

Cumhuriyet'in İkinci Yüzyılında Klasik Türk Edebiyatı Araştırmalarının Geleceği: Meseleler, Konular, Vazifeler

The Future of Classical Turkish Literature Studies in the Second Century of the Republic of Türkiye: Issues, Topics, and Duties

Mücahit Kaçar¹

¹Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: M.K. 0000-0002-5707-8947

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Mücahit Kaçar,
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta: mukac80@gmail.com

Başvuru/Submitted: 11.01.2024

Revizyon Talebi/Revision Requested: 21.01.2024

Son Revizyon/Last Revision Received: 05.02.2024

Kabul/Accepted: 21.02.2024

Atf/Citation: Kaçar, M. (2024). The future of classical Turkish literature studies in the second century of the Republic of Türkiye: issues, topics, and duties. *TUDED*, 64(1), 1–52.
<https://doi.org/10.26650/TUDED2024-1417917>

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun yüzüncü yılı kutlamaları bağlamında, farklı disiplinlerden araştırmacıların geçen yüzyılda kendi uzmanlık alanlarıyla ilgili çalışmalarını değerlendirdikleri, bunlardan hareketle sonraki süreçte nelerin yapılması gerektiği konusunda biraz da muhasebe türünden çalışmalar kaleme aldıkları görülmektedir. Bu çalışmada da gelecekte klasik edebiyat araştırmacılarını bekleyen muhtemel araştırma konularına ve meselelerine değinilerek bu alanda yapılacak işlere, ele alınması gereken problemlere, tamamlanacak eksikliklere ve düzeltilecek yanlışlıklara işaret edilecektir. Çalışmanın ilk bölümünde klasik edebiyat araştırmacılarının sahip olması gereken nitelikler, edebiyat tarihi yazımıyla ilgili meseleler, nüsha tespiti ve metin neşri, diliçi çeviri, metin inceleme ve bağlamsal sözlük çalışmaları ele alınmıştır. İkinci bölümde ise "Tematik Çalışmalar" başlığı altında poetik ve estetik meseleler, tasavvufi edebiyat, edebî tarz, üslup ve eda, Osmanlı tercüme geleneği, Türkçenin belâgati, edebî himaye ve kitap kültürü, mukayeseli çalışmalar, edebî türleri tespit ve tasnif meselesi ile Çağatay Türkçesi metinleri üzerine yapılacak çalışmalarla ilgili tespitler ve öneriler sunulmaktadır. Çalışmanın sonunda ise klasik Türk edebiyatı araştırmacılarının teknolojik gelişmelere ayak uydurarak dijital çalışmalara yönelmesi gerektiğine işaret edilmiştir. Ele alınan meselelerde doğrudan problemin kaynağına işaret etmek ve araştırmacıların dikkatini söz konusu hususla ilgili tespit ve önerilere çekmek amacıyla ana metinde konunun tartışılması ve kaynakların sunulmasından kaçınılmaz, dipnotlarda ise önerilere uygun örnek çalışmalara işaret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı çalışmaları, klasik Türk edebiyatı, metin neşri, metin inceleme, tematik çalışmalar

ABSTRACT

In the context of the centenary celebrations of the founding of the Republic of Türkiye, researchers from different disciplines are seen to have evaluated studies related to their fields of expertise over the last century and to have written some accounting-type studies on what should be done in the future based on these. This study will touch on the possible research topics and issues that await classical literature researchers in the next century and point out the problems that need to be addressed in this field, the deficiencies to be filled, the mistakes to be corrected, and the work to be done. The study presents findings and suggestions on the following topics: The qualifications classical literature researchers should have, text identification and publication, intralingual translation, text analysis, the use of dictionaries in text commentaries, Turkish rhetoric, Sufi literature, literary genres, poetic studies, the Ottoman translation

tradition, comparative studies, Chagatai Turkish texts, literary patronage, book culture and the importance of digital studies. The main text has avoided discussion of the subject and presentation of sources and pointed out sample studies suitable for suggestions in footnotes in order to directly point to the source of the problem regarding the issues being discussed and to draw researchers' attention to findings and suggestions regarding these issues.

Keywords: Ottoman studies, classical Turkish literature, text publication, text analysis, thematic studies

EXTENDED ABSTRACT

Within the scope of the 100th anniversary of the founding of the Republic of Türkiye, studies are seen to have been carried out to evaluate the work that has been done or not done in almost every field over the last hundred years through many events and activities. This article has been written for classical literature researchers, at least for emerging researchers, and the article's purpose is to make general recommendations as simply and clearly as possible regarding the problems that need to be solved and the work that needs to be done in the field of classical literature in order to write a complete and accurate history of Turkish literature.

Important texts in Turkish literature were largely published in the first 100 years of the Republic. However, especially since 2000 in the last quarter of the first 100 years of the Republic, digital images and copy information on the works in domestic and foreign libraries are seen to have been made available to readers through the rapid developments in technology. After pointing out the tasks awaiting classical literature researchers regarding text publication in the second century of the Republic, this article can summarize its suggestions on this issue as follows: Many valuable works can be identified when the works themselves are regularly and persistently reviewed instead of the catalogues of the works whose digital images are easily accessible in manuscript libraries. Special readings should be made to identify texts based on studies on the lives and works of authors whose works have been previously published or based on bibliographic sources, and the texts should be pursued based on regularly recorded notes. While publishing previously published works that are important for Turkish literature with newly found copies is important, so is publishing them with a good linguistic translation and analysis. Correctly reading a text that is to be published for the first time, connecting it to its related field, and examining it thoroughly are more important than knowing whether it is in verse or prose or how important it is for Turkish literature.

As mentioned above, the texts to be published in the second century of the Republic need to be handled with intralingual translations and analysis. Likewise, reexamining the texts that had been published in the first century but that were not translated into other languages or properly examined should be pointed at as being valuable, and just as valuable as works on this subject.

From one of Türkiye's first text commentary teachers Ali Nihad Tarlan to those in the present day, classical literature researchers have given particular importance to the commentaries of ghazals to close this gap and to making the Ottoman poetry world understood by new generations. In this respect, although considerable new and current commentary literature has emerged,

they have certain problems. To fully understand the odes and ghazals written in a language consisting of words with more than one meaning and connotation, the meanings of these words that have fallen out of use over time need to be known. The fact that some polysemous words used in classical Turkish literature are frequently used with a single meaning today causes the meanings and dreams in poems based on their different meanings to be incomprehensible today. Terms from different branches of science were used in the Ottoman poetry tradition, as well as references to information that would be possible by knowing these scientific branches. Turkish poets of the past had created a rich poetic language filled with connotations by referring to the meaning of a word as a term when the words used in daily life had been used as terms in a branch of science. In this case, to understand the poetry texts discussed in modern commentary studies, basic books on the branches of science that have fed classical Turkish poetry should be consulted, and researchers should conduct studies on how the terms and information contained in these branches of science have been used in classical poetry.

One should note that classical literature research in the first century of the Republic had been generally based on text publications. These mostly involved the publication of verse texts always occupying a more important place than prose texts in the minds of researchers, and classical Turkish prose works, both large and small, are also in our libraries waiting to be published. These texts must be published and analyzed correctly rather than worrying what they are about.

Up to this point, the article is believed to have sufficiently touched upon the work that needs to be done in the field of text publication in the second century of the Republic. The next section of the article will focus on the need for classical literature researchers to continue their work on text publication within the framework mentioned here into the next century by carrying out more thematic studies. This means making detailed studies on the rhetoric of Turkish, the Sufi literature, the literary genres, poetics, the Ottoman translation tradition, comparative studies, the Chagatai Turkish texts, literary patronage, and written culture.

As can be seen in this article, which has pointed out some of the requirements for a complete and accurate presentation of the history of Turkish Literature, the duties that classical literature researchers must perform in the next century can be summarized as follows: Find and publish works that are mentioned in Turkish historical sources that have no available copies, and publish the works whose copies are available. Publish complete and intact texts with their intralingual translations through other copies. Try to determine the truth without repeating any of the incorrect information that was recorded in the early periods when Turkish literary history was written. Accurately determine the scope of the literature in a field by reading and annotating published classical Turkish texts correctly. Determine data about the different fields in these texts. Lastly, make more accurate determinations and comments about Turkish poets and writers and the periods in which they lived based on both their works as well as on information from different sources.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun yüzüncü yılı kutlamaları kapsamında, geçen yüz yıllık süreçte ülkemizde farklı alanlarda yapılan/yapılamayan işlerin muhasebesi kabilinden değerlendirmelere yönelik kimi yayınlar yapılmıştır. Cumhuriyetin yüzüncü yılında kültür, sanat ve edebiyat alanlarında günümüze kadar ortaya konan çalışmaları ya da geçen süre içerisinde yapılması planlanan veya hayal edilen işlerin bazılarının yapılamamasının sebeplerini irdeleyen kitap ve dergilerin yayımlandığı, bu konuyu ele alan toplantıların düzenlendiği görülmektedir. Bu yazının kaleme alınmasının temel amacı ise Cumhuriyet'in ikinci yüzyılına ilk yılını idrak ettiğimiz 2024 senesinden itibaren klasik Türk edebiyatı alanında çalışmaya başlayan yeni araştırmacılar ile ileriki yıllarda onlardan bu bayrağı devralacak diğer araştırmacılara klasik Türk edebiyatı sahasında yapacakları çalışmalarda öncelik vermeleri gereken konulara işaret etmektir. Klasik edebiyat araştırmacılarını bekleyen araştırma konularına ve meselelerine işaret eden bu değerlendirme yazısıyla umumi manada Osmanlı edebiyatı araştırmalarının mazisinden ziyade geleceğine odaklanmak hedeflenmektedir.

Cumhuriyet'in ilk yüzyılında alanımızda kaleme alınan çalışmalar, çoğu zaman yazıldıkları ilk yıllarda gerekli şekilde değerlendirildikleri gibi Cumhuriyet'in yüzüncü yılı bağlamında kaleme alınan bazı çalışmalarda derli toplu olarak da ele alınmışlardır.¹ Ayrıca klasik Türk edebiyatının bazı konularıyla ilgili literatür derleme çalışmaları da son yıllarda artmıştır.² Dolayısıyla şu ana

- 1 M. Fatih Köksal "Cumhuriyet'in 100. Yılında Klasik Türk Edebiyatı Araştırmaları" başlıklı bir yazı kaleme alarak klasik edebiyat alanında geçen yüz yıllık süreçte yapılan metin neşirlerini türlerine göre sınıflandırıp değerlendirmektedir. Köksal, ülkemizde her bakımdan yokluklar ve imkânsızlıklarla başlayan Türkoloji çalışmalarının geçen 100 yıl sonunda açılan bölüm, istihdam edilen öğretim elemanı ve öğrenci sayısı ile yapılan yayın sayısı bakımından zirve yapsa bile hoca ve öğrenci kalitesi, verilen eğitimin düzeyi, yayınların önem ve değeri gibi niteliğe müteallik hususlarda eskiyle kıyaslandığında tartışma götürmeyecek derecede bir gerilemenin içinde bulunduğu gerçeğine işaret etmektedir (Köksal, 2023c). Bahir Selçuk da "Akademik Çalışmaların Tarihçesi ve Klasik Edebiyat Araştırmalarının Ufukları" başlıklı yazısında 1914 yılında Darülfünun'a atanan Ferid Kâm'ın divan şiiri üzerine akademik çalışmaları başlatan ilk isim olduğunu vurgulayarak Kâm'ın öğrencisi olan ve Türkiye'de ilk klasik edebiyat doktorası yapan kişi olan Ali Nihad Tarlan'dan başlayarak Türkiye'deki klasik edebiyat araştırmalarının geçen yüzyıldaki genel özeti yapmaktadır. Aynı çalışmada klasik edebiyat sahasında çalışacakların faydalanabilecekleri elektronik kaynaklar ile klasik edebiyat sahasında üretilmiş akademik çalışmaların listeleri de sunulmuştur. (Selçuk, 2015, s. 609-656).
- 2 Özellikle Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi'nin (*TALİD*) 2007 yılında Eski Türk Edebiyatı – I ve Eski Türk Edebiyatı – II başlıklarıyla yayımlanan iki sayısında alanımızla ilgili çalışma konularına yönelik literatür taraması ve değerlendirmeleri içeren önemli çalışmalar bir araya getirilmiştir. Sadece 2007-2024 yılları arasında bile alanımızla ilgili yayımların sayısında büyük bir artış olduğundan bu türden literatür derleme ve değerlendirme çalışmaları devam etmektedir. Örneğin M. Fatih Köksal ve Gıyasi Babaarslan'ın ortak hazırladıkları *Türkçe Divanlar Kataloğu* başlıklı kitap çalışması, 2021 yılının Haziran'ına kadar hazırlanan divan neşri çalışmalarını kapsamaktadır. Kitapta bulunan 2.870 bibliyografik künyede sadece divan ve divançe çalışmaları sunulmamış, bunlar üzerine yapılmış akademik çalışmalara da işaret edilmiştir (2021). Zeynep Süngü'nün "Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Yeni Çalışmalar Bibliyografyası ve Mestap" başlıklı çalışmasında da şiir mecmualarıyla ilgili akademik çalışmaların ayrıntılı bibliyografyası çıkarılmış, mecmuaların sistematik tasnifi projesi (Mestap) için önerilen tablonun bu çalışmalarda kullanılıp kullanılmadığı araştırılmıştır. Çalışmada elde edilen verilerden hareketle bazı değerlendirmelere de yer verilmiştir. Benzer şekilde, Cumhuriyetin ilanından 2000 yılına kadar ülkemizde tam metin olarak yayımlanan 75 mesnevinin tanıtılıp değerlendirildiği bir çalışma için bk. (Bardakçı, 2013).

kadar Klasik Türk edebiyatı alanında yapılmış olan çalışmaların değerlendirilmesi, bahsettiğimiz sebeplerden dolayı bu yazının temel konusu olmayacaktır. Ancak elbette yazının konusu gereği, geçen yüzyıldaki çalışmalara genel olarak gönderme ve değinmelerde de bulunulacaktır.

Bu yazıda ele alınacak meselelerle ilgili bazı tespit ve değerlendirmelere kimileri katılmayabilir yahut sunulacak öneriler herkes tarafından kabul edilmeyebilir. Yazıda klasik Türk edebiyatı alanında şu ana kadar yapılan çalışmalarla ilgili değerlendirmelerden hareketle sunulacak her türlü tespit ve öneri, şahsi düşünce ve tecrübelerle dayandığından diğer araştırmacıların başka meseleleri daha önemli görüp farklı tavsiyelerde bulunmaları kuşkusuz ki mümkün ve muhtemeldir. Dolayısıyla temel iddiası klasik Türk edebiyatı alanında çalışmaya başlayacaklar için şahsi tecrübelerden hareketle bir kılavuz ortaya koymak olan bu yazıda, -her türlü eksik ve kusuruna rağmen- ele alınacak meselelerin genç araştırmacılara konu seçiminden meselelere bakış açılarına kadar belli bir seviyede yardımcı olacağı umulmaktadır.

Yüksek lisans eğitimlerinin henüz ders aşamasında olanlardan doktorasını tamamlayanlara kadar her aşamadaki genç akademisyen adaylarının bizlere yönelttiği sorular genelde “neyin çalışılacağı” yani akademik hayata girildikten sonra yazılacak tez, makale ve kitaplar için hangi konuların çalışılması gerektiğiyle alakalıdır. Bu yazıyı sonuna kadar okumaya sabredenler, aslında yapacak çok işimiz, neşredilecek çok metnimiz, halledilecek çok meselemiz ve henüz tam anlamıyla yazılmamış bir Türk edebiyatı tarihimiz olduğunu görecektir. Biz M. Fuat Köprülü’nün 1913 yılında kaleme aldığı “Türk Edebiyatı Tarihinde Usul” başlıklı makalesini bitirdiği şu ifadelerdeki hedefin hâlâ geçerli olduğunu düşünüyoruz:

Edebiyat tarihine hevesli her Türk genci, henüz inşa malzemesinden hiçbiri hazır bulunmayan bu büyük milli âbide için, izâh edilen usüller dâiresinde hiç olmazsa birer taş getirmeye çalışmalıdır; çünkü vücûda gelecek bu muhteşem âbide, büyük ve şerefli Türk milletinin asırlar boyunca muhtelif muhitlerde geçirmiş olduğu fikrî ve hissî safhaları ve o muhtelif safhalarda kendini gösteren Türk millî dehâsının vahdetini göstererek, istikbâldeki nesilleri aynı vahdet gâyesine sevk edecektir. Türk edebiyatı tarihçisi için bundan daha asil ve mukaddes hedef nasıl tasavvur olunabilir. (1996, 47).

Klasik edebiyat araştırmacıları -en azından yeni yetişenleri- için kaleme alınan bu yazıda, olabildiğince sade ve net ifadelerle klasik edebiyat alanında halledilmesi gereken problemler ve yapılması gereken işler üzerinden genel tavsiyelerde bulunulacaktır. Bu sebeple aşağıda alt başlıklar halinde ele alınacak meselelerde doğrudan problemin kaynağına işaret edilerek neler yapılması gerektiği hakkındaki tespit ve öneriler, ilgili oldukları temel başlıklarda tasnif edilerek sunulacaktır. Okurların izahlar arasındaki önerileri gözden kaçırmamaları için yazının ana gövdesinde konuyla ilgili çalışmalar yer almayacak, her defasında ilgili öneriye örnek olması bakımından meseleyle ilgili birkaç çalışmaya ve diğer hususlara dipnotlarda işaret edilecektir. Yazımızın literatür taraması gibi bir amacı olmadığı ve her konuyla ilgili tüm öncü ve örnek çalışmaların listelenmesi halinde sadece yayın listesinin bile onlarca

sayfa tutacağı düşünülürken, bu yazıda değinilen çalışmaların sadece temsilci metinler olduğunu, amacımızın ilgili konu hakkında yapılacak yeni araştırmalarda muhataplara örnek alınacak okuma metinleri yahut bir çeşit genel okuma listesi sunmak olduğunu özellikle belirtmek isteriz. Ele alınan konularla ilgili olarak bazı durumlarda benzer yapıda birçok çalışma bulunabilmektedir. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi bu yazı, şahsi okuma ve tecrübelerimize dayanarak oluşturulduğundan ilk aşamada hatırlanan çalışmalar dipnotlarda örnek olarak gösterilmiş, bazı çalışmalara da hakemlerin ve yazının kaleme alınması sürecinde görüşlerini bildiren dostların tavsiyeleriyle ulaşılmıştır. Örnek çalışmaların seçiminde bunun dışında ayrı bir kriter veya tavır takip edilmemiştir.

1. Klasik Türk Edebiyatı Araştırmacısının Sahip Olması Gereken Nitelikler

Klasik Türk edebiyatı alanında yapılması gereken çalışmalara değineceğimiz bu yazıda ele alacağımız öncelikli husus, bu araştırmaları yapacaklarda bulunması gereken nitelikler meselesi olacaktır. 20 Ocak 2020 tarihinde İstanbul Medeniyet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ev sahipliğinde düzenlenen "Klasik Türk Edebiyatı Lisansüstü Çalıştay"nda üniversitelerimizin lisansüstü programlarında okutulan derslerin içeriği, alanımızda yetiştirilecek öğrencilerin sahip olması gereken yeterlikler, lisansüstü tez süreçlerinde öğrenci-danışman ilişkilerinin sahip olması gereken nitelikler ve tez yazım süreçlerinde dikkat edilecek hususlar ele alınmıştır. Bu çalıştayda ele alınan tüm bu meseleler ayrıntılı bir rapora dönüştürülüp makale olarak yayımlandığından (Yazar, Kaçar ve Açıl, 2020) konumuzun lisansüstü eğitim, dersler ve tez hazırlama kısımlarını söz konusu makaleye havale ederek aşağıda araştırmacıların gerek şahsî gayretleri gerekse de lisansüstü eğitimleri neticesinde sahip olmaları gereken beceri ve özelliklere değinilecektir.³

3 Tunca Kortantamer'in "Genç Edebiyat Araştırmacısının Yanlıları" başlıklı yazısı, bu konuda araştırmacılara yol gösterecek değerli tespit, tecrübe ve nasihatler içermektedir. Doçentlik ve yardımcı doçentlik raporları yazmak için değerlendirdiği yayımlar ile doktora ve yüksek lisans tezleri hakkındaki tespitlerini paylaşan Kortantamer'in yazısının sonundaki şu ifadeler bizim de bu çalışmayı hazırlamamızın temel hareket noktasını oluşturmaktadır: "Sonuçta, teori, metot ve teknikteki büyük bilgi boşluğu ve bu konudaki vurdumduymazlık akademik dünyamızın büyük zaafı olarak belirginleşmektedir. Modern araştırmanın kuralları, hatta en basit ilkeleri bilinmemekte, edebiyat teorileri ve eleştiri alanındaki temel el kitaplarının bile ciddi bir şekilde okunduğunu gösterir işaretler bulunmamaktadır. Genç bilim adamı bir konuda araştırmaya başlarken çok zaman alanında daha önce yapılmış kendisine örnek olabilecek başarılı eserleri bile gözden geçirmeyecek kadar sorumsuz davranabilmekte, yine de doktor ünvanını alabildiğine göre müsâmaha görmektedir. Bu durumda herkesin durup kendisine bir çekidüzen vermesi şarttır; çünkü gelişmiş dünyanın ölçülerine vurulduğunda eldeki ürünler yetersiz mezuniyet tezleri gibi kalmaktadırlar. Bu tür eserlerin hiçbirisinin gelişmiş dünyaya karşı bizi ve kültürümüzü temsil kapasiteleri bulunmamaktadır. Gelişmiş dünyaya uyum sağlayamayan bir akademik çevre, değişen çağın dışında kalan, kendi anlattığını kendisi dinleyen, söylediklerinin hiçbir değeri bulunmayan, hiçbir şey olamadığı halde kendisini bir şey zanneden bir garip insanlar topluluğu olmak tehlikesi ile karşı karşıyadır. Yayımlanan her şeyin insanın akademik seviyesini gösterdiğini ve adını ölümünden sonra da lekeleyebileceğini unutmamalıdır. Yapılması gereken şey kolaycılıktan vazgeçip işin temelinden başlayarak eksiklikleri gidermeye çalışmak, işin gereğini yerine getirmeye çabalamak, daima daha iyisini yapmak için yorulmak, kendi yaptığını kolay beğenmemek, bir yandan da çağı gözden kaçırmamaktır. Aksine bir davranışın, gerekçeler ne olursa olsun, hem kendi alanımızdaki araştırmaların değerini düşürmek hem de akademik dünyamıza ihanet etmek olacağı açıkça ortadadır." (Kortantamer, 1993, s. 365)

Klasik Türk edebiyatı alanında uzmanlaşacak bir araştırmacının öncelikle genel bir yazma eser bilgisine sahip olması gerekir. Bundan kastımız, araştırmacının yazma eserlerin iç ve dış özelliklerine hâkim olarak bir yazma eseri bilimsel yönden inceleyebilecek bilgi ve yeterliğe sahip olmasıdır. Bunlar da araştırmacının nüshaların tespit ve tavsifini yapabilmesi, istinsah esnasında tutulan her türlü not, kayıt ve mühür gibi metin dışı unsurları eser, yazar ve nüsha sahibi bağlamında değerlendirebilmesi, nüsha şecerelerini oluşturabilmesi, nüshalarda kullanılan hat çeşitlerini tanıması, nüshanın cilt, kâğıt, filigran, tezhip ve minyatür gibi özelliklerinden yararlanarak metin ve yazarı hakkında bilgilere ulaşabilmesidir.⁴

Araştırmacıların klasik Türk edebiyatı metinlerini kolaylıkla okuyup anlamasını sağlayacak derecede Osmanlı Türkçesi bilgisi yanında Arapça ve Farsçayı da bu dillerle yazılmış metinleri en azından sözlük kullanarak anlayabilecek seviyede bilmesi de gerekir. Böylece özellikle metinlerin ayrılmaz parçası olan iktibasların metne katkısının anlaşılıp notlandırılabilmesi ve ferağ kayıtları ile metin başlıklarında bu dillerle yazılmış ifadelerin anlaşılabilmesi mümkün olacaktır. Hem Osmanlı Türkçesinin hem de Arapça ve Farsça bilgisinin geliştirilerek temel seviyenin üzerine çıkılabilmesi için de bu dillerden Osmanlı Türkçesine yapılmış tercüme ve şerh metinlerinin mukayeseli bir şekilde okunması fayda sağlayacaktır. Klasik edebiyat araştırmacılarının aşağıda değinilecek ve çoğu da zaman içerisinde geliştirilebilecek diğer özelliklere sahip olmadan önce henüz işin başındayken söz konusu dil yeterliklerini geliştirmeleri gereğinin farkında olmaları önemlidir.

Araştırmacıların el yazması metinleri okuma becerilerini geliştirebilmeleri için de manzum ve mensur eserlerin başarılı metin neşirlerinden hareketle bu metinleri yazmalarıyla karşılaştırarak okumayı özellikle eğitimlerinin ilk dönemlerinde bir rutin haline getirmeleri, daha sonra da doğrudan yazma eserlerle muhatap olarak farklı konularda yazılmış metinleri doğru okuma ve anlama temrinleri yapmaları, bu hususta gelişmelerine katkı sağlayacaktır.

Yazma metin okuma becerisi kadar sahip olunması gereken diğer önemli bir yeterlik de klasik Türk edebiyatı metinlerinin muhtevalarını ikincil kaynaklardan değil de doğrudan asıllarından okuyarak öğrenmeyi alışkanlık haline getirmektir. Alanımızda yetişecek araştırmacıların bu edebiyatın dilini, meselelerini ve kendine has hayal ve kurgu dünyasını anlamaları için bu edebiyatın seçkin ürünlerini ve klasiklerini değerlendirme ve yorumlama türünden çalışmalar yanında özellikle asıllarından da (çeviriyazılı bilimsel neşirinden ya da el yazmasından) okumaları gerekir. Böylece bu edebiyatın ve temsilcilerinin düşünce ve hayal dünyalarının fikrî ve kültürel zeminleri asıl kaynağından öğrenilmiş olacaktır.

Alanımızda yetişecek araştırmacıların yazma eserleri okuyup anlamaları için gereken bu beceri ve donanımlar kadar alanıyla ilgili temel güncel çalışmaları takip etmesi, gerekli bilgi ve kaynaklara ulaşabilmesi için başvurulacak basılı ve çevrimiçi kaynaklara nasıl ulaşacağına dair müktesebatları da olmalıdır. Elbette özellikle metin neşri çalışmalarında yapılacak araştırmaların türüne göre başvurulacak usulleri ve kaynakları bilmek de sahip olunması gereken diğer önemli bir yeterliktir.

4 Bu hususlarla ilgili uygulama ve izahlar için bk. (Gacek, 2017); (Açıl, Yazar, Turgut ve Kavak, 2022).

Bir klasik Türk edebiyatı araştırmacısının -bahsi geçen bütün bu özelliklere sahip olsa bile- yapacağı çalışmalarda özenli, dikkatli ve etik değerlere uygun davranacak bir karakterde olması, aranan en temel özellik olarak zikredilebilir. Çalışma alanına, kendisine ve meslektaşlarına saygısı olan bir araştırmacı yıllar içinde eksiklerini tamamlayarak kendisini geliştirecektir. Ancak etik değerlerden uzak olan yahut bu konuların hassasiyetinin farkında olmayan birisinin sadece akademik çalışmalarda değil, hayatın her alanında çalışmalarının takdir, kendisinin de kabul görmesi mümkün değildir. Bunun için de yapılacak çalışmalarda araştırmacıyı bekleyen tehlikelerin farkında olmak, akademik çalışmalarda yaygın olarak yapılan bilimsel ve etik yanlışlardan haberdar olarak bunlardan sakınmak gerekir.

2. Edebiyat Tarihlerimizi Tashih ve Tekmil Vazifemiz

Cumhuriyet'in birinci yüzyılında Türk edebiyatı tarihinin ana hatlarıyla ortaya konduğunu, önemli temsilcileri ve eserleri hakkında temel çalışmaların yapıldığını söyleyebiliriz. Ancak Türk edebiyatının bütün temsilcileri ve eserleri hakkında yeterli mahiyette çalışma yapılmadığı gibi önemli temsilcileri ve eserleri hakkındaki çalışmalarda da eksiklikler ve yanlışlıklar bulunduğunu da itiraf etmeliyiz. Türk edebiyatında önemli yeri olan şairlerimizin bile hayatları⁵ ve eserleri⁶ hakkındaki bilgilerimizin tam ve doğru olduğunu söyleyemeyiz.⁷

Cumhuriyetimizin ikinci yüzyılında klasik edebiyat araştırmacılarının temel çalışmalarının bir kısmını edebiyat tarihimizle ilgili bazı yanlış bilgileri düzeltmeye, özellikle de birkaç kişiye nispet edilen ve bazıları da intihal kapsamında değerlendirilebilecek eserlerin gerçek yazarlarını belirlemeye⁸ ve bu edebiyatı bütün temsilcileri, eserleri ve türleri üzerinden ayrıntılı olarak inceleyerek klasik Türk edebiyatı tarihini ikmal etmeye hasretmeleri gerektiğini belirtmeliyiz. Cumhuriyet'in birinci yüzyılında bir kısmı halledilen bu önemli meselenin önümüzdeki yüzyıl içerisinde de hakkıyla bitirilebileceğini söylemek zordur.⁹

5 Meserret Diriöz, Nâbi'nin o zamana kadar adı bilinmeyen kardeşi Seyyid Ahmed'in bir yazma mecmuanın sayfa kenarına kaydettiği notlar sayesinde babası, dedesi, babasının ve dedesinin dedelerinin adları ile iki erkek kardeşi ve bir kız kardeşi olduğu bilgisini tespit etmiştir. (Diriöz 1994, s. 30)

6 Örneğin XVI. yüzyıl şairlerinden Üsküdarlı Aşkî'yle ilgili çalışmalarda, sadece divanından bahsedilerek başka bir eseri olmadığı söylenmiştir. Ancak Sadık Yazar (2012), yazma eser kütüphanelerinden elde ettiği nüshalar üzerindeki incelemelerinden hareketle, Aşkî'nin *Muhtâr-nâme* ve *Temhidât* tercümelere olduğunu, *Menâzilü Ş-Sâlikîn* ismiyle kayıtlı mesnevinin de ona ait olduğu sonucuna varmıştır.

7 Kütüphane ve arşivlerde tespit edilecek yeni belge, nüsha ve eserler sayesinde edebiyat tarihimize dair bilinenlerin zenginleşeceği gibi bazı bilgilerin değişmesi de her zaman ihtimal dâhilindedir. Örneğin Abdulkadir Gürer (2000), Galata Mevlevihânesi'nde bulunan bir Şeyh Gâlib Divanı nüshasının başında tespit ettiği dört yapraklık ve Gâlib biyografisi özelliği gösteren bir nottan hareketle Yenikapı Mevlevihânesi şeyhi Küçük Muhammed'in Şeyh Gâlib'in dedesi olduğunu, dedelerinin Kırm'dan geldiğini ve gençliğinde çok iyi bir tahsil aldığını tespit etmiştir.

8 "Kaside-i Bürde" ile ilgili çalışmada ele aldığı bulgulardan hareketle; Muhammed b. Halil adında bir "Kaside-i Bürde" şârihinin bulunmadığını tespit eden Ebubekir S. Şahin (2001), ele aldığı metnin bir intihale konu edildiğini ve gerçekte Le'âli Seyyid Ahmed b. Mustafâ'ya ait olduğunu tespit etmiştir.

9 M. Kayahan Özgül (2013), "Edebiyat Tarihine Manifestik Bir Bakış" başlıklı makalesinde edebiyat tarihine yönelik çalışmaların zorluğuna değinerek Türk edebiyatı tarihinin henüz yazılmadığını belirtmektedir. Mevcut edebiyat tarihlerinin bazılarının muhteva, bazılarının teknik hususlar bir kısmının da teori ve metodoloji yönünden hatalı olduğuna değinen Özgül, çalışmada iyi bir edebiyat tarihinde bulunması gerektiğini düşündüğü "olmazsa olmazlar listesi"ni 3 ana başlık ve 19 alt başlık halinde sunmuştur.

Klasik Türk Edebiyatı tarihinin tam olarak ortaya konulamayıpının önemli sebeplerinden bazıları aşağıda ayrı bir başlıkta ayrıntılı olarak ele alacağımız metin incelemeleriyle ilgilidir. Metin neşreden araştırmacıların gerek kendi metinlerinden hareketle Türk edebiyatı tarihine katkı yapacak incelemelerde bulunmayıpıları gerekse de kendilerine kadar yanlış olarak aktarılmış bilgileri sorgulamadan aynen tekrarlamaları, klasik edebiyat araştırmalarının şu ana kadarki önemli eksikliklerindedir. Cumhuriyetimizin ikinci yüzyılında klasik Türk edebiyatı tarihinin yazılmasıyla ilgili çalışmaların temel olarak tashih ve ikmal şeklinde iki koldan yürütülmesi gerektiğini düşünürüz.

Bunların birincisi olan tashih çalışmalarında ilk yapılması gereken şey, Osmanlı'da kaleme alınmış olan bazı biyografik kaynaklarda zikredilen yanlış bilgilerin şimdiye kadarki akademik çalışmalarda da sorgulanmadan tekrarlanmasıyla günümüze dek aktarılmış olan yanlış bilgilerin tashihi. Tashih çalışmalarının diğer kısmı ise araştırmacıların neşrettikleri metinlerden hareketle ortaya koydukları yanlış tespit ve hükümlerin düzeltilmesidir. Maalesef bu ikinci türden tashihler birincisine göre oldukça zordur. Zira klasik edebiyat araştırmacıları arasındaki yaygın ve yanlış bir anlayışla bir eser ve yazarı hakkında yapılan çalışmalar yeterli görülümekte ve her araştırmacı yeni eserler ve yazarları tespit edip neşretme çabasına düşmektedir. Hâlbuki alanımızla ilgili yapılmış çalışmalar incelendiğinde birçok metinde yanlış hükümler verildiği, edebiyat tarihlerinde yazar ve eserlerle ilgili yanlış hükümlerin sürekli tekrarlandığı görülür. Dolayısıyla önümüzdeki dönemde, klasik Türk edebiyatı tarihinin tashihi yapılırken neşredilmiş metinlerin ve bunlardan hareketle kayda geçirilen tespit ve hükümlerin sorgulanması gerekmektedir.

Tashih çalışmalarında dikkat edilmesi gereken bir husus da Cumhuriyet'in ilk zamanlarında yahut 2000'li yıllara kadarki süreçte herhangi bir konuda farklı araştırmacıların yaptığı çalışmalarda tekrarlanan yanlışların daha sonraki araştırmacılar tarafından düzeltilse bile doğru bilginin bir türlü yaygınlaşmamasıdır.¹⁰ Bu konunun da üzerinde önemle durmak ve yaygın olarak okutulan edebiyat tarihlerinin yeni baskılarını yaparak bilgileri güncellemek gerekmektedir.

Klasik edebiyat tarihinin ikmali ile ilgili çalışmalar ise bu edebiyatın daha önce herhangi bir çalışmaya konu edilmemiş olan yazar ve eserlerini inceleyerek bunlardan çıkarılacak

10 Bu konunun bir örneği olarak; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki bir nazire mecmuasında yer alan üç gazelin son beyitlerindeki "dehâni" kelimesinin "Dehhâni" şeklinde mahlas olarak anlaşılmasının yanlışlığı Köprülü ve Hikmet İlaydın tarafından vurgulandığı, yakın zamanlarda da farklı araştırmacılar tarafından (Köksal, 2005; Kaçar, 2014) şiirlerin Kemal Paşazade'ye aidiyeti belirtildiği halde son yıllara kadar bu şiirlerin Hoca Dehhâni'ye ait gösterilmesidir. Dehhâni divanının bulunup yayımlanması sayesinde, ısrarla sürdürülen bu hatadan ancak dönülebilmştir (Ersoy ve Ay, 2017). Meselenin ilginç bir örneği de Bektaşilik unsurları içeren Divân-ı Hâşim Efendi'nin matbu nüshasında basım yılı belirtilmediği halde 1252 [1836] yılında basıldığı şeklindeki yanlış bilgidir hareketle, Bektaşilere yönelik baskı ve sınırlandırmaların yaygın olduğu II. Mahmud döneminde bile Bektaşî bir şairin divanının basılabilmesi üzerinden yanlış yorumlar yapılmıştır. Konuyu ele alan Ali Emre Özyıldırım, birçok delilden hareketle bu divanın Bektaşilik konulu yayınlarda bir rahatlamının hissedildiği Abdülmecid saltanatının son on yılında (1267-1277 / 1851-1861) basılmış olma ihtimalinin yüksek olduğunu belirtmektedir (2020, s. 53).

hükümlerden hareketle bazı konulardaki yerleşik kanaatleri sorgulamak veya değiştirmektir.¹¹ Örneğin herhangi bir yüzyıl, tür, tarz yahut nazım şekli hakkında bildiklerimiz, şu ana kadar yapılan çalışmalardan hareketle tespit edilmiş genellemelerden oluşmaktadır. Aslında bu genellemelerin de çoğu yine Cumhuriyet'in ilk yüzyılıının birinci yarısında klasik edebiyat alanında çalışmış olan kıymetli hocalarımızın verdikleri hükümlerden ibarettir. Hâlbuki son yıllarda yapılan araştırmalarla dönem, tür, şekil ve tema gibi konularda genel kabulleri değiştirecek yahut geliştirecek tespit ve hükümler öne sürülmüştür. İşte bunların da dikkate alınmasıyla klasik edebiyat tarihinin ikmal edilmesine hizmet edilmiş olacaktır.

Konuyla ilgili temel araştırma konularından birisi de şair, nâsir, şârih ve mütercim gibi edebî kimliklere sahip kişilerin monografilerinin oluşturulması olmalıdır. Öncelikli olarak Türk edebiyatında kendi üslubunu oluşturan şair ve nâsirler olmak üzere şerh, tercüme, tarih ve tezkire yazarlığı faaliyetleriyle ön plana çıkan kişilerden başlayarak kapsamlı monografiler yazılmalıdır.¹² Bunun için de bu kişilerin yaşadıkları sosyal ve edebî çevre, gördükleri himaye, diğer meslektaşları ve münevverlerle ilişkileri ele alınmalıdır. Dönemin kronikleri, arşiv belgeleri, tezkireler, hatırat ve seyahatnâmeler gibi yazılı kaynaklar ile takrizler¹³ gibi özel ilişkilere de işaret eden metinlerden elde edilecek bilgilerle ele alınan kişinin biyografisinin yazılması, ayrıca eserlerinden hareketle şahsi ve edebî yönlerinin ortaya konulması, gerek kendi dönemine gerekse de sonrasında Türk edebiyatına tesirlerinin tespit edilmesi¹⁴ gerekmektedir.

-
- 11 Sadık Yazar, Balıkesirli Râsîh'in *Divânçe-i Tevârih* ile *Bülgâtü'l-Ahbâb* adlı eserlerindeki bazı bilgi ve karinelerden yola çıkarak şairin hem terceme-i hâli hem de eserleri hakkında edebiyat tarihlerinde yer almayan bilgilere ulaşarak Râsîh'in biyografisine önemli katkılarda bulunmuştur (2020b). Aynı araştırmacı, kendisinden önceki araştırmacılar tarafından Erzurumlu Darîr'e atfedilen *Kıssa-i Yûsuf* adlı eserin Cezayir Milli Kütüphanesi'nde tespit ettiği yeni bir nüshasındaki bilgilerden ve bazı ipuçlarının doğru bir şekilde yorumlanmasından hareketle eserin Yûsuf-ı Meddâh'a ait olduğunu ispatlamıştır (Yazar, 2018). Böylece konuyla ilgili kaynaklarda tekrar edile gelen bir yanlışlık düzeltilerek hem Erzurumlu Darîr hem de Yûsuf-ı Meddâh'ın biyografilerinin güncellenmesi gerektiği ortaya konmuştur.
- 12 Cornell H. Fleischer tarafından kaleme alınan Mustafa Âli monografisi konumuzun önemli ve başarılı bir örneğidir. Fleischer bu çalışmasının girişinde eserinin amacını ve kaynaklarını şöyle özetlemektedir: "Bu çalışma, Osmanlı iskeletini eksikliği çok duyulan ete büründürme, yalnızca kemikleri değil, organları, damarları, duyguları, ritimleri de belirleme, bugün ancak cansız kalıntıları bulunan organik gerçekliği yeniden yapılandırma girişimidir. Girişimin odak noktasını 16. yüzyılın en önemli aydınları arasında öne çıkan, eğitilmiş bir Müslüman ve Osmanlı bürokrati Gelibolulu Mustafa Âli'nin meslek yaşamı ve düşüncesi oluşturmaktadır. Temel malzememiz, onun kaleminin ürünleri, kırk yıllık bir yaratıcılık dönemine yayılmış geniş bir edebî yelpaze içindeki yaklaşık elli yapıt, beş bine yakın yazmadır." (1996, s. 2).
- 13 "Klasik Türk Edebiyatında Takriz" başlıklı bir doktora tezi hazırlayan Nagihan Gür, söz konusu tezinde ve Mihnet-keşân'a ve Âsaf Divanı'na yazılmış takrizleri incelediği bir makale çalışmasında Osmanlı döneminde kaleme alınmış takrizlerin birincil kaynak olarak edebiyat tarihi araştırmalarında kullanılabileceğine işaret etmektedir. Gür, mevcut takriz örneklerinden oluşan bir veri tabanının hazırlanmasıyla bu metinler üzerinde farklı bağlamlarda okumalar yapılmasının klasik edebiyat araştırmalarına önemli katkılar sağlayacağını belirtmektedir (Gür, 2014; Gür, 2017).
- 14 Ömer Arslan'ın "Necâti Bey'in XV. ve XVI. Yüzyıl Klasik Türk Şiirine Tesiri" başlıklı doktora tezi (2021), biyografik kaynaklarda Necâti'nin takipçisi olarak kaydedilenler dışında Necâti'nin gazellerine nazire yazanlar ile gazellerinde Necâti'nin özgün tarzını takip eden şairlerin de şiirleri üzerinden Necâti tarzının XV. ve XVI. yüzyıldaki tesirini tespit eden başarılı bir çalışmadır.

Türk edebiyatı tarihinin hakkıyla yazılabilmesi için başvurulması gereken temel kaynaklardan birisi de arşiv belgeleridir. T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesinde araştırmacıların dijital ortamda istifadesine sunulan arşiv belgelerinin önemi, şairlerin özellikle 18. yüzyıldan itibaren büyük bir bölümünün devlet görevlisi olduğu düşünüldüğünde daha iyi anlaşılacaktır. Araştırılan şaire ait atama kayıtlarına, terekelere, aldığı maaş, inam ve ihsanlara, soy bilgilerine arşiv belgeleri üzerinden ulaşmak mümkündür. Ulaşılan her yeni bilgi, şairin dönemindeki yerinin belirginleşmesine, ilişkilerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Konuyla ilgili öncü çalışmaları kaleme alan İsmail E. Erünsal'ın da farklı yazılarında örneklerle vurguladığı gibi¹⁵ arşiv kaynakları sayesinde tezkirelerde yer alan bazı bilgilerin değiştiği, bazı konularda da yeni bilgiler tespit edildiği görülmektedir.¹⁶ Bununla birlikte Osmanlı tarihi araştırmacılarının yaptığı her metin neşri, karanlıkta kalmış bir bilgiyi açığa çıkarabileceğinden klasik edebiyat tarihi üzerine çalışacak araştırmacıların tarih biliminin sunduğu verileri yakından takip etmesinde de büyük bir fayda vardır.

Konuyu toparlamak gerekirse, Cumhuriyet'in ikinci yüzyılında klasik edebiyat alanında çalışacak araştırmacıların öncelikle kendi zamanlarına kadar verilmiş olan hükümleri gözden geçirmeleri, düzeltilmiş bazı yanlış hükümlerin edebiyat tarihlerine doğrusunun kaydedilmesi için çaba harcamaları ve yeni metin neşri çalışmaları ile arşiv incelemelerinden elde ettikleri hükümlerle bunları geliştirmeleri gerekmektedir.

3. Nüsha Tespit ve İncelemelerinden Yeniden Neşirlere: Metin Neşri Meselesi

Türk Edebiyatının önemli metinleri, geçen yüzyılın başında metin tenkidi usulünün ülkemizde yerleşmesiyle Cumhuriyet'in ilk yüzyılında klasik edebiyat alanının duayen hocaları tarafından neşredilmiştir.¹⁷ Ülkemizde hâlen klasik edebiyat araştırmacılarının alan

15 Erünsal'ın edebiyat tarihi kaynağı olarak arşiv kayıtlarının önemine işaret ettiği “Türk Edebiyatı Tarihine Kaynak Olarak Arşivlerin Önemi”, “Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları I: II. Bâyezid Devrine Ait Bir İn'âmat Defteri”, “Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları II: Kânûni Sultan Süleymân Devrine Ait Bir İn'âmat Defteri”, “Arşiv Belgelerine Göre On Altıncı Asır Şairleri”, “On Altıncı Asrın Kayıp Şairleri”, “Osmanlı İmparatorluğu'nda On Beşinci ve On Altıncı Asırlarda Saray Şairleri ve Saray Şairliği Var mıydı?”, “908 (1502) Tarihli Saray Kütüphanesi Kataloğu ve Türk Edebiyatı Tarihine Kaynak Olarak Önemi”, “On Altıncı Asrın Sonlarında Hazırlanan Bir Defterdeki/Katalogdaki Saray Hazinesinde Bulunan Türkçe Kitaplar”, “Lâmi'i Çelebi'nin Terekesi” ve “Şair Nedim'in Terekesi” başlıklı yazıları bu konuda kaleme alınmış yol gösterici örnek araştırmalardır. Söz konusu yazılar için bk. (Erünsal, 2024).

16 Türk edebiyatının zirve şairlerinden biri olarak kabul edilen Şeyh Gâlib hakkında, arşiv belgelerine dayalı olarak yaptığımız bir çalışmada, Şeyh Gâlib'in eşine ve çocuklarına bıraktığı miras, iki çocuğunun çektikleri sıkıntılar sebebiyle III. Selim'den para yardımı rica etmeleri, Şeyh Gâlib'e verilen ihсан ve hediyeler, Galata Mevlevihanesi'ne yaz aylarında gönderilen kar ve buz, padişah tarafından atandığı vakıf nezareti görevi vesilesiyle yaptığı faaliyetler hakkında bilgilere ve şairin bilinmeyen birkaç şiirine ulaşılmıştır (Kaçar, 2022b). Engin Çetin (2023), arşiv vesikalarından hareketle Yahya Nazım Çelebi'nin (ö. 1139/1727) kariyeri, gelirleri, yakınları ve ikamet ettiği ev hakkında yeni bilgiler tespit etmiştir.

17 Ali Emre Özyıldırım (2017) 1930-1990 yılları arasında birden fazla nüshası bulunan eserler için yapılan metin neşirlerini inceleyerek bu neşirlerdeki metotları beş grupta incelemiş, söz konusu dönemde tam metin olarak neşredilmiş eserleri bir tablo halinde sunmuştur. Ahmet Emin Saraç (2023) ise İkinci Meşrutiyet (1908) sonrasında ülkemizde başlayan tenkitli metin neşirlerinin 1941'e kadarki serüvenini ele aldığı bir çalışmada, Cumhuriyet'in

bilgilerinin ve yeterliklerinin değerlendirilmesinde kullanılan temel ölçütlerden biri, Arap harfli el yazması metinleri doğru okuma ve neşretme becerilerinin tespitidir. Bu sebeple her araştırmacı akademik hayatında en azından bir metni neşretmeyi amaçlamaktadır. Ülkemizde ve dünyanın farklı kıtalarında bulunan birçok kütüphanenin basılı ve çevrimiçi yazma eser kataloglarına ulaşabildiğimiz bu dönemde¹⁸ bir bakıma rüşünü ispatlamak isteyen her araştırmacı, bu kataloglardan tespit ettiği bir eseri neşretmek için araştırmalarına başlayınca genellikle söz konusu eserin neşredildiğini görüp ümitsizliğe düşer. Peki durum gerçekten böyle midir ve yüzyıllar boyunca yazılı kültür geleneğimizde kaleme alınan metinler, Cumhuriyet'in ilk yüzyılı içerisinde neşredilen kitaplardan mı ibarettir? Cevabı açık ve nettir: Hayır. O hâlde, herhangi bir metni neşretmeye kalkışan araştırmacılar o metnin daha önce neşredildiğini tespit ederek metin neşri konusunda neden ümitsizliğe düşmektedir? Bu sorunun cevabı da herkesin gittiği yoldan giderek farklı bir cevap bulmayı ummamızdadır. Aşağıda, neşredilecek metin ve nüsha arayanların takip edebilecekleri çalışma usulleriyle ilgili tespit ve önerilerimiz sunulmuştur.¹⁹

Sıklıkla Albert Einstein'a ait gösterilse de aslında Rita Mae Brown'ın 1983 tarihli "Sudden Death" kitabında geçen "delilik, aynı şeyi tekrar tekrar yaparak farklı sonuçlar beklemektir"²⁰ sözünü alıntılanarak şu soruyu soralım: Aynı yazma eser kütüphanelerinin aynı katalogları taranarak şu ana kadar tespit edilenlerden farklı ne kadar metin bulunabilir? Herkesin baktığı basılı veya çevrimiçi kataloglara bakarak yeni metinler tespit etmek, mümkünse de kolay değildir. Yazma eser kütüphanelerinin kataloglarını hazırlayanların çeşitli nedenlerle fark etmediği, dikkatlerinden kaçan yahut herhangi başka bir nedenden dolayı söz konusu kataloglara girmeyen ya da yanlış kaydedilen birçok eser, yazma eser kütüphanelerimizde araştırmacıları bekliyor. Yani kataloglarda verilen bilgiye güvenmektense, kendimizin gözden geçireceği yazma eserlerde yeni ve farklı metinler tespit etme olasılığı oldukça yüksektir.

Yazma eser tespitinde takip edilen yanlış yollardan birisi de kolaylıkla ulaşabildiğimiz kaynaklara bakmakla yetinmemizdir. Hâlbuki ellerindeki yazma eserlerin görüntülerini paylaşmasalar da kataloglarını yayınlayan birçok şahıs ve özel kurum bulunmaktadır. Bu kişi ve kurumların katalogları dikkatli bir şekilde incelenip gerekirse görüntülerine bakmak için izin istenmesi ya da görüntülerin talep edilmesi sayesinde de kıymetli eserlerin tespit edilmesi mümkündür.

ilk yıllarında Tarih-i Osmani Encümeni ile Fuad Köprülü, Kilisli Rifat Bilge ve İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın büyük hizmetleri olduğunu, 1940'lardan sonra ise İstanbul Üniversitesindeki üç önemli kürsünün başında bulunan Reşid Rahmeti Arat (Türk Dili), Ahmed Ateş (Arap-Fars Filolojisi) ve Ali Nihad Tarlan'ın (Eski Türk Edebiyatı) gerek neşrettikleri eserler gerekse de yetiştirdikleri öğrencileriyle ülkemizde tenkitli metin neşri çalışmalarına yön verdiklerini vurgulamaktadır.

- 18 Söz konusu katalogların basılı ve dijital veri tabanlarına yönelik bir listesi için bk. (Açıl ve ark., 2022, s. 123)
- 19 Çalışmamızın amacı, iyi bir neşirde dikkate alınması ve uyulması gereken teknik hususlara değinmek olmadığından bu meselede son yıllarda yapılmış en yetkin çalışmalardan birisi olan *Tenkitli Neşir Kılavuzu (Osmanlı Türkçesi Metinler İçin)* isimli çalışmaya (Açıl ve ark., 2022) işaret etmekle yetiniyoruz. Osmanlı Türkçesiyle yazılmış olan Arap harfli metinlerin tenkitli neşrinde kılavuzluk etmesi için hazırlanan ve alanımızda bir boşluğu dolduran bu çalışmayla nüshalarla ilgili hususlardan (tespit, mukayese, seçere oluşturma, farkların belirtilmesi) metin tenkidi ve tamerine, neşirlerde yapılacak dilî çeviri ve notlandırmalardan konuyla ilgili literatüre kadar ayrıntılı izahlarla araştırmacılar için bir kılavuz ortaya konmuştur.
- 20 "Insanity is doing the same thing over and over again, but expecting different results.": <https://throwgrammarfromthetrain.blogspot.com/2010/10/definition-of-insanity.html>

Kataloglarla ilgili önemli bir mesele de yurt dışındaki kütüphanelere yönelik kataloglama çalışmaları karşısında akademik camianın takındığı tavrıdır. Son yıllarda yurt dışındaki kütüphanelerde veyahut kurumlarda bulunan yazma eserlerin kataloglarının yayımlanması ve çoğunun dijital görüntülerine de ulaşılabilmesi ilk zamanlar araştırmacılar arasında bir heyecan yaratmışsa da katalogların çoğalmasıyla bu heyecan zamanla azalmıştır. Yani, sadece Fransa, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerin milli kütüphanelerinde bulunan yazma eserlerimizin dijital görüntülerine ya da kataloglarına ulaşabildiğimiz ilk zamanlarda bu kütüphanelerdeki yazma eserlerin dijital görüntüleri araştırmacılar tarafından ilgiyle incelendi, bazıları da neşredildi. Sonraki yıllarda bu kütüphanelerin kataloglarını tarayanların tespit ettikleri yazma eserlerin neşredildiğini görmeleriyle sanki yurt dışı kataloglardan fayda sağlanmayacağı kanaatinin yerleştiğini, yıllar içinde de bu kataloglara araştırmacıların ilgisinin kaybolduğunu gözlemliyoruz.²¹ Son yıllarda dünyanın farklı kıtalarından birçok ülkenin yazma eser katalogları ve eserlerin dijital görüntüleri çevrimiçi kullanıma açıldıysa da yukarıda zikredilen İngiltere, Almanya ve Fransa örneklerinde yaşanan tecrübelerle ait ön yargılar yenilerine de teşmil edilerek yurt dışı kütüphanelerdeki eserlere ilgi azaldı. Bunun yerine yine yurt içinde kolaylıkla ulaşılan üç beş kütüphanenin kataloglarının taranıp “çalışılacak eser kalmadı” şeklinde ümitsizliğe düşmek tercih edilmeye devam etmektedir. Hâlbuki yurt dışındaki kütüphanelerde dikkatli araştırmacılar tarafından keşfedilmeyi bekleyen yüzlerce kıymetli eserimiz bulunmaktadır.²²

Bâyezid-i Bistâmî’ye de atfedilen “Aramakla bulunmaz ama bulanlar arayanlardır” sözüyle ya da Montaigne’in “Hedefi olmayan gemiye hiçbir rüzgâr yardım edemez” vecizesiyle de örneklendirilebilecek temel bir düşünceye göre, ancak amacı olan ve o amaç için çaba harcayan kişiler başarıya ulaşabilirler. Konumuz metin tespiti ve neşri olunca da sözü getireceğimiz yer şurasıdır: Neşredecek metinler arayan bir klasik Türk edebiyatı araştırmacısının heybesindeki notlar arasında yazma eserlere dair dikkatler kaydedilmiş olmalıdır. Edebiyat tarihimizle ilgili çalışmalarda kaydedilmiş bilgilerden hareketle hangi eserlerin elimizde olmadığı, neyin arandığı bilgisine sahip olmayan bir araştırmacının eline kıymetli bir yazma eser geçse bile o eserle ilgili bir ön bilgiye sahip olmadığı için muhtemelen eseri tespit edip neşretmeyi düşünmeyecektir.²³

- 21 Bahsi geçen kütüphanelerde bile hâlâ iyi bir araştırmayla gün yüzüne çıkacak metinler mevcuttur. Yakın zamanda Almanya Milli Kütüphanesi’nin çevrimiçi ulaşılabilen katalogunda tespit ettiğimiz *Behcetü’l-İrfân* isimli eser, Fuzûlî’nin *Rûh-nâme*’sinin Sadri-i Vâni isimli birisi tarafından tercümesi olup *Rûh-nâme*’nin diğer iki mütercimi olan Mustafâ el-Bağdâdî ve Mehmed Lebîb Efendi’nin tercümeleriyle karşılaştırıldığında daha sade ve anlaşılır dil özelliği göstermektedir (Kaçar, 2019).
- 22 Burada çok eski değil, bu yazının kaleme alınmasından bir yıl önce tespit edilen iki kıymetli esere işaret edeceğiz. M. Fatih Köksal ve Rifat Kütük, Süleyman Çelebi’nin Mevlid’inin en eski yazması olduğu düşünülen bir nüshasını Michigan Üniversitesi Kütüphanesi’nde tespit etmişlerdir. Eserin bu nüshasının XV. yüzyıl başında kaleme alındığını ortaya koyan araştırmacılar, nüshadan hareketle *Vesîleti’n-necât*’ın tam adının “Kitâbu Vesîleti’n-necât fi Mevlidi Eşrefi’l-mevcûdât” olduğunu da tespit etmişlerdir (Köksal ve Kütük, 2022). Eserin bu nüshasının esas alındığı tenkitli metni ve tıpkıbasımını yayımlanmıştır (Köksal, 2022). Müjgan Çakır ve Hanife Koncu da bir çalışmada, 14. yüzyıl şairi Şeyyâd Hamza’nın edebiyat tarihlerinde bahsi geçmeyen “Dâsitân-ı Nemrûd ‘Aleyhi’l-la’ne ve İbrâhîm ‘Aleyhi’s-selâm” başlıklı mesnevisinin bir nüshasını Sofya’daki Bulgaristan Milli Kütüphanesi OR. 108 numarada tespit ederek eserin transkripsiyonlu metnini ortaya koymuşlardır (Çakır ve Koncu, 2022).
- 23 Burada *Dîvânü Lügati’l-Türk*’ün bir safah dükkânından satın alan Ali Emiri Efendi’den önce eserin Maârif Nezaretine sunulduğunu ve eseri inceleyen komisyon üyelerinin ellerindeki hazinenin değerini takdir edemeyerek

Metin tespiti ve neşri için dikkat edilecek hususlardan birisi de araştırmacıların bilhassa buna yönelik okuma ve araştırmalarda bulunmasıdır. Eski ve yeni biyografik kitaplarda, metin neşri çalışmalarında yahut ansiklopedik kaynaklarda yazarlar ve eserleri hakkında bilgi verilirken kaydedilen değerli bilgilerden hareketle söz konusu yazarların eserlerinin peşine düşüldüğünde kısa süre içinde neşre layık bir eser ya da nüshasının bulunması mümkündür. Bir konu hakkında daha önce araştırma yapmış olanların kaydettikleri bilgileri kullanmadan hedefsiz bir şekilde neşre edecek metin aramanın karanlıkta el yordamıyla hareket etmeye çalışmaktan pek farkı yoktur. Nitekim araştırmacıların genellikle yazarı ve ismi belli olan eserler peşine düşerek bu nitelikteki eserlere yaklaşmamaları sebebiyle kataloglarda isimlerine rastlanan birçok eserin ne olduğu bilinmediği için görmezden gelinmesi tehlikesi bulunmaktadır.

Yeni bir metin tespit etmenin zevkli yollarından birisi, özellikle hakkında problemleri rivayetlerin olduğu metinlerin peşine düşmektir. “Ateş olmayan yerden duman çıkmaz” diyen atalarımızın bir mesele hakkındaki ısrarlı rivayetlerini ciddiye almalıyız.²⁴ Özellikle de bibliyografik kaynaklarda bazı eserlerin farklı versiyonları konusunda ısrarla dile getirilen rivayetlere rastlanmaktadır. Bu eserlerle ilgili modern çalışmalarda söz konusu rivayetlerin dikkate alınmaması, eserin bu yönünün sonraki araştırmacılara gizli kalmasına sebep olabilir. Çünkü bir metnin neşredilmesi, çoğu zaman diğer araştırmacıları bu eseri bibliyografik kaynaklar yerine modern neşrindeki çalışmaya güvenmek zorunda bırakmaktadır. Fakat mevcut neşirde dikkate alınmayan bu rivayetlere yönelik bir araştırma sonucunda yüksek ihtimalle eserle ilgili kayıtların doğruluğunun tespiti mümkün olacaktır.²⁵

Metin neşri konusunda araştırmacıları yanıltan hususlardan birisi de metni neşredilen bir eser hakkında araştırma yapmaktan yahut karşılarına çıkan nüshalarını incelemekten geri durmalarıdır. Zira bilinçaltında eserin zaten neşredildiği düşüncesinin bulunması, bazen neşredilen eserdeki eksiklikleri giderecek kıymetli bir nüshanın tespiti fırsatını tepmeye sebep olabilmektedir.²⁶

-
- verdikleri düşük ücret kabul edilmeyince *Dîvânü Lügati'l-Türk*'ü satmak isteyen kadına geri verdikleri hatırlanabilir.
- 24 Örneğin Kara Fazlî'nin 1.000 rübaisini bir araya getirdiği *Çâr Fasl* isimli eserinin varlığı kaynaklarda ısrarla belirtildiği halde son zamanlara kadar bu meselenin üzerine gidilmemişti. Sadık Yazar (2017), bir çalışmasıyla bu eseri gün yüzüne çıkarmıştır. Yine 16. yüzyıl kadın şairlerimizden Ayşe Hubbî Hatun'un tezkirelerde kendisinden övgüyle bahsedilen Hurşid u Cemşid mesnevisinin yakın zamana kadar bir nüshası elimizde mevcut olmadığından, bazı çalışmalarda böyle bir eserin olmama ihtimali de dile getirilmiştir. Ancak *Hurşid u Cemşid*'in Estonya'da Tartu Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlı minyatürlü bir nüshası yakın zamanda tespit edilip tanıtılmış (Kaçar ve Özden, 2019), eserin metni de yakın zamanda diliçi çevirisiyle birlikte yayımlanmıştır (Özden, Karakuş ve Arslan, 2023).
- 25 Bu meselenin ilginç bir yönü, bazı tarihî kaynaklarda belirtilen hususların günümüz araştırmacıları tarafından fark edilse bile aksinin söylenerek meselenin kapatılmasıdır. Mustafa Karahisârî'nin kaynaklarda zikredilen ve kütüphanelerimizde nüshaları da bulunan Ahterî-yi Sagîr'in başına gelenler bu hususun bir örneğidir. *Hadâyîku'l-Hakâyık fî Tekmiletü'ş-Şakâyık, Keşfü'z-Zünûn ve Kâmûsu'l-A'lâm* gibi kaynaklarda Ahterî'nin *Ahter-i Kebîr* sözlüğünün dışında “evsat” ve “sagîr” isimli iki sözlüğünün daha olduğu bilgisi, Mustafa Karahisârî ve eseri *Ahter-i Kebîr*'i ele alan çalışmalarda “kebir” sıfatından kaynaklanan bir yanlış çağrışım olduğu (Kılıç, 1989, s. 184) yahut eserin farklı versiyonlarının olmadığı söylenerek reddedilmiştir (Kırkkılıç ve Sancak, 2017, s. 18). Ancak konuyu ele aldığımız bir çalışmada, yazma eser kütüphanelerinde, *Ahterî-yi Sagîr*'in birçok nüshası olduğu, *Ahter-i Kebîr*'le yapılan karşılaştırmada iki farklı sözlük oldukları ortaya konmuştur (Kaçar ve Murad, 2017).
- 26 Müjgan Çakır ve Fatma Kaytaç (2013), Behiştî'nin tarih muhtevalı yegâne eseri olan *Târih-i Behiştî*'de

Bunun önüne geçebilmek de ancak neşredilmiş metinlerin ciddi bir şekilde incelenmesi ve özellikle de söz konusu neşri yapan araştırmacının metnin nüshalarındaki problemleri hususlarla ilgili tespitlerini not almakla mümkün olur. Örneğin eldeki metni neşreden araştırmacının “tek olan nüshadan hareketle hazırladığımız bu metin”, “elimizde müellif nüshası bulunmamaktadır”, “elimizdeki eksik nüsha sebebiyle...” vb. cümleleri bizleri bir metin neşredilmişse bile onun farklı yahut kayıp nüshaları üzerinden yeni neşirleri yapılabileceği fikrine götürmelidir.²⁷

Özellikle 2000’den sonraki yıllarda yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerde bulunan eserlerin dijital görüntülerinin ve nüsha bilgilerinin teknolojinin de hızlı şekilde gelişimi ile okurların hizmetine sunulduğunu görüyoruz. Buna paralel olarak, son yıllarda Türk edebiyatının önemli yazarlarının daha önce neşredilmiş olan metinlerinin bulunan yeni nüshalardan da faydalanarak yeniden neşri meselesi gündeme gelmiştir. Bazı klasik edebiyat araştırmacılarının bu faaliyetin gereksiz olduğu şeklindeki kanaat ve çekincelerine kısmen de olsa katılmakla birlikte Cumhuriyetin ikinci yüzyılında yapılacak metin neşri çalışmalarında bu faaliyetin önemli ve gerekli olduğunu düşünüyoruz.²⁸

Meselenin bu noktasında önemini belirtmemiz gereken bir husus da bulunmaktadır: Ortaya çıkan yeni nüshalara dayalı olarak yapılacak yeni neşirlerde önemli olan tenkitli neşrinin

-
- Osmanlı’nın ilk üç padişahı dönemine ait kısmın eksik olduğunu belirterek kendilerinin İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi’nde bulunan bir yazmayı incelemeleri sonucu eserin eksik kısımlarını da içeren bir nüshasını tespit ettiklerini duyurmuşlardır. Behişi ve eseri hakkında daha önce bilinenlere de katkıda bulunan bu nüsha, yazarın eserine verdiği isim, tarih yazmaya nasıl başladığı, eserini yazarken başvurduğu sistem, sarayda ifa ettiği hizmetler gibi birtakım soruları da yanıtlaması bakımından önemlidir. Esmâ Şahin (2020) de Hassân’ın *Mihr ü Müşteri* tercümelerinin ilki olarak bilinen eserinin Baviera Devlet Kütüphanesi’nde tespit ettiği yeni bir nüshasının tanıtımını yaptığı çalışmada, bu yeni nüshada fazladan bir na’ ve II. Murad övgüsünde yazılmış bir kaside, II. Murad’a övgüler içeren bir bölüm ve iki gazel olduğunu belirtmektedir. Yeni nüshada bulunan bu bölümler, eserin şu anda eksik olan kısımlarını tamamlayacak olması bakımından önem taşımaktadır.
- 27 Bergamalı Kadri tarafından 1530 yılında yazılan ve Türkçenin Batı Türkçesiyle yazılmış ilk gramer kitabı olan *Miyyessiretü’l-Ulûm*’un Bursalı Mehmet Tâhir Bey’de bulunan tek nüshası, Maârif Vekâleti tarafından fotoğrafları çekildikten sonra kaybolmuştur. *Miyyessiretü’l-Ulûm*’la ilgili çalışmalarda tekrarlanan bu bilgiye dayalı olarak yaptığımız bir araştırmada, eserin Berlin Devlet Kütüphanesi’nde Ms. Or. Oct. 2056 katalog numarasıyla kaydedilmiş olan kayıp nüshası yanında Fuat Köprülü’nün Bursalı Mehmet Tâhir Bey’den emanet aldığı nüshadan istinsah ettiği başka bir nüshası da tespit edilmiştir. (Kaçar, 2018).
- 28 Bu hususla alakalı daha önce yapılmış bazı çalışmaların anılmasıyla meselenin öneminin daha iyi anlaşılacağı kanaatindeyiz. M. Fatih Köksal, Yunus Emre Dîvânı’nın şahsi kütüphanesinde bulunan bir nüshasından hareketle Dîvân’da bulunmayan 17 yeni şiir (2014) ve yine kendi şahsi kütüphanesindeki Bâkî Dîvân’ın bir nüshasında ise şairin daha önce yayımlanmış divanında bulunmayan 6 gazel, 1 kıt’a ve 13 matla-müfred tespit etmiştir (2023b). Sadık Yazar (2017), Süleymaniye Kütüphanesi’nde kayıtlı bulunan Kara Fazlı külliyyatına dikkat çektiği bir çalışmada şairin mecmualardan hareketle oluşturulan 3.000 beyitlik divanına 3.200 beyit daha ilave etmiş, Çâr Fasıl şeklinde isimlendirdiği rubailerini de gün yüzüne çıkarmıştır. Üzeyir Aslan (2018), Şâhî mahlaslı Orta Asya coğrafyası şairlerinden Mesûd Mirzâ’nın tespit ettiği iki yeni divan nüshasında şairin daha önce yayımlanmış Dîvân’ında bulunmayan 155 yeni şiir olduğunu ortaya koymuştur. Seyit Yavuz (2023), *Fennî Divanı*’nın Vatikan Kütüphanesi’nde yer alan bir nüshasını tespit ederek mevcut iki nüshaya göre daha doğru bir metin sunduğunu tespit etmiştir. Yakın zamanda Ozan Kolbaş (2023) tarafından Ahmed Fakîh’in *Kitâbu Evsâfi’l-Mesâcidi’s-Şerîfe*’sinin Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi’nde yeni bir nüshası tespit edilmiş ve böylece elde mevcut 3 nüsha üzerinden kurulan yeni bir tenkitli metin neşredilmiştir. Bunlara benzer çalışmalar, yazma eserlerimizin yeni keşfedilen nüshalarla birlikte yeniden gözden geçirilmesi ve neşredilmesi zaruretini göstermektedir.

hakkıyla uygulanabilmesidir. Örneğin bir şairin divanının eski neşirlerinde yer alan yahut yeni nüshalarda ve mecmualarda o şaire ait gösterilen şiirlerin ona aidiyeti veya bunların bilinip bilinmediği konusunda da dikkatli olunmalıdır.²⁹ İsmail E. Erünsal'ın "Divan Neşirlerinde Karşılaşılan Güçlükler 1: Güvenilir Bir Metin Tesisi" makalesinde önemle vurguladığı gibi 16. yüzyılda yaşayıp sultandan caize alan Necâtî mahlaslı 3 şairin varlığı bilinirken, herhangi bir mecmuada geçen Necâtî mahlaslı bir gazelin 15. yüzyıl şairi Necâtî'ye mi yoksa bunlardan birine mi ait olduğu sorgulanmalı, şairinin tespiti için azami dikkat gösterilmelidir (2024, s. 559-560).³⁰

Elbette Cumhuriyet'in ilk yüzyılında neşredilmiş binlerce metnin yeniden neşredilmeye layık olduğunu söylemek ve bu işe girişmek abesle iştigal olur, ancak Türk edebiyatı için önemli olan ve gelecek nesillere muhakkak doğru bir şekilde okutulması ve aktarılması gereken metinlerimizin yeniden neşrinin araştırmacıların yerine getirmesi gereken önemli bir vazifesi olduğunu söyleyebiliriz. Bahsettiğimiz türden önemli eserlerin birçoğunun geçen yüzyılın ortalarında birkaç nüshaya dayalı olarak ve gerekli şekilde incelenmeden neşredildiğini söylemek durumundayız. Genç araştırmacıları daha evvel dönemin imkânları çerçevesinde sınırlı nüsha ile neşredilmiş eserleri yeniden ele almaktan alıkoyan bir çekince, bu neşirlerin alanın duayeni olan öncü hocaların çalışmaları olmasından kaynaklanmaktadır. Yeniden neşredilmesi düşünülen eserin alanımızın muhterem ve duayen hocalarının çalışması olması, araştırmacıları bu tür girişimlerden uzak tutmaktadır. Ancak bu tür yeniden neşirlerin muhterem hocalarımızın alanımızdaki kıymetlerine bir halel getirmeyeceği gibi onların emeklerine teşekkür kabilinden bir katkı olacağı da düşünülmelidir. Son olarak, her geçen gün sayıları artan, kendilerinden istifadeyi mümkün kılmayacak şekilde ve kelimenin gerçek anlamıyla kötü okunarak neşredilen metinlerin yeniden neşredilmesi gereğine değinmenin bile gereksiz olduğu ortadadır.

Cumhuriyet'in ikinci yüzyılında önemli eserlerin metinlerini yeniden neşredek olan araştırmacıların bu çalışmalarında özellikle diliçi çeviri, notlandırma ve inceleme meselelerine

29 Nitekim Nedim Divanı'nı neşreden Muhsin Macit, bazı araştırmacıların şiir mecmualarında yer alan ve aslında Nedim-i Kadim'e ait şiirleri Ahmet Nedim'e ait gösterdiklerine, yahut yine Ahmet Nedim'in kasidelerinin tegazzül bölümlerinde yer alan gazellerinin mecmualarda müstakil olarak bulunmasıyla bunları Nedim'in yeni bulunan gazelleri olarak sunduklarına işaret etmektedir (Macit, 1997, s. XXXVI).

30 Konunun önemini vurgulamak üzere yakın zamanda Büşra Çelik Vural tarafından yeniden neşredilen Hayâlî Bey Divanı dikkat çekici bir çalışmadır. Büşra Çelik Vural'ın konuyla ilgili hazırladığı doktora tezinin sonuç bölümünde ayrıntılı olarak sunduğu verilerden konumuzla ilgili yönleri şöyle özetleyebiliriz: Biyografik kaynaklarda 16. yüzyılda yaşayan ve Hayâlî mahlası kullanan 5 şair daha vardır. Latîfî, Âşık Çelebi ve Edirneli Mecdî gibilerin de dikkat çektiği gibi henüz o yüzyılda bile şiirleri karıştırılan bu şairlerin birçok gazelinin müstensihler tarafından *Hayâlî Bey Divânı*'na yanlışlıkla alındığı, *Hayâlî Bey Divanı*'nın mevcut neşrinde yer alan 87 şiirin aslında ona ait olmadığı, yine son zamanlarda Hayali Bey'in yeni bulunan şiirleri olarak sunulan gazellerin de büyük oranda ona ait olmadığı görülmektedir (2021, s. 869). Benzer şekilde Cenk Açıkgöz (2017) de Hayâlî'nin divanında yer alan 95. gazelin başka kaynaklarda Rahikî'nin meşhur bir şiiri olarak gösterildiğine ve 96. gazelin ise Figânî'nin bir gazeliyle neredeyse aynı olduğuna işaret ettiği bir çalışmasında söz konusu gazeller arasında yaptığı mukayese ve nüsha incelemeleri sonucunda bu gazellerin Figânî ve Rahikî'ye ait olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde Vecdî'ye (ö. 1661) atfedilen iki rubainin aslında Fuzûlî'ye (ö. 1556) ait olduğunu, Figânî Divançesi'nde yer alan 22. gazelin de Nikâbî'ye aidiyetini ortaya koyan Açıkgöz (2021a), Figânî'nin bir süre Edirne'de bulunduğu bilgisinin de bu gazeldeki bir beyte dayandırılması sebebiyle Figânî'nin biyografisinde tekrarlanan bu yanlış bilginin de düzeltilmesi gereğine ifade eder (2021b).

dikkat etmeleri son derece önemlidir. Daha önce neşredilmiş bir metnin yeniden neşrini yapacak olan araştırmacının harcayacağı mesainin çok da fazla olmayacağını vicdanen kabul etmek gerekir. Metni yeniden neşredilecek eserin ilk neşrindeki yanlışlıkların azlığı veya fazlalığı ikinci neşirde araştırmacıyı çok zorlamayacaktır. Bu sebeple, yeniden neşredilecek eserin diliçi çeviri, notlandırma ve incelemeyle neşredilmesi hem yeni çalışmanın değerini artıracak hem de daha önce sadece metin halinde neşredilen bir eserin günümüz okurları için de daha kolay anlaşılmasını sağlayacaktır.³¹ Diliçi çeviri, notlandırma ve inceleme meseleleri, yazının ileriki sayfalarında yeniden ele alınacağı için burada yeniden neşir çalışmalarındaki yerine dikkat ederek bahsi kapatıyoruz.

Metin neşri çalışmalarında araştırmacıları ikilemde bırakan hususlardan birisi de neyin neşredilip neşredilemeyeceği meselesidir. Her klasik edebiyat araştırmacısının hayalinde önemli bir şairin edebiyat tarihine mal olmuş bir divanını, mesnevisini yahut meşhur bir mensur eserini neşretmek olsa da Cumhuriyet'in ilk yüzyılında edebiyat tarihine mâl olmuş önemli yazarların eserlerinin büyük oranda neşredildiğini görmekteyiz. Önemli metin neşretme heveslisi araştırmacılar için başlı başına ümitsizlik vesilesi olan bu durum karşısında bundan sonra nelerin neşredileceği yahut edebiyat tarihinde önemli bir yeri olmadığı düşünülen metinlerin neşrinin önemli olup olmadığı meselesi karşısında ne yapılacağı hakkında da düşünmemiz gerekir. Birçok genç araştırmacının kendilerine tavsiye edilen ve pek bilinmeyen metinleri neşretmekte çekince gösterdikleri görülmektedir. Klasik edebiyat araştırmacısı olarak üzerimize düşen vazifenin Türk edebiyatı tarihinde önemli yeri olan metinlerin neşrinden ziyade Türk edebiyatı tarihini bütün veçheleriyle yoklayarak tam ve doğru bir şekilde ortaya koymamız olduğunu unutmamalıyız. Meseleye böyle yaklaşıldığı zaman, neşrettiğimiz metnin önemli olup olmamasından ziyade doğru bir şekilde okunarak ilgili alanla bağının kurulup iyi bir şekilde incelenmesi gerektiği ortaya çıkar.

Tenkitli metin neşri çalışmalarının merkezinde nüsha incelemeleri bulunmaktadır. Bir metnin neşredilmesinde nüsha şecerelerinin çıkarılmasıyla sağlam bir tenkitli neşir ortaya konulması dışında yazma eser nüshalarının neşredilecek metinden bağımsız olarak doğrudan kendilerinin de incelemelere konu edilmesine dayanan nüsha tarihçiliğinin önemi ülkemizde yeni yeni fark edilmektedir. Klasik edebiyat araştırmacılarının yazma eser bilimi/kodikoloji³²

31 Gönül Alpay Tekin'in eski eserlerimizin birebir çeviriden ziyade "açıklamalı notlarla" çevrilmesi gereği üzerinde durduğu, eski metinlerimizin neşrinde ancak böyle yapılırsa gerçek manada bir çeviri ve aktarmadan söz edilebileceğini ifade ettiği çalışması bu konuda ufuk açıcıdır. bk. (Alpay Tekin, 2003). Biz de tasavvufi metinlerden tıp kitaplarına, siyaset-nâmelerden gazel çevirilerine kadar olabildiğince farklı metin türlerinden ele aldığımız örneklerle diliçi çeviride "notlandırma"nın önemine dikkat çekerek bu türden çalışmalarda takip edilebilecek usule işaret ettiğimiz bir çalışma kaleme almıştık. bk. (Kaçar, 2022c). Muhammet Nur Doğan'ın *Leylâ vü Mecnûn ve Hüsn ü Aşk* mesnevilerinin diliçi çevirilerini yaptığı iki çalışmasında dipnotlarda sunduğu açıklamalar, diliçi çevirilerde notlandırmanın nasıl yapılacağı sorusunun iyi bir örneğidir. Doğan (2022), *Hüsn ü Aşk*'in dipnotlarında yer alan ve çoğu yerde bir şerh özelliği kazanan notlarını renkli görsellerle zenginleştirerek müstakil olarak da yayımlamıştır.

32 Kodikolojiyi "kâğıt üretimi, mürekkep, ciltleme, cilt ve kitap kapağı, fasikül ve fasikül dikimi, sayfa dizgisi ve tezhibi, ta'lik ve haşiye, kâğıt alım-satımı, kitabın vakfedilmesi gibi pek çok açıdan yazmayı inceleyen bilim dalı" olarak tanımlayan Harun Bekiroğlu, kodikoloji ve metin tahkik alanlarına ilgi duyanlar için gerekli olan

hakkında da en azından temel bilgi seviyesinde altyapıya sahip olma gayretinde olmaları ve ellerindeki nüshaları sadece neşredilecek metinle alakası bağlamında değil de farklı yönlerden de inceleyebilmeleri önemli bir niteliktir. Nitekim kimi zaman yazma eserlerin bizatihi kendisi de araştırmacılara farklı bakış açıları ve araştırma konuları sunabilmektedir.³³ Bu vesileyle Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yazma Eserler Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin gerek yazma eser ve kitap kültürü gerekse de nüshaların farklı yönlerden de incelenmesini amaçlayan araştırma, çalıştay ve proje faaliyetlerinin bu faaliyet alanıyla ilgili olarak akademi dünyasında bir farkındalık oluşturduğunu, merkezin bu alana değerli katkılarda bulunan öncü çalışmaları sürdürmeye devam ettiğini vurgulamamız gerekir.

Cumhuriyet'in ikinci yüzyılında metin neşri konusunda klasik edebiyat araştırmacılarını bekleyen vazifelere işaret ettikten sonra meseleyle ilgili önerilerimizi de şu şekilde toparlayabiliriz: Yazma eser kütüphanelerinin katalogları dışında, dijital görüntülerine kolaylıkla ulaşılan eserlerin bizzat kendilerinin de düzenli ve ısrarlı bir şekilde gözden geçirilmesiyle birçok kıymetli eser tespit edilecektir. Genel olarak başvuru yazma eser kataloglarından ziyade şahıslarla özel kurum ve müzelerin kataloglarındaki yazma eserlerin incelenmesi, bize metin tespitinde kolaylık sağlayacaktır. Yurt dışında bulunan kütüphane ve kurumların çevrimiçi erişime uygun olan katalogları üzerinde düzenli, sabırlı ve ısrarlı incelemeler yapılması ya da çevrimiçi erişimi mümkün olmayan yurt dışı kütüphanelerinin basılı kataloglarının tespit edilip incelenmesiyle de farklı yazma metinler tespit edilebilecektir. Hangi eserlerin neşredilmediği bilinmeli ya da eldeki yazmanın kıymetinin takdir edilebilmesi için önceden okunmuş çalışmalardan buna yönelik notlar alınmalı, yani mutlak surette iyi bir edebiyat tarihi ve bibliyografya bilgisine sahip olunmalıdır. Daha önce eserleri neşredilen yazarların hayatları ve eserleri üzerine yapılmış çalışmalardan ya da bibliyografik kaynaklardan metin tespiti için özel okumalar yapılmalı, düzenli bir şekilde kaydedilen notlardan hareketle metinlerin peşine düşülmelidir. Tarihî kaynaklarda varlığı iddia edilen, hakkında rivayetler bulunan bir metnin var olduğuna inanarak peşine düşülürse bu metin bir yerlerde ortaya çıkacaktır. Neşredilen metinlerin nüshalarıyla ilgili problemler hususların bilinmesi de katalog araştırmalarında karşımıza çıkacak değerli nüshaların gözden kaçmasına engel olacaktır. Türk edebiyatı için önemli olan ve daha önce neşredilmiş olan eserlerin yeni bulunan nüshalarla birlikte neşredilmesi kadar bunların iyi bir diliçi çeviri ve incelemeyle birlikte neşri de mühimdir. İlk defa neşredilecek metnin manzum ya da mensur olup olmaması yahut Türk edebiyatındaki önem derecesinden ziyade doğru bir şekilde okunarak ilgili olduğu alanla bağının kurulup iyi bir şekilde incelenmesi

temel bilgileri "Yazma Eserlerden Kodikoloji'ye: Tahkike Giriş" (2019) başlıklı makalesinde yeterli seviyede ele almıştır.

- 33 Son yıllarda yazma eser nüshalarının farklı açılardan ele alınmasıyla şairlerin/müelliflerin kendileri ve eserleri hakkında yeni değerlendirmelere kapı açıldığı görülmektedir. Örneğin Şule Pire tarafından yapılan "Yazmalarda Gizlenen Hikayeler: Baki Divanı Yazmaları Üzerinden Baki ve Şiiri" (2022) başlıklı tez çalışmasında Bâkî'nin henüz hayatta olduğu dönemde istinsah edilen 25 divan nüshasından hareketle Bâkî'nin kasidelerinin metinlerinde meydana gelen değişiklikler incelenmiştir. Bâkî Divanı'nın neşrinde tüm nüshaların değerlendirilmeye alınmaması sebebiyle mevcut metinlerin içerdikleri kadar dışladıkları olduğuna da dikkat çekilen çalışmada, kasidelerin nüshalardaki dolaşımını üzerinden Bâkî'nin söz konusu kasidelerinin hâmiye talep iletmesinin ötesinde başka işlevleri olduğu da tespit edilerek değerlendirilmiştir.

mühimdir. Ayrıca tenkitli metin neşri çalışmaları yapılırken yazma eser nüshalarının konuyla ilgili muhtevaları kadar fiziksel özellikleri ve her türlü kayıtlarının da kodikoloji bağlamında değerlendirilmesi gerekir.

4. Metin Neşrinden Diliçi Çeviri ve Metin İncelemesine

Ali Nihat Tarlan'ın Fuzuli Divanı'nın önsözünde metin neşri için "muhtelif nüshaları karşılaştırıp mihanikî olarak farklarını tesbit etmek değil, bir sanatkârın eserini zaman ve muhitin üzerine yığıldığı yanlışlardan kurtarıp onu aslı siması ile yeniden meydana getirmeye çalışmaktır" (1950, s. III) şeklinde belirttiği gibi metin neşri faaliyetinin tek başına bir önem ve anlamı olmayıp asıl önemli ve yetkinlik isteyen kısmı metnin doğru anlaşılıp incelenmesindedir. Nitekim M. Fuat Köprülü, yukarıda bir kısmını alıntıladığımız "Türk Edebiyatı Tarihinde Usul" başlıklı makalesinde (1996), doğru okunarak neşredilen metinlerin muhtevalarının da doğru anlaşılması için metnin dil ve üslup özelliklerinin tespit edilmesinden sonra yazarın hayatına ve düşünce yapısına dair çıkarımlarda bulunulması ve metnin tesirine dair araştırmalar yapılması gereğini vurgular.³⁴ Esasen, klasik edebiyat araştırmacıları olarak neşrettiğimiz metinleri herkesten önce kendimizin doğru bir şekilde anlaması ve söz konusu eserleri metin inceleme esaslarına dikkat ederek neşretmemiz gereği ortadadır. Çünkü herhangi bir metni neşreden kişinin, bu esere herkesten daha ziyade vakit ayırdığı ve her bir sayfasına göz nuru dökmüş olduğu umulduğundan bu metni diğer hepimizden daha fazla anlamış olması beklenir. Elbette bir metin farklı bakış açıları ve "gözler" tarafından incelenip her açıdan ele alındığında gerçek değerini kazanabilir, ancak başka araştırmacıların da söz konusu eserin derinliklerine ve göndermelerine dikkatlerini çekmek genelde onu neşreden kişinin öncelikli vazifelerindedir. Bu durumda her bir araştırmacının kendi neşrettiği esere karşı onu en doğru şekilde anlamak, incelemek ve edebiyat tarihi içindeki yerini tayin etmek gibi bir sorumluluğu vardır.

Metin neşrinin doğru yapılmasını sağlayan önemli faaliyetlerden birisi; o metnin, neşreden kişinin zihninde doğru bir şekilde bağlamına uygun olarak anlaşılmasıdır. 20. yüzyılın başında -yazımızın bağlamı itibarıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarında- Türk edebiyatının yeni olan kısmı Tanzimat'tan sonraki dönem kabul edilmekteyken günümüzde Cumhuriyet'in ilk dönem şair ve yazarlarının bile artık eski olarak anıldıklarını görüyoruz. Kabul edelim ki sadece Klasik edebiyatın temsilcileriyle değil Cumhuriyet'in ilk çeyreğine kadar yaşamış yazarlarımızla da aramızda bir dil engeli bulunmaktadır. Bu dil engelini aşarak klasiklerimizi gelecek nesillere aktarmanın yolu, bu eserleri anlayabilen araştırmacıların yapacakları doğru diliçi çevirilerdedir. Cumhuriyetin ilk yüzyılında neşredilen metinlerin muhtevalarının genel olarak özetlenmesi usulüne rastlansa da son yıllarda metinlerin tamamıyla günümüz Türkçesine çevrilerek neşredilmesinin önemi de akademik çevrelerde daha çok vurgulanmaktadır. Diliçi çeviri olarak adlandırdığımız

34 M. A. Yekta Saraç'ın da "Tarlan'ın çalışması Şeyhi'nin şiirlerinden hareket ederek onun sanat simasını çizmiş, bu sırada gelenek içindeki yerine dikkat etmiştir. Bu çalışma, hududu Divan edebiyatını da aşan çok geniş bir müktesebatın ürünüdür. Bahse konu olan şairin şiirlerini anlaşılmasına yönelik bilgi aktarımı yaparken her şeyden önce bu şiirlerin hangi tesirleri taşıdığını gelenek içinde ve mukayeseye müsaid bir zeminde bize göstermiştir." (1999, s. 215) şeklinde belirttiği gibi Ali Nihat Tarlan'ın "Şeyhi Divanı'nı Tetkik" başlıklı çalışması bu hususun önemli bir örneğidir.

bu faaliyetin eserlerin genç nesiller tarafından da anlaşılması için anahtar vazifesi gördüğünü düşünüyoruz. Sadık Yazar'la birlikte neşrettiğimiz *Teoriden Pratiğe Türk Dili ve Edebiyatında Diliçi Çeviri* başlıklı editoryal kitapta (2022) bu faaliyetin önemi hakkında kıymetli yazılar bulunduğundan konuyla ilgili diğer ayrıntıları kitabın muhtevasına havale ediyoruz.

Neşredeceği metnin anlam dünyasını okuyucusuna iyi bir diliçi çeviri ve notlandırmayla aktaran araştırmacının diğer vazifesi de metne dair dikkatlerinden hareketle iyi bir inceleme yapmasıdır. Neşredilen metinde yazarın kendisi, eseri, eserini sunduğu kişi ve döneme dair farklı bilgiler bulunması bu eseri neşreden araştırmacı için üzerinde dikkatle durulması gereken önemli hususlardır. Dikkatli bir araştırmacı bütün bu hususlarda sunulan bilgileri kaynaklardan da hareketle değerlendirmeli, yazar ve eserinin ilgili olduğu alan içindeki yerine dair tespitlerini ayrıntılı bir şekilde sunmalıdır. Ayrıca neşredilen metinden hareketle yazarın dil ve üslup özelliklerinin ayrıntılı bir şekilde incelenmesiyle kendisinin Türk edebiyatı tarihindeki yerine dair değerlendirmeler de yapılmalıdır.

Neşredilen bazı metinlerin inceleme bölümlerinin yetersizliği yanında dikkati çeken başka bir husus da metinleri neşredilen eserlerin kendilerinden ziyade o zamana kadar eserle ilgili olarak kaleme alınmış çalışmalarda verilmiş olan hükümlerin tekrarlanmasıdır. Türk dili ve edebiyatı yanında tarih ve ilahiyat alanlarında yapılan akademik çalışmalarda da metin neşirlerinin büyük bir yer tuttuğu ancak metni neşredilen eserlerin muhtevalarının bilimsel metotlarla incelenmemesi sebebiyle birçok metnin içerdiği kıymetli bilgilerin gözden kaçtığı görülmektedir. Hâlbuki daha önce neşredilmemiş bir eserle ilgili olarak biyografik kaynaklarda serdedilen düşünce ve tespitlerin eser neşredildikten sonra tenkide tabi tutularak yeniden değerlendirilmesi gerekir. Ancak bazı çalışmalarda özellikle “sebeb-i te'lif” ve “hâtime” kısımlarında, bazen de metnin farklı yerlerinde³⁵ yazarın kendisi, hâmilere ve dönemi hakkında kıymetli bilgiler verdiği hâlde araştırmacıların bunlara itibar etmeyerek biyografik kaynaklardaki bilgileri tekrarladığını görmekteyiz. Farklı kaynaklarda sürekli tekrarlanan yanlışlıklar silsilesinin kurbanı olan birçok eserin yaşadığı esas ve son büyük talihsizlik de muhtevaları bakımından *incelenmeye layık görülmemek* neşredilmesidir. Türk akademisinde yerleşmiş olan bu üstünkörü ve özensiz yaklaşımlar sebebiyle birçok kıymetli eserin hakkıyla incelenmemesi yüzünden yıllardır yapılagelen hataların geleceğe devredilerek sürdürüldüğü görülmektedir. Bu noktada tez danışmanlarına ve jüri üyelerine, kitap editörlerine ve makale hakemlerine önemli görevler düşmektedir.

Bilimsel çalışmalarda, özellikle de metin neşrine dayanan çalışmalarda araştırmacıların bütün dikkatlerine rağmen metnin yanlış okunması/anlaşılması, bu metinden yanlış çıkarımlarda bulunulması mümkündür. Önemli olan neşredilecek metni ciddiyetle ve gayretle doğru okumaya

35 Bu noktada araştırmacıların metin incelemelerinde metinlerdeki karineleri de doğru bir şekilde takip edip değerlendirmeleri gerektiğinin önemini vurgulamamız gerekmektedir. Konuyla ilgili olarak İsmail E. Erünsal'ın “Yazma Eserlerin Kataloglanması'nda Karşılaşılan Güçlükler-I: Eser ve Müellif Adının Tespiti” başlıklı yazısında el yazması eserlerin adının ve müelliflerinin tespit edilmesinde başvurulabilecek yollar hakkında örneklilik izahlarda bulunmaktadır (2024, s. 605-626). Ahmet Akdağ (2023) tarafından yapılan bir çalışmada da klasik Türk edebiyatı metin incelemelerinde bu türden bilgilerin tespitinde karinelerin önemine işaret edilmiştir.

ve anlamaya çalışmaktır. Bütün bunlara rağmen yapılacak yanlışlarda da karşı taraftan insaf ve anlayış beklemek araştırmacının hakkıdır. Ancak bir metni neşredenler, metin inceleme esaslarına göre eserde kendilerine sunulan çok kıymetli bilgileri kullanmadıkları için eser hakkında kaynaklarda verilen yanlış bilgileri aktarma kolaylığına kaçmışlarsa muhataplarından tenkit edilmemeyi bekleme hakkından mahrumdurlar. Zira biyografik kaynaklarda veya başka çalışmalarda nüshası görülmediği için yanlış bilgilerin aktarılmasıyla tanıtılan bir eserin,³⁶ metnini neşredenler tarafından da aynı yanlışların tekrarlanmasıyla ele alınması, belki de eserin bir daha incelenmeden söz konusu neşir üzerinden kaynak gösterilerek tanınmasına sebep olacaktır.

Herhangi bir eserin metninin neşrine dayanan çalışmalarda öncelikle dikkat edilmesi gereken husus, eserin yazarını tespit etmektir. Naşirler, kaynaklarda söz konusu eserle ilgili bilgileri tartışmasız kabul edip kaynakları özetlemekle yetinemezler. Eserin metninin ortaya konmasından sonra metni defalarca dikkatlice okuyup oradaki bilgilere göre yazarı ve eserini tanımaya çalışmak, araştırmacıyı metodolojik hatalardan koruyacaktır. Ayrıca bir eserin metnini neşretme sorumluluğuyla farklı kaynaklarda yer alan ve birbiriyle uyuşmayan bilgilerden şüphelenip metnin yazarı, eserin muhtevası ve kaleme alındığı dönem gibi ayrıntıları tespit etmeye çalışmak, söz konusu eseri gerçek anlamda araştırmacıların hizmetine sunmak demektir.

Cumhuriyet'in ikinci yüzyılında neşredilecek metinlerin yukarıda işaret ettiğimiz gibi diliçi çevirileri ve incelemeleriyle ele alınmalarının gereği ortadadır. Aynı şekilde ilk yüzyılda neşredildiği halde diliçi çevirileri yapılmayan ya da hakkıyla incelenmeyen metinlerin de yeniden bu açılardan ele alınmalarının değerli akademik çalışmalar olacağı gerçeği ortadadır.

5. Metin Şerhlerine Eleştirel Bakışlar: Sözcük ve Sözlük Çalışmalarına Doğru

Klasik edebiyat araştırmalarının geçen yüzyılında Osmanlı döneminde üretilmiş şerh metinlerinin büyük bir kısmı neşredilerek konuyla ilgili hatırı sayılır bir literatür meydana getirilmiştir. Ancak bu şerh literatürü -birkaç istisna dışında- genellikle tasavvufi muhtevalı metinlerin şerhini merkeze aldığından, Türkçe kaside ve gazellerin yani hayale dayalı şiir metinlerinin nasıl şerh edileceği hakkında geçmişte yapılmış şerh çalışmalarından istifade etme imkânından yoksunuz. Birkaç beyit ve gazel şerhi dışında, Osmanlı döneminde kaleme alınan ve klasik Türk şiirinin gazel ve kaside metinlerini ele alan çalışmalar bulunmamaktadır.³⁷ Türkiye'de ilk metinler şerhi hocaları olan Ömer Ferid Kam ve Ali

36 Örneğin XV. yüzyılda yaşayan ve önemli eserlerini II. Bayezid'e sunmuş olan Mahmûd b. Edhem, *Keşfü'z-Zünûn ve Osmanlı Müellifleri* gibi kaynaklarda verilen bilgiye göre *Gülşen-i İnşâ* adlı eserini önce özetlemiş sonra da bu özette de seçmeler yapmıştır. Günümüz kaynaklarında da söz konusu eserin metni neşredilmemiş olduğu için sürekli olarak bu bilgi tekrarlanmaktadır. Ancak konuyla ilgili bir çalışmamızda eserin nüshaları incelendiğinde Mahmûd bin Edhem'in kaynaklardaki bilginin aksine *Gülşen-i İnşâ*'nın bazı bölümlerini Farsçaya çevirdiği, Farsça versiyonunun başından ve sonundan eksiltme yaparak bir muhtasar oluşturduğu tespit edilmiştir. (Kaçar, 2023b).

37 Nedim'in "Büy-ı gül taktir olunmuş, nâzın işlenmiş ucu / Biri olmuş hoy birisi dest-mâl olmuş sana" şeklindeki beytinde geçen "nâzın" ifadesinin "nâzük" olması gerektiğini iddia eden Vakanüvis Esad Efendi'nin şerhi için bk. (Özyıldırım, 2002). Yine şerh literatürümüzde örneği görülmeyen bir gazel şerhi metni için Ferri'nin kendi gazelini şerh etmesi misal gösterilebilir (Kırbyık, 2000). Bergamalı Kadri tarafından kaleme alınan ve Türkçenin Batı Türkçesiyle yazılan ilk gramer kitabı olan *Müyessiretü'l-Ulûm*'da Hayâlî Bey'in bir gazeli konuların uygulamalı bir örneği olması için şerh edilmektedir (Kaçar, 2018).

Nihad Tarlan gibi hocalardan başlayarak günümüze kadar geçmiş olan klasik edebiyat araştırmacıları bu açığı kapatmak üzere Osmanlı şiirinin yeni nesiller tarafından da doğru anlaşılması için özellikle gazellerin şerhlerine önem vermişlerdir. Bu bakımdan da hatırı sayılır bir yeni ve güncel şerh literatürü oluşmuşsa da bu şerhlerle ilgili de bazı problemler bulunmaktadır. Bizim bu yazıda işaret edeceğimiz hususlar, ülkemizde takip edilen şerh usullerinden ziyade, bu usullerin başarıyla uygulanmasıyla şerh edilen şiirlerin anlaşılmasının önündeki engeller olacaktır.³⁸

Birden fazla anlam ve çağrışım tabakasına sahip sözcüklerden oluşan bir dille kaleme alınan metinlerin tam olarak anlaşılabilmesi için söz konusu kelimelerin hakiki, mecazi, terim vs. anlam daireleri ve zamanla kullanımdan düşen anlamları elden geldiğince geniş ve doğru bir şekilde tespit edilmelidir. Türkçede *anlam daralması* olarak ifade edilen bu dil özelliğini “kelimenin eskiden anlattığı şeyin ancak bir bölümünü, bir türünü anlatır duruma gelmesi, ilk şekline göre anlamında bir daralma görülmesi” şeklinde tanımlayan Doğan Aksan (1987, s. 76), bunun Türkçede en çok rastlanan anlam olayı olduğunu belirtir. Klasik Türk edebiyatında kullanılan çok anlamlı bazı kelimelerin günümüzde sıkça tek bir anlamda kullanılması, bunların farklı anlamları üzerine bina edilmiş şiirlerdeki anlam ve hayallerin günümüzde anlaşılmasına sebep olmaktadır.

Geçmiş devirlerde edebiyatımızda farklı anlamlarıyla kullanılan ve günümüzde bu anlamları unutulmuş kelimelerle ilgili çalışmalar son yıllarda artmaktadır. Bu çalışmalarda, günümüzde çeşitli anlamları unutulmuş, bazıları Arapça ve Farsçadan³⁹ alınmış olan kelimelerin geçmiş dönemlerde taşıdıkları anlamlarına metinlerle işaret edilmekte, şiirde çoğu zaman bu unutulmuş anlamların kastedildikleri ortaya konularak edebî metinlerin doğru anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. A. Atilla Şentürk'ün hazırlamaya devam ettiği *Osmanlı Şiiri Kulavuzu*'nun tamamlanması, İsmail Hakkı Aksoyak'ın Lehçediz projesiyle kelimelerin farklı bağlamlarda hangi anlamlarda kullanıldıklarının tespit edilmesi⁴⁰ gibi çalışmalar işaret ettiğimiz problemlerin azalmasına yardımcı olacaktır.

38 İsmail Güleç (2011), bir yazısında Ali Nihad Tarlan'ın 1937 yılında yayımladığı “Metinler Şerhine Dair” başlıklı yazısından başlayarak ülkemizde şerh konusunda çalışmalar yapan ve belli usulleri takip eden araştırmacıların görüşlerini belli başlıklar altında tasnif ederek değerlendirmiştir.

39 Farsça deyim, kalıplaşmış ifade yahut birden fazla anlamı olan kelimelerin ele alındığı Farsça emsal sözlükleri de günümüzde yapılacak şerh çalışmalarında anlamın ve hayalin doğru tespiti için bir kaynak olma durumundadır. Bu çalışmalardan özellikle Ozan Yılmaz (2019) tarafından neşredilen *Ferheng-i Şuuri*, söz konusu emsal sözlüklerinin en kapsamlısıdır. Zeynep Kayapınar da 2023 yılında tamamladığı “Farsça Emsâl Sözlüklerindeki Çok Anımlı Kelimeler ve Muhammed Necib'in Lügat-i Tedkikât-i Fürsiyye-i Necib'i (İnceleme-Metin)” başlıklı tezinde Muhammed Necib'in *Lügat-i Tedkikât-i Fürsiyye-i Necib'*inin metnini yayımlamıştır. Aynı çalışmada Fürsiyye-i Necib ve diğer emsâl sözlüklerinden seçilen ve Klasik Türk şiirinde kullanılan Farsça kökenli kelime, ibare ve deyimlerin farklı anlamlarının yer aldığı bir sözlük hazırlayan Kayapınar, bu sözlüklerden seçilen bazı kelime ve tamlamalar üzerinde Klasik Türk şiirinden alınan örnek beyitlerle uygulamalı şerh çalışması yaparak bu tür eserlerin klasik Türk şiirini anlamaya sağladığı katkıları göstermeye çalışmıştır.

40 M. Fatih Köksal, yakın zamanda neşrettiği bir makalede, günümüz Türkçesinde “gürültü, patırtı, kargaşa” anlamında kullanılan “hengâme” kelimesinin klasik şairlerimiz tarafından çoğu kez dikkat çekici bir gösteriyi veya sunumu izlemek veya bir seyyar satıcının ürünlerini görmek üzere çarşı gibi alanlarda toplanan meraklı kalabalık anlamında kullanıldığına işaret eder. Köksal söz konusu makalesinde “bağlamlı dizin” ya da “bağlamlı sözlük” ortaya koyacak araştırmacıların “bağlam” a uymayan bir durum ortaya çıktığında ihtisas ve ıstılah lugatlerine yahut başka dillerin sözlüklerine de bakılması gerektiğini vurgular (Köksal, 2023a). Yakında yayımlanan

Önümüzdeki dönemde yapılacak şiir şerhi çalışmalarında, şiirlerde kullanılan kelimelerin Osmanlı toplumunda gündelik hayatta karşıladığı bazı anlam ve inanışların tespiti de önemli yer tutmalıdır. Şairlerin sosyal hayattaki bazı uygulamalarla farklı anlamlar kazanmış kelimeleri de hayallerinin ifadesinde kullandıkları malumdur. Bu sebeple eğlence meclislerinde tüketilen şarap ve diğer keyif verici maddelerle ilgili kelimeler, değerli taşlar, savaş aletleri ve uygulamaları, yazı ve yazı malzemeleri yahut bir meslekte kullanılan deyimler gibi hayatın farklı alanlarındaki uygulamalar ve inanışlar neticesinde kelimelerin kazandığı anlamların tespiti çalışmaları metin şerhi çalışmalarının niteliğini artıracaktır. Osmanlı şiir geleneğinde farklı ilim dallarına ait terimlerden faydalandığı gibi bu ilim dallarını bilmekle mümkün olacak bilgilere göndermeler de yapılmıştır. Şairlerimiz genellikle gündelik hayatta kullanılan kelimelerin bir ilim dalında terim olarak kullanılması durumunda, kelimenin terim anlamına da göndermede bulunarak çağrışımlara sahip zengin bir şiir dili oluşturmuşlardır. Bu durumda, modern şerh çalışmalarında ele alınan şiir metinlerinin anlaşılması için klasik Türk şiirinin beslendiği ilim dallarına ait temel kitaplara da başvurulmalı, araştırmacılar tarafından bu ilim dallarına ait terim ve bilgilerin klasik şiirde kullanım şekillerine ait çalışmalar yapılmalıdır.⁴¹

6. Nazımdan Nesre, Neşirden İncelemeye: Tematik Çalışmalar Yüzyılı

Cumhuriyet'in ilk yüzyılında klasik edebiyat araştırmalarının genellikle metin neşrine dayandığı, bunların da çoğunlukla manzum metinlerin neşriden oluştuğunu, araştırmacıların zihinlerinde manzum metinlerin her zaman mensur metinlerden daha önemli bir yer işgal ettiğini, kütüphanelerimizdeki irili ufaklı mensur eserlerimizin de neşredilmeyi beklediğini görüyoruz.⁴² Bu

bir çalışmamızda Divan şiirinde yaygın olarak kullanılan ve günümüzde "ince manalı söz, zekaya dayalı söz" şeklinde bilinen "nükte"nin "leke, kusur, ayıplama" gibi olumsuz birkaç anlamına işaret edilmiştir. Söz konusu çalışmada, bazı neşirlerde "nükte" olumsuz anlamlarda kullanıldığı halde bu neşirlerin sonlarına eklenen dizin ve sözlüklerde "nükte"nin bu çalışmada işaret edilen anlamları verilmemiştir. Bu açıdan bakıldığında, neşredilen metinlerde kelimelerin kullanıldıkları bağlamın belirlenerek hangi anlamının ön planda olduğunun tespit edilmesi gereği de ortaya çıkmaktadır (Kaçar, 2023a). Bu minvalde M. Fatih Köksal, dinî bir terim olarak "Allah'a yakınlaşma vesilesi olarak boğazlanan hayvan" anlamındaki kurbân kelimesinin "yay mahfazası, yay kabı" (2000); Ozan Yılmaz, "mevsim" anlamındaki bahâr kelimesinin "yaprak" ve "çiçek" (2011); Esra Egüz, "istek, rica, talep" anlamlarına gelen dilek kelimesinin "af, şefaata, aman, yalvarma, özür" (2012); Savaşkan Cem Bahadır, "gölge, himaye" gibi anlamlara gelen sâye kelimesinin "kaftan, yelek, cepken, kadın giysisi, iş önlüğü cinsinden kalın kumaş" (2018); Yasemin Karakuş sözlüklerde "karışıklık, kargaşa" şeklinde tarif edilen fitne kelimesinin "köpek" (2021) anlamını Klasik Türk şiiri metinlerinden hareketle tespit etmiştir. Buna benzer çalışmaların sayısının artmasıyla bu meselenin halledilmesi ilerleme kaydedilecektir.

41 Bazı ilim dallarına ait terimlerin klasik Türk şiirindeki kullanım şekillerine dair birçok çalışma kaleme alınmıştır. Bu bağlamda Mehtap Erdoğan'ın mûsikîyle doğrudan veya dolaylı olarak ilgisi bulunan makam, terim, kavram, alet vd. kelimelerin şiirlerdeki farklı anlamlarda kullanılmasıyla ilgili çalışması (2010) dikkate değerdir. Bünyamin Ayçiçeği de bir çalışmasında (2021) tespit ettiği 37 Arapça gramer terimini divan şairlerinin birden fazla anlamda kullanarak eserlerine orijinal söyleyişler kattıklarını ortaya koymuştur. Sakızlı İsa'nın kaleme aldığı *Nizâmü'l-Edviye*'deki bazı izahlardan hareketle, tıp ve ecza kitaplarının Divan şiiri metinlerinin anlaşılmasında sağlayabilecekleri faydalara ve bunlardan yararlanma imkânlarına işaret ettiğimiz bir çalışmada, sadece *Nizâmü'l-Edviye*'de bile yüzlerce kelimenin farklı anlamlarına veyahut bugün unutulmuş kullanım alanlarına dair ayrıntılı izahlara dikkat çekilmiştir (Kaçar, 2021b). Bu sebeple farklı ilim dallarına ait kelime kadrolarının bu bakış açısıyla tasnif edilip notlandırılması sayesinde Divan şiiri metinlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak birçok veri elde edilecektir.

42 Ömer Faruk Güler (2023), kaynaklarda eserlerinin kayıp olduğu söylenen Muhammed Râ'if Efendi'nin (öl.

aşamada, dinî bir konuda veya ilmî bir meselede kaleme alınmış mensur bir metnin neşredilmesinin edebiyat çalışması olarak kabul edilip edilemeyeceği sorusunu cevaplamamız gerekir. Meseleye bu bakış açısıyla yaklaşıldığında neşredilen manzum metinlerin de büyük bir bölümünün şairlerin orijinal hayallerinden oluşmadığını, her manzum metnin “edebî” olma vasfını taşımadığını söyleyebiliriz. Manzum bir tezkire, belâgat metni, nasihat-nâme yahut sözlük çalışmasında bu soru akıllara gelmezken mensur metinlerin neşrinde bu tür çekinceler yaşamak klasik edebiyat araştırmacıları olarak meseleye manzum metinler odaklı baktığımızı göstermektedir. Türk edebiyatında kaleme alınmış her türlü eserin neşrinin ve incelenmesinin üzerimizde bir vazife olduğunu unutmamak gerekir. Aksi hâlde biyografi türünden eserlerle siyaset-nâme ve şiirler dışındaki metinlerin şerhiyle ilgili neşirlerin de edebiyat dışı, dolayısıyla alanımızın dışında olduğu kabul edilmelidir. Bize düşen vazife, metinlerin neyle ilgili olduklarıyla ilgilenmekten ziyade onları doğru bir şekilde neşredip incelemelerini yapmaktır. Elbette bu mesele yeri geldiğinde bakış açısına göre haklı eleştirilere muhatap olabilecek bir konu olsa da başka disiplinlere dâhil edilmesi daha kolay olan metinleri neşrecek yazma metin uzmanlarının ve araştırmacılarının Türkiye şartlarında yetişmediği de unutulmamalıdır. Örneğin klasik ilim tasniflerinde nakli ilimler başlığı altında değerlendirilen tefsir, fıkıh, hadis, kelâm ve kıraat ilimlerine yahut tıp, matematik, fizik, kimya ve astronomi gibi müspet ilimlere ait Türkçe metinlerin neşir ve incelenmelerine yönelik çalışmaların sayısının azlığı göz önüne alındığında bu metinlerin de akademik çalışmalara konu edilmesi gereği ortaya çıkar.

Yazımızın bu kısmına kadar, Cumhuriyet'in ikinci yüzyılında metin neşri alanında yapılması gereken çalışmalara yeterince değindiğimizi düşünüyoruz. Yazının bundan sonraki kısmında klasik edebiyat araştırmacılarının önümüzdeki yüzyılda, bahsedeceğimiz çerçevede metin neşri çalışmalarına devam etmekle beraber tematik çalışmalar da yapmaları gereği üzerinde durulacaktır. Tematik çalışmalardan kastımız da Türk edebiyatında şu ana kadar neşredilmiş ve neşredilecek metinlerin incelenmesinden hareketle Türk edebiyatını konular, devirler, tarzlar, türler ve meseleler üzerinden ayrıntılı bir şekilde incelemektir. Aşağıda bize göre Cumhuriyetin ikinci yüzyılında üzerinde önemle durulması gereken çalışma tarzlarına ve tematik konulara başlıklar halinde işaret edilmiştir.

Aşağıda başlıklar halinde ele alınan genel konular dışında, herhangi bir müellif veya eserin önemli bir yönünü ortaya koyan tematik çalışmalar da kaleme alınmalıdır. Bundan kastımız son yıllarda alanımızda yapılan bazı çalışmalarda gördüğümüz gibi, ele alınan müellif veya esere has olmayan ve “yapılmış olmak için yapılan” çalışmalar değildir. Bu tür çalışmalarda ele alınan konu, söz konusu müellif veya eserde gerçekten önemli bir yere sahipse, bu husus ayrı bir çalışmaya konu edilerek yeni bir bilgi üretilmelidir. Yoksa makale başlığındaki müellif veya eserin ismi değiştiğinde herhangi bir farklılık oluşmayacaksa bu çalışmaların beyhude bir çaba olduğu kabul edilmelidir.⁴³

1265/1849) mensur eserlerinden birisi olan *Şerhu Nazmi'l-Le'âlî*'sini yakın zamanda tespit ederek neşretmiştir.
43 Örneğin Sevda Özden, “Şeyh Galip Divanı'nda Musiki” başlıklı makalesinde (2022) Mevlevilikte önemli yeri olan musikinin Gâlib'in şiirinde de önemli bir yer tuttuğunu göstermek amacıyla Divan'ını musikiyle ilgili tüm unsurlar açısından incelemiştir. Böylece şairin musiki terimlerini teşbih, tevriye, tenasüp, iham, kinaye ve istiare

6.1. Osmanlı Şiirinin Teknik ve Düşünsel Temelleri: Poetik ve Estetik Çalışmalar

Başlangıçta başta tiyatro olmak üzere şiir dışındaki sanatlara ilişkin metinler için de kullanılan poetika kavramı, modern dönemde genel anlamda şiiri biçim, içerik, üslup ve estetik özellikleri bakımından belli bir örneğe bağlı kalmaksızın inceleyen bilgi dalı (Demir, 2013, s.436) için kullanılan bir terim olmuştur. Belli bir edebî geleneğe bağlı olan Divan şairlerinin şiir ve edebiyat üzerinde bir araştırmacı veya teorisyen gibi düşünmediklerini ancak şairlerin divan dibacelerinde, geleneğin kendilerine kazandırdığı bakış açılarıyla şiirden söz ettiklerini söyleyen araştırmacıların aksine (Menderes, 2011, s. 56) son yıllarda klasik edebiyat temsilcilerinin ayrı poetik görüşleri olabileceği düşüncesi kabul edilmiş, Muhammet Nur Doğan'ın klasik edebiyat araştırmacısı olarak cesurca poetika terimini de kullanarak Fuzulî'nin şiir görüşleri üzerine kaleme aldığı çalışmasından (2002) sonra bu doğrultuda değerli çalışmalar kaleme alınmıştır. Klasik edebiyat araştırmalarının geleceğinde poetik çalışmaların önemli bir yer tutmaya devam edeceği görülmektedir. Bundan sonraki süreçte, Osmanlı şiir düşüncesinin temelleri ve poetik görüşlerin ifade edildiği metinler üzerinden Osmanlı şiirinin poetik yönü ve görünümleri ortaya konmalıdır.

Bu bağlamda bir hususa dikkat çekerek şu ana kadar yapılan poetik çalışmaların içeriğine dair bir eleştiriyle bundan sonraki çalışmalara yönelik önerilerimizi paylaşmak isteriz. Klasik Türk edebiyatı araştırmacılarının kaleme aldıkları poetik çalışmalarda genel olarak katıldığımız başlıklar altında şairlerin poetik görüşleri ele alınırken bazen şairlerin kendi şiirlerini yahut şairlik tabiatlarını benzettikleri bazı unsurların da poetik görüşler altında incelendiğini görmekteyiz. Örneğin bir şair, kendi şairlik tabiatını güneşe, ışığa, ateşe veyapapağana benzettiğinde yahut kendi şiirini etkisi bakımından şeker, helva, parlak bir kılıç veya güneşle kıyasladığında bu türden çalışmalarda bunlara yönelik değerlendirme ve başlıklandırmalar açılarak şairin poetik görüşleri olarak değerlendirilip izah edilmektedir. Klasik edebiyat geleneğimizde hemen hemen bütün şairlerin kendilerini ve şiirlerini överken kullandıkları bu kalıplaşmış benzetmelerden kişinin poetik görüşlerinin çıkarılamayacağını yahut poetik çalışmalarda bu türden çabalara girmenin gereksiz olduğunu söyleyebiliriz. Yapılacak poetik çalışmalarda şiirin ve sözün kaynağı, sözün değeri, tanımı, sahip olması gereken teknik özellikler, şiirin konusu ve muhtevasının ne olması gerektiği ve iyi bir şairin taşınması gereken özellikler gibi konularda ifade ettiği görüşleri üzerinden ele alınması gerekir.⁴⁴

gibi söz sanatları vasıtasıyla hayallerinin ifadesinde kullandığını, bunlar dışında musikiye değinen yek-ahenk bir gazel, “ney” redifli beş gazel ile “tanbur” redifli iki gazel yazdığını tespit etmiştir. Nitekim söz konusu çalışmada yapılan izah ve değerlendirmeler, Galib'in hayatında ve sanatında musikinin yerinin ne denli önemli olduğunu ortaya koyarak şiirlerinin daha iyi anlaşılmasına fayda sağlamaktadır. Ancak bu çalışmada ele alınan musiki aletleri ile musiki makamları, usulleri, icracıları ile terim ve deyimlerinin herhangi bir şairin divanında da taranmasıyla tespit edilen birkaç beytin nesre çevrilmesi ve bazı istatistikler verilmesi, hatta son zamanlarda gördüğümüz gibi bu türden çalışmalardaki usulün bir formüle dönüştürülerek birçok şaire uygulanması zaman ve kaynak israfından başka işe yaramayacaktır.

44 Bu bağlamda Mahmut Erol Kılıç'ın *Sufi ve Şiir: Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası* (2012) eserinin de farklı muhtevaya sahip şiirler üzerinden yapılmış başarılı bir poetik çalışma olduğu görülmektedir.

Klasik Türk edebiyatının estetik yönden incelenmesi de klasik edebiyat araştırmacılarının yeni çalışma konularından biri olmalıdır. “Genellikle “güzelliğin bilimi” diye tarif edilmekle beraber bu tarifi sınırlarını aşmış bir disiplin olan estetik; sanat eserinin yaratılması, bir varlık alanı olarak sanat eseri, sanat eseriyle ilişkileri açısından tabiat, sanat eserinin değerlendirilmesi (eleştiri) ve zevk gibi konuları içine alan bir bilgi dalı” (Ayvazoğlu, 2000, s. 146) olup bu bağlamda yapılacak çalışmalarda klasik edebiyat metinlerini şekil ve muhteva açısından “güzel”leştiren, onlara bir derinlik ve anlam katan her türlü unsurun⁴⁵ İslam estetiği içindeki yerine de değinilerek incelenmesi,⁴⁶ genelde klasik edebiyat metinlerinin tümünü özelde ise şiirimizi klasikleştiren temellerinin anlaşılmasını sağlayacaktır.⁴⁷

Klasik Türk edebiyatının şekil ve ahenk yönünden estetik değerini sağlayan aruz, kafiye, ses tekrarları gibi hususlar ile söz sanatlarının akademik çalışmalarda klişe tespitlerle geçiştirilmesinden ziyade şairin üslubuna katkıları ve eseri incelenen kişinin şairlik kimliğinin değeri hakkında bilgi verecek şekilde ayrıntılı incelemelerle ele alınması da estetik bağlamında yapılacak çalışmaların konusu olmalıdır.⁴⁸

6.2. Aşk ve Varlık Felsefesinden Tasavvufi Sembolizme: Tasavvufi Edebiyatla İlgili Meseleler

Klasik Türk edebiyatının temel kaynaklarından birisi olan tasavvuf düşüncesi ve bu düşüncenin de temel kaynaklarından biri olan tasavvufi/ilâhî aşk meselesi, Cumhuriyetimizin yeni yüzyılında klasik edebiyat araştırmacılarının üzerinde önemle durmaları gereken konulardan biridir. Geçen yüzyılda tasavvufi düşüncenin edebiyatımızdaki yerine işaret eden ya da Türk edebiyatının klasik döneminde eser üretmiş olan yazarların varlık hakkındaki tasavvurlarını oluşturan tasavvufi ve felsefi düşüncelerin temellerini inceleyen çalışmalara rastlansa da bu

45 Cihan Okuyucu, *Divan Edebiyatı Estetiği* (2015) başlıklı kitabında klasik şiirin genel olarak varlık ve tasavvuf anlayışı, şiir ve şair anlayışı (poetika) ile şekil ve muhteva açısından sahip olduğu estetik özellikleri için kapsamlı bir içerik sunmuştur.

46 Berat Açıl'ın konuyla ilgili birkaç çalışması önem arz etmektedir. Klasik Türk şiirinde on dokuz çiçeğin şiir estetiği içinde farklı işlevler yüklediğine bir çalışmayla (2015a) dikkat çeken Açıl, başka bir çalışmasında (2021) da i'câzî estetik bir ölçüt olarak benimseyen şairlerimizin estetik hedeflerine ulaşmak için “mucize” kavramından da faydalandıklarını dile getirerek Klasik Türk edebiyatının farklı dönemlerinden birçok şairin eserlerinde “mucize” ve ilgili kavramları estetik bir hassasiyet gözeterek kullandığını göstermiştir. Klasik Türk edebiyatının estetik ve poetik ilkelerinin belirgin hâle gelmesinde hadislerin rolünün bugüne kadar yeterince incelenmediğine dikkat çektiği diğer bir çalışmasında (Açıl, 2023) ise hadislerde şiirle ilgili ortaya konan görüşlerin Osmanlı dönemi şairlerini etkilediğini ifade ederek hadislerin şiirin meşruiyeti, tebcili, zorunluluğu ve mahiyeti gibi düşüncelere kaynaklığını ele almıştır.

47 Bu konuyla ilgili araştırmalarda İslam estetiğinin genel esaslarını ortaya koyan çalışmalar yanında (Ayvazoğlu, 1989; Koç, 2021) özel olarak klasik Türk edebiyatı metinlerini inceleyen çalışmaların incelenmesi de faydalı olacaktır. Bu bağlamda Mustafa Uğur Karadeniz'in “İslam Sanatları Estetiği Açısından Klasik Türk şiiri” başlıklı doktora tezi (2018) ile *Bir Musavver Nur: Klasik Türk Şiirinde Işık Estetiği* başlıklı kitabı (2022a) ve konuyla ilgili “Klasik Türk Şiiri ve İshrâk Felsefesi” (2022b), ile “Klasik Türk Şiirine İslam Sanatları Estetiğinin Bir Yansıması: “Eş'âr-ı Perişân” (2019) başlıklı makaleleri, klasik Türk şiirinin estetik kaynaklarının ve uygulamalarının anlaşılmasına yönelik çalışmalar arasında dikkat çekmektedir.

48 Cihan Okuyucu ve Sadık Yazar'ın birlikte yayımladıkları *Tuhfetü'l-İhvân*'da (2020, s. 197-298) yer alan “*Tuhfetü'l-İhvân*'ın Edebî Değeri” başlıklı ikinci bölüm, kastettiğimiz inceleme şeklinin iyi bir örneğidir.

düşüncelerin klasik Türk edebiyatına yansıma şekilleri derli toplu olarak henüz incelenmiş değildir.

Türk edebiyatında yazarlar, felsefinin de temel konularını oluşturan meseleler hakkındaki görüşlerini manzum ve mensur eserlerinde kaleme alarak mutasavvıf ve felsefecilerin görüşlerini değerlendirmiş, bu görüşlere katıldıkları noktaları ya da itirazlarını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla Türk edebiyatının fikri arka planını ortaya koymak amacıyla, bu meselelerin klasik edebiyatımızda ele alınma biçimleri ile müelliflerin varlık, bilgi, ahlak, güzellik vb. alanlardaki tasavvurlarını tespit edip ilgili meselelere müellifler ve eserleri üzerinden⁴⁹ odaklanarak Türk tasavvuf düşüncesi edebiyat-felsefe ilişkisi bağlamında ortaya konulmalıdır. Bu çalışmaların hakkıyla yapılabilmesi için akademik çalışmalarda farklı tasavvufi ekollerin dikkate alınması ve “tasavvufa göre” ifadesiyle başlayan genel yargılardan kaçınılmalıdır. Her tasavvufi ekolün ve düşüncenin kendine has görüş ve uygulamalarının belirlenmesine yönelik çalışmaların ortaya konması sayesinde farklı zümrelerin takipçileri tarafından üretilen metinlerin ve bu zümrelerin görüşlerine yapılan göndermelerin anlaşılabilceğini düşünüyoruz.⁵⁰

Klasik Türk edebiyatının temellerinden birini oluşturan tasavvufi/ilâhî aşk konusu da ayrıntılı olarak ele alınmalıdır. Klasik şairlerimizin aşka dair tasavvurları ve edebî metinlerin arka planındaki düşünceye temel oluşturan aşk felsefesinin metinler bağlamında ayrıntılarıyla ortaya konulması, yazarların aşkın kökeni, hâlleri, türleri ve kaynaklarına dair görüşlerini belirleyerek⁵¹ aşkın ifade ediliş şeklinin seyrini ortaya koymak ve metinler arasındaki yaklaşım, benzerlik ve farklılıkları tespit etmeye çalışmak önemli bir çalışma alanıdır.

Klasik edebiyat araştırmacılarının tasavvufi meselelerle ilgili olarak üzerinde önemle durmaları gereken meselelerden birisi de tasavvufi şiir şerhleri ve bunların dayandığı tasavvufi sembolizm meselesidir. Bilindiği üzere, elimizde mevcut olan tasavvufi şiir şerhlerinin büyük çoğunluğu aslında ele alınan metinlerde geçen vahdet, zühd, halvet, zikir vb. tasavvufi terimlerin izahına dayanmaktadır. Burada kastettiğimiz tasavvufi şerhler, Ali Nihad Tarlan hocamızın bazı çalışmalarında uygulamasını gösterdiği gibi,⁵² tasavvufi edebiyatta mecazi anlamları

49 Doktora tezi olarak hazırladığı “Galib’s ‘Beauty and Love’: The Ultimate Romance” başlıklı çalışması Türkçeye *Aşkın Okunmaz Kıyıları* ismiyle çevrilen Victoria R. Holbrook’un bu kıymetli incelemesi (2005) yanında Platon’un Türkçeye Şölen olarak çevrilen *Sempozyum*’u ile Şeyh Galibin *Hüsn ü Aşk*’ını karşılaştırarak *Hüsn ü Aşk*’taki manevi yolculuğun kökenlerinin neler olabileceğini araştırdığı çalışması (2017) da konumuz açısından değerli bakış açılarına sahiptir.

50 Özer Şenödeyici’nin bir çalışmasında sorduğu şu sorular konuyla ilgili çalışmalarda dikkat edilmesi gereken hususlara da işaret etmektedir: “Bu tür bir makalenin yazarı, cümlelerini hangi tasavvufa göre sarf etmektedir? Öyle ya, bütün sufi fırkaları aynı şeyi söylüyorsa, tarikatları birbirinden ayıran şey ne idi? Mevlevî bir şairin şiirini ‘Tasavvufa göre’ ibaresiyle başlayan bir cümle ile mi, yoksa ‘Mevlevîlere göre’ hatta ‘İlgili asırdaki Mevlevîlere göre’ ya da ‘Mevlevîliğin bu fırkasına göre’ şeklinde başlayan bir cümle ile mi değerlendirmek daha doğrudur?” (Şenödeyici, 2013, s. 3)

51 Klasik Türk edebiyatındaki âşik, maşuk ve rakip ilişkisinin temeli olan aşkı felsefi ve tasavvufi kökleri açısından ele alan Açıl (2022), bu aşkın Yeni-Eflatuncu felsefeden Farabi ve İbn Sina gibi İslam filozoflar tarafından tevarüs edildiğine, İbnü’l-Arabi tarafından da nazari tasavvufa uyarlandığına dikkat çekerek klasik edebiyatımızda şairlerin aşkı vahdet-i vücûd terimleriyle dile getirirler de aşkın felsefi köklerinin de farkında olduklarını söylemektedir.

52 Ali Nihad Tarlan’ın *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*’nin 1958-1961 yılları arasında yayımlanan 8-11. ciltlerinde 4 makale şeklinde yayımladığı “Kadı Burhaneddin’de Tasavvuf” serisi bu tür şerhlerin uygulamalı

olan yani günümüzde tasavvufi semboller olarak ifade edilen şarap, dudak, saç, boy vb. kavramlardan oluşan metinlerin şerhlerinin yapılmasına yardım edecek yöntem ve sözlüklerin oluşturulmasıdır. Günümüze kadar yapılan çalışmalarda “vahdet” ve “kesret” başlıkları altında tasnif edilen bazı kavramlar dışında Türk tasavvuf edebiyatındaki sembollerin tam bir listesi (isimler, sıfatlar, fiiller, haller) henüz ortaya konabilmiş değildir. Aslında özellikle Fars ve Arap edebiyatlarında bu tür sembollerin listeleri hazırlandığı, bazı Türkçe divan dibacelerinde de sembollere işaret edildiği halde bunlardan hareketle oluşturulabilmiş bir tasavvufi semboller sözlüğümüz bulunmamaktadır.

Konuyla ilgili çalışmalarda İslami şiir geleneğinde kullanılan tasavvufi sembollerin hangi sebeplerle ortaya çıktığı üzerinde durularak söz konusu sembollerin edebî dilde yerleşme süreci ele alınmalıdır. Konuyla ilgili tercüme ve şerh çalışmalarından hareketle kapsamlı bir tasavvufi semboller sözlüğü oluşturulmalıdır. Tasavvufi sembolizmi oluşturan bütün mecaz ve kavramların ayrıntılı ve derli toplu olarak sözlük çalışmalarıyla bir araya getirilmesi ve bu sözlüklerden yararlanılmasıyla tasavvufi şiir şerhlerinin nasıl yapılacağı konusundaki metotlar ortaya konulmalıdır. Bu şekilde ortaya konacak sözlükler ve şerhler, klasik edebiyatımızın önemli bir kısmını oluşturan tasavvufi şiirlerin anlaşılmasına yardım edecek bir şerh edebiyatımızın oluşturulmasını da sağlayacaktır.

6.3. Osmanlı Şiirinde Edebî Tarz, Üslup ve Eda Meselesi

Osmanlı şiirinde takip edilen genel edebî tarzlar ile şairlerin şahsi üslup ve edaları konusunda geçen yüzyılda yapılan çalışmalara bakıldığında manzara bazı yönlerden umut verse de genel olarak konuyla ilgili araştırmaların derinleştirilmesi gerektiğini söylemek zorundayız. Meselenin bu çift yönlü manzarasını izah etmek üzere şu örneği verebiliriz: Sebki Hindî konusunda ülkemizde hatırı sayılır bir literatür oluşmuşsa da⁵³ bu tarzın önemli temsilcilerinin eserleri üzerinde yetkin incelemelere rastlanmamaktadır. Daha doğrusu bu türden çalışmalarda Sebki Hindî tarzının yaygın bilinen birkaç özelliğinin örneklenmesi dışında bir şairin bütünüyle Sebki Hindî tarzından etkilenme ve eserlerine yansıtma şekli konusunda umut verici çalışmalardan mahrum kaldığımızı söylemek zorundayız.⁵⁴ Dolayısıyla önümüzdeki dönemde edebî tarz ve edaların daha yetkin çalışmalarla ele alınarak ayrıntılarının ortaya konması gerekmektedir.

Klasik edebiyat çalışmalarında özellikle mensur metinlerin dili ve üslubu için kullanılan “üslûb-ı sâde, üslûb-ı müzeyyen, üslûb-ı âlî” şeklindeki tasnifin yahut genel olarak sade ve

bir örneğidir.

53 Ali Fuat Bilkan “Sebki Hindî Çalışmaları” başlıklı bir çalışmasında (2007) bu tarzın Türk edebiyatındaki genel görünümünü verdikten sonra İngilizce, Farsça ve Türkçe çalışmalara işaret etmiştir. Konuyla ilgili önemli çalışmalardan birisi de meselenin ele alındığı bir toplantının kitaplaştırılmış halidir. Hatice Aynur, Müjgan Çakır ve Hanife Koncu editörlüğünde hazırlanan *Sözde ve Anlamda Farklılaşma: Sebki Hindî* başlıklı çalışmada 9 makale bulunmakta, kitabın sonunda da konuyla ilgili bir bibliyografyaya yer verilmektedir. bk. (Aynur ve ark. 2006).

54 Bu konuda İsrail Babacan'ın yetkin çalışmaları ortaya koyduğunu belirtmemiz gerekir. Babacan, gelecekte metinleri Sebki Hindî açısından değerlendirecek araştırmacılara, örnek alacakları bir metot ortaya koymak amacıyla kaleme aldığı çalışmasında (2021) bu tarzın genel özelliklerini izahlı beyitler eşliğinde sunmaktadır.

süslü üslup olarak tasnif edilen üslupların, “Nevâyî tarzı”, “Necâtî tarzı”, “Nedîm tarzı” gibi şair isimleriyle özdeşleştirilerek ifade edilen tarzların, şairlerin kendilerine has tarzlarını ifade eden “şive” ve “edâ”larının ve “şühâne”, “rindâne”, “âşıkâne” olarak isimlendirilen tarzların genel özellikleri, bu tarzları takip eden sanatçıların eserlerine özgü hayal, ifade ve cümle tekniklerinin tespitiyle ortaya konmalıdır. Bunların yanı sıra, bazı eserlerle⁵⁵ yahut anlatım tarzlarıyla⁵⁶ özdeşleşen tarz ve söyleyiş özelliklerinin edebiyatımızda hangi eserlerde nasıl taklit edildiği meselesi de ele alınmalıdır. Bununla ilgili çalışmalarda şairlerin genel olarak dâhil oldukları edebî akım ile şiirlerinde takip ettikleri farklı tarzlara dikkat edilmelidir. Nitekim akademik çalışmalarda ele alınan bazı şair ve müellifler belirli bir akıma dâhil oldukları hâlde farklı tarzlarda da yazmalarına rağmen söz konusu çalışmalarda sadece ilgili akım çerçevesinde değerlendirildiklerinden eserlerindeki diğer tarzın örnekleri görmezden gelinmektedir. Örneğin Sebki Hindî şairi olarak anılan isimlerin klasik tarzla yazdıkları şiirler yahut mahallileşme akımının temsilcisi olarak görülen Nedîm’in söyleyişlerindeki Sebki Hindî etkisi örnekleri düşünüldüğünde bir şairin şiirlerindeki farklı tarzların ele alınması, edebî ürünlerde içeriğin tarzı belirlemesi yahut içeriğe göre değişen tarzların incelenmesine yönelik çalışmaların yapılması gereği de ortaya çıkmaktadır.⁵⁷

Klasik Türk edebiyatı araştırmacılarının yukarıda genel olarak özetlediğimiz gibi, günümüzdeki moda tabirle “edebî akım olarak” değerlendirilebilecek genel tarzlardan, şairlerin özel tarzlarına kadar çok geniş bir yelpazeyi kapsayan ve “tarz”, “üslup”, “edâ” gibi kelimelerle karşılanan ifade tekniklerini ele alacakları çalışmalarda özellikle söz konusu tasniflerin klasik edebiyatımızın eleştirel kaynakları olan tezkirelerden faydalanmaları, sonrasında da bu tarzların temsilcilerinin eserlerindeki görünimleri üzerinden değerlendirmeler yapmaları gerekecektir.⁵⁸

55 İnanlı Fettâhî (ö. 1449), *Şebistân-ı Hayâl* ismini verdiği manzum-mensur karışık eserini harf oyunlarıyla süslediği, muamma özelliği de gösteren bir tarzda yazmıştır. Klasik Türk edebiyatında da taklit edilen bu tarzın temsilcileri hakkında tezkirelerde “üslûb-ı *Şebistân-ı Hayâl* ile...” ve “Tarz-ı *Şebistân-ı Hayâl*’de...” gibi ifadelerle tarzlarının kaynağına ve özelliğine dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda, Abdulkadir Erkal’ın gerek tezkirelerden gerekse de şairlerin beyitlerdeki ifadelerinden hareketle bu tarzın edebiyatımızdaki görünümüne işaret ettiği “Divan Şiirinde Şebistân-ı Hayâl Tarzı Üzerine” başlıklı makalesi (2010) ilgi çekicidir.

56 Örneğin Berat Açıl, alegorik eserlerin edebiyatımızda bir tür olarak değerlendirilmeyeceğinin sebeplerini izah ettiği bir çalışmada alegorinin tarz olarak değerlendirilmesinin daha doğru olduğunu ifade etmektedir: “[Y]apı ve amaç birliği (teşhis, iç çatışma, arayış, zamansal ve mekânsal müphemiyet, tenasüp, çokanlamlılık, metinlerarasılık ve aynı hikâyeye birden fazla hikâyeye anlatmak) alegorileri bir tarz olarak düşünmeyi mümkün kılmaktadır. ... alegorileri tür olarak düşünmemizi engelleyen en önemli unsur, konu birliğinden yoksunluktur. Öte yandan alegorileri tarz olarak adlandırabilmek için elimizde daha fazla karinenin olduğunu dile getirebiliriz” (2014, s. 164).

57 Savaşkan Cem Bahadır’ın Nedîm’in gazellerindeki hikemî üslupla yazılmış beyitlere dikkat çektiği çalışması (2014) meselenin ilginç bir örneğidir.

58 Ömer Arslan konuyla ilgili bir çalışmasında (2022) günümüzdeki üslup/tarz anlayışının kökenleri ve Klasik Türk şiirinde üslup/tarzın ele alınış şekilleri hakkında bilgi vererek 16. yüzyıl tezkire yazarları tarafından bunların hangi amaç ve anlamlarda kullanıldığına işaret etmiş, tezkirecilerin bu türden kullanımlarının şiirlerle divan dibacelerindeki karşılıklarını metin örnekleri üzerinden değerlendirmiştir.

6.4. Osmanlı Tercüme Geleneği⁵⁹

Osmanlı tercüme tarihine yönelik araştırmalara 2000'li yıllardan sonra rastlamakla beraber Tanzimat öncesi Osmanlı tercüme geleneğine dair araştırmaların yeterli seviyede olmadığı ortadadır. Cumhuriyet'in ikinci yüzyılında öncelikli olarak Osmanlı tercüme geleneği hakkında Tanzimat sonrasında kaleme alınmış edebiyat tarihlerinde yer alan hükümlere eleştirel yaklaşmak gerekmektedir. Ancak Osmanlı tercüme geleneğine dair yorum ve değerlendirme yapabilmek için bu gelenekte üretilen eserlerle ilgili olarak dünyada Türkçe yazma eserlerin nüshalarının bulunduğu kütüphanelerin taranmasıyla bir envanter çıkarma çalışması yapılmalıdır. Elbette böyle bir külliyat ortaya konduktan sonra mütercimlerin tercümelerinde kaynak metne bağlılık dereceleri, tercümelerinde eksiltme, ekleme, özetleme, seçme, derleme, taklit etme yahut nazire yapma usullerinden hangilerine başvurduğunu tespit etmek mümkün olacaktır. Bu tür çalışmaları yapacak araştırmacıların çeviri eleştirisiyle ilgili kuramları okuyup özümsemeleri, metnin dilini asgari düzeyde bile olsa bilmeleri, bilhassa edebî tercümelerde kaynak ve erek metinlerin üretildikleri dillerin edebî gelenekleri hakkında asgari düzeyde de olsa bilgi sahibi olmaları gereği ortadadır.

Cumhuriyet'in ikinci yüzyılında Osmanlı tercüme geleneğinin anlaşılmasına yönelik çalışmalarda dikkat edilmesi gereken bir husus da disiplinlerarası çalışmalar yapılması gereğidir. Zira çeviribilim bölümlerinin altyapı, formasyon ve müfredatları sebebiyle Osmanlı tercüme metinleri üzerinde çalışmalar yapmalarını zorlaştıran Osmanlı Türkçesi ve edebiyat geleneği hakkındaki bilginin eksikliği gibi bazı güçlükler bulunmaktadır. Benzer şekilde çeviribilim sahası dışındaki disiplinlerde çalışan araştırmacıların ise çalışmalarında ele aldıkları metinleri çeviri kuramları çerçevesinde değerlendirip bunların dilbilimsel, toplumsal ve kültürel işlevlerini ortaya çıkaracak tahliller yapmaktan ziyade, genellikle metnin yapısını betimleyici bir düzeyde kalarak tercüme metinlerin kaynak metinlerle mukayese edilmesiyle yetindikleri görülmektedir. Yeni dönemde yapılacak çalışmalarda ise çeviribilim, bilgi ve belge yönetimi, Türkoloji, bilim tarihi ve felsefe tarihi gibi disiplinler ile iş birliği yapılmasıyla, bakir bir alan olarak araştırmacıları bekleyen Osmanlı tercüme geleneği içerisinde üretilmiş metinlere yönelik daha nitelikli araştırma ve incelemeler yapılması sağlanabilir.⁶⁰

6.5. Bir Hayalin Peşinde: Türkçenin Belâgati

Klasik edebiyat araştırmacılarının geçen yüzyılda yeterince ele almadığı çalışma alanlarından birisi, belâgatle ilgili eserler ve meselelerdir. Cumhuriyet'in ilk yüzyılında genellikle her

59 Sadık Yazar bu konuyu ele aldığı bir çalışmasında Türkiye'de Osmanlı dönemi tercümelerine yönelik şu ana kadar yapılan araştırmaları, bazı temsilci çalışmaları da zikrederek betimleyip değerlendirmiştir. İlgili yazıda "Bundan Sonra Neler Yapılabilir" başlığını taşıyan kısımda ise Osmanlı tercüme geleneği hakkında yapılabilecek araştırmalara işaret edilmiştir. Biz de çalışmamızın bu bölümünde Yazar'ın söz konusu başlık altındaki önerilerini özetleyerek sunduk. İlgili makale için bk. (Yazar, 2020a).

60 Eren Ertürkoğlu'nun "Osmanlı Dönemi Tercüme Geleneğinde Satırlı Tercüme Tekniği" adlı makalesi (2023) metodolojik çalışmalar bağlamında emsal teşkil etmektedir. Söz konusu çalışmada, Osmanlı dönemi tercüme geleneğinde lafız tercümesinin Osmanlı dönemi tercümelerindeki görünümünden biri olan satırlı tercüme tekniğine dair genel malumat verilerek bu türden metinlerin hangi gerekçelerle satırlı tercüme tekniğiyle hazırlandığı üzerinde durulmuş, ilgili tercümelerin şekli özelliklerine dikkat çekilmiştir.

dönemde sadece birkaç araştırmacının ilgisini çeken belâgat konuları, genel olarak Türkçe kaleme alınmış temel belâgat metinlerinin neşredilerek incelenmesi yahut söz sanatlarının anlatımını merkeze alan ders kitabı görünümündeki çalışmalarla ele alınmıştır.

Osmanlı döneminde, belâgatle ilgili konuları Türkçe olarak ele alan çalışmalar hakkında şu ana kadar az sayıda çalışma yapılmıştır.⁶¹ Bu konuda öncelikli olarak yapılması gereken iş, Türkçe belâgat eserlerimizin tümünün tespit edilerek metinlerinin neşredilmesidir. Osmanlı döneminde belâgat konusunda kaleme alınmış Türkçe telif, tercüme, şerh, hâşiye ve ta'lik çalışmalarının geniş bir çerçevede karşılaştırmalı olarak ele alınmasıyla belâgatin Türkçedeki serüveninin⁶² etkilene alanlarıyla birlikte genel hatlarıyla ortaya konulması⁶³ ve bu alandaki literatürün artık güncellenerek sadece birkaç Türkçe belâgat kitabı olduğu kanaatinin değişmesi gerekmektedir.⁶⁴ Önümüzdeki yüzyılda Osmanlı'da Türkçe belâgat eserlerinin tespiti ve incelenmesiyle hem bu ilim dalının Osmanlı'daki gelişimi hem de belâgat konularının Türkçe eserlerde uygulanmasıyla zaman içinde Türkçenin belâgatının nasıl bir değişim ve dönüşüm yaşadığı ortaya konabilir.

Tanzimat döneminde, belâgatle ilgili kitaplarda anlatılan konuların Arapça terimlerle ve Arap dili temel alınarak ele alınması sebebiyle Türkçenin belâgatının ortaya konması gereği bir hedef olarak belirlenmiştir. Recâizâde Mahmut Ekrem'in *Ta'lim-i Edebiyât*'ına takriz kaleme alan Nâmık Kemâl'in "Milletin edebiyâta olan kabiliyet-i külliyesini tarik-i istikmâle

-
- 61 M. A. Yekta Saraç'ın Osmanlı döneminde kaleme alınan Türkçe belâgat eserlerini tanıtarak medreselerde okutulan belâgat eserlerinin kısa bir listesini sunduğu çalışması (2004) yanında Sadık Yazar'ın doktora tezinin ilgili bölümünde Türkiye kütüphanelerinde bulunan belâgatle ilgili bazı Türkçe tercüme ve şerhleri tanıttığı bölüm (2011a) ve Ahmet Akdağ'ın *Telhîs*'in mütercimi bilinmeyen bir tercümesi üzerine hazırladığı doktora tezinde (2018) bu eserin Türkçe şerh ve tercümeleri için verdiği ayrıntılı bilgiler de belâgatin Anadolu'da Türkçedeki seyrini göstermesi açısından dikkate değerdir. Bunlar dışında, Osmanlı'da Türkçe olarak kaleme alınan ve belâgatle ilgili olan eserlere işaret ettiğimiz bir çalışmamızda Türkçe te'lif, tercüme, şerh, hâşiye ve ta'lik türündeki belâgat çalışmalarının geniş bir çerçevede karşılaştırmalı olarak ele alınmasıyla bu alandaki literatürün artık güncellenerek sadece birkaç Türkçe belâgat kitabı olduğu kanaatinin değişmesi gereğine işaret edilmiştir (Kaçar, 2021)
- 62 Örneğin Hasan Yâver (ö. 1213/1798) tarafından 1796 yılında kaleme alınan manzum bir belâgat eseri olan *Kitâb-ı Fenniyye-i Eş'âr*, mesnevi tarzında yazılmış olup 441 beyitten oluşmaktadır. Bu mesnevîde, şiire hevesli olanların bilmesi gereken temel kurallar ve şiirin değeri hakkında bazı görüşler aktarıldıktan sonra söz sanatları ve bazı nazım şekilleri hakkında bilgi vermektedir. Mesnevi tarzında yazılan ve 441 beyitten oluşan eser, söz sanatlarını ele alan manzum bir metin olarak dikkat çekmektedir (Kaçar, 2009).
- 63 Bu konuyu ele alan bir çalışmamızda, Osmanlı döneminde 16. yüzyılın ortalarına kadar yazılmış belâgatle ilgili eserler üzerinde baskın olarak Fars edebiyatında konuyla ilgili yazılmış eserlerin -billhasa Reşîdüddin Vatvât'ın *Hadâ'iku's-Sihr fi Dekâ'iki's-Şi'r* adlı eserinin etkisinin olduğu; 17. yüzyıldan itibaren ise *Miftâhu'l-Ulûm*'un belâgate dair üçüncü kısmı ve onun etrafında yazılan *Telhîsü'l-Miftâh*, *Mutavvel* ve *Muhtasarü'l-Meanî* gibi eserlerin etkisinin daha baskın hâle geldiği, belâgatle ilgili Türkçe yazılmış eserler üzerinde Fars ve Arap edebiyatının konuyla ilgili eserlerinin baskısı bariz bir şekilde söz konusu olmasına rağmen kimi müelliflerin Osmanlı dönemi şairlerinin şiirlerinden misal getirerek belâgatin Türkçeleştirilmesi noktasında gayret sarf ettikleri tespit edilmiştir (Kaçar, 2022a).
- 64 Nitekim son zamanlarda tespit edilen belâgat eserleriyle Türkçe belâgat eserleri literatürü giderek genişlemektedir. Örneğin, 16. yüzyılda yaşayan Celâlzâde Sâlih Çelebi'nin üç bölüm ve bir hatime üzere tertip ederek *Fenn-i Sâlis der-Sanâyi'i-Şi'riyye* isimli eseri Sadık Yazar tarafından 2022 yılında tespit edilerek ilim âlemine tanıtılmıştır. Celâlzâde Sâlih Çelebi, söz konusu eserinde otuz üç adet edebî sanatı tanımlamış, her bir söz sanatını Kanûnî Sultan Süleyman'ın övdüğü Türkçe şiirlerle örneklendirmiştir (Yazar, 2022).

sevk için lâzım olan esbâbın biri de kavâid-i edebînin bize mahsus bir tarzda tedvididir” (Yetiş, 1996, s. 451) diyerek “Lisanımıza mahsus bir belâgat kitabının telif ve tedrisi”ni milli bir amaç olarak gösterdiği zamandan günümüze kadar maalesef bu hedefin gerçekleştirilmediği görülmektedir. Daha da üzücü olan durum, Türkçenin belâgatının yazılması amacıyla çıkılan yolda Türkçeye has dil ve edebiyat kuralları belirlenemediği gibi, yüzyılların birikimi göz ardı edilerek belâgat terimleri yerine Batı'dan devşirilen dilbilim terimlerinin ya da türetilen yeni terimlerin konulmasıyla hedeften iyice uzaklaşmıştır.⁶⁵

Klasik edebiyat araştırmacılarının Türkçenin belâgatini ortaya koymak için yapacakları çalışmalar bellidir. Elimizdeki divan, mesnevi ve mensur eserlerden toplanacak verilerle Türkçeye has ifade şekillerinin ve söz sanatlarının tespiti ve örnekler eşliğinde ayrıntılı izahıyla Türkçenin kendi belâgati ortaya konulabilir. Türkçenin belâgatının ortaya konulması amacıyla yapılacak çalışmalarda geçen yüzyılda yapılan hatalara düşülmemelidir. Arap belâgatindeki terimlerden Türkçeye yerleşmiş olanların (teşbih, mecaz, kinaye vb.) tasfiyesi gibi faydasız işlerle uğraşmak yerine Türkçe ifade şekillerinin ve söz sanatlarının tespitine çalışmak öncelikli amaç olmalıdır. Tespit edilen usullerin Arap belâgatindeki karşılığı olan terimler Türkçede yaşıyorsa bunlara karışılmamalıdır. Batı kaynaklı söz sanatlarının da Türkçede benzer kullanımları olması durumunda yine aynı şekilde terimin Türkçeye yerleşip yerleşmemiş olmasının tespiti ölçüsüyle hareket edilmelidir. Yani burada hareket noktası, terimlerin Arapça veya Batı dillerinden olup olmaması değil, bu dillerdeki ifade ve söz sanatlarının Türkçede de uygulanıp uygulanmadığının tespitidir.⁶⁶

Arap, Fars yahut Batı dillerindeki söz sanatlarının Türkçedeki karşılıkları dışında Türkçeye has olan ifade ve söz sanatlarının da tespiti ile Türkçenin belâgati ayrıntılı bir şekilde ortaya konabilir. Bunun için de söz sanatlarının ve ifade yollarının ayrı ayrı veya birbiriyle alakalı olanlarının bir araya getirilerek ele alınıp incelenmesi gerekir. Bundan kastımız, söz sanatlarının belâgat kitaplarında geçme şekillerinin listeler halinde sunulmasının ötesine geçilerek bunlarla ilgili problemler, hususların, farklı yaklaşımlar ve tanımların değerlendirilmesiyle ilgili söz sanatının bütün yönleriyle ele alınmasıdır.⁶⁷ Bu incelemelerden sonra Osmanlı'nın ilk döneminden

65 Bahadır Güneş'le hazırladığımız bir makalede belâgat terimleri yerlerine kullanılan Türkçe kelimelerle ve Batı kaynaklı karşılıkları, anlam ve kullanım özellikleri itibarıyla mukayese edilmiş ve özellikle dilbilimi çalışmalarında kullanılanların klasik eserlerdeki belâgat terimlerinin doğrudan karşılığı olmadığı sonucuna ulaşılmış; öyle olduğu hâlde yabancı kökenli bu tabirlerin araştırmacılar tarafından ısrarla belâgat terimlerinin karşılığı olarak gösterildiği, türetilen Türkçe karşılıkları ise dilde yaygın olarak bilinen ve kullanılan kelimelerden türetilmemesi veya karşılıkları anlamı çağrıştırmaması sebebiyle tercih edilmediği, söz sanatlarıyla ilgili çalışmalarda tam bir terim kargaşası yaşandığına dikkat çekilmiştir (Kaçar ve Güneş, 2021).

66 Günümüzde söz sanatlarıyla ilgili Türkçe kitaplarda ele alınmayan, “imkânsız bir şeyin başka bir imkânsızla bağlanması” olarak tarif edilebilecek *ta'liku'l-muhâl bi'l-muhâl*, Arap ve Fars kaynaklı belâgat eserlerinde müstakil olarak incelenmezken, 18. yüzyılda manzum olarak yazılan *Kitâb-ı Fenniyye-i Eş'âr*'daki yirmi beş beyitte anlatılmaktadır (Kaçar, 2015b, s. 737). Konuyla ilgili çalışmamızda *ta'liku'l-muhâl bi'l-muhâl*'in günlük dilde “balık kavağa çıkınca” şeklinde kullanılan deyim in ifade ettiği anlamda edebî eserlerde başvurulan bir ifade şekli olduğu ancak söz sanatlarını ele alan kitaplarda bu ifade özelliğinin anlatılmadığı tespit edilmiştir. Türkçenin belâgatının tespitinde bu tür kullanımlara ve ifade şekillerine yer verilmesi, bunun için de Türkçe belâgat geleneğinin tam olarak ortaya konması gerekmektedir.

67 Bu konuyla ilgili çalışmalarda neler yapılması gerektiğini örneklemek için burada iki makaleye işaret etmek

günümüze kadar üretilmiş metinlerden alınan misallerle kronolojik, izahlı, ansiklopedik sözlüklerin yazılması gerekmektedir. Bu çalışmalarda ihâm, tevriye, müşâkele, istihdâm ve tevcih gibi ince anlam farklarıyla birbirinden ayrılanların; reddü'l-acüz ale's-sadr ve îade gibi başladığı kelimeyle biten veya bittiği kelimeyle başlayanların, cinâs ve tekrîr gibi yazılış itibarıyla aynı ve benzer olanların bir arada ele alınmasıyla söz sanatları karşılaştırılmalı bir usulle incelenmelidir. Ayrıca, şairlerin şahsi üsluplarında önemli yeri olan söz sanatlarının tespitine de çalışılmalıdır. Böylece her edebî sanat için misal getirilen izahlı beyitlerle, şairlerin söz konusu edebî sanatlara başvurdukları beyitlerde kullandıkları ortak ve farklı kelime, hayal vb. malzemelerin yüzyıllara göre aynılığı, benzerliği veya değişimi de tespit edilebilecektir.

6.6. Edebî Muhit, Himaye ve Kitap Kültürü Çalışmaları

Türk edebiyatı tarihinin önemli bir dönemini oluşturan Osmanlı sahası klasik Türk edebiyatıyla ilgili yapılması gereken çalışmalardan bir kısmı da dönem ve şahıs merkezli himaye geleneği ve Osmanlı kitap kültürü ile ilgilidir. Günümüze kadar yapılan çalışmalarda klasik Türk edebiyatı tarihimiz genel hatlarıyla ortaya konulmuşsa da ayrıntılara bakıldığında her dönemin kendi içindeki gelişimi, döneme has özellikler,⁶⁸ her dönemin kitap kültürü⁶⁹ ve sanatçıların sanatının gelişim ve dönüşümünde önemli bir yeri olan himaye ilişkilerinin henüz ortaya konmadığı da görülmektedir. Edebî muhit,⁷⁰ himaye ve kitap kültürü⁷¹ konularında bazı öncü çalışmalar kaleme alınmışsa da Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle sultanların şahsi merak ve temayüllerine, eğitimlerine ve yönetim tarzlarına bağlı olarak değişen güç

isteriz. M. Fatih Köksal, “Yaygın Bir Yanlıştan Hareketle: Leff ü Neşr Sanatı ve Problemler” (2020) başlıklı yazısında leff ü neşrin mevcut tanımının yanlış olduğunu belirterek en doğru tarifine ulaşmaya ve bu tarifi sebeplerini oluşturan ayrıntılarıyla birlikte leff ü neşrin doğru örneklerini ortaya koymaya çalışmıştır. Ahmet Akdağ ise belâgatle ilgili eserlerde cinâs-ı nâkısın çeşitlerinin isimlendirilmesi hususunda yer alan bazı tutarsızlıkları ele aldığı yazısında (2023), Sekkâki'nin *Miftâhu 'l-Ulûm*'undan başlayarak günümüze kadar yazılan belâgatle ilgili şerh, tercüme ve telif eserleri incelemiş, çalışmasının sonunda cinâs-ı nâkıs çeşitlerinin isimlendirilmesi konusundaki farklılıkların giderilmesi adına bir tasnif teklifinde bulunmuştur.

- 68 Örneğin Hatice Aynur'un editörlüğünde hazırlanan iki ciltlik bir çalışmada (2020), alanında uzman araştırmacıların I. Mahmûd'un biyografisi, döneminin siyasi panoraması, eğlence hayatı, edebî ortamlar, kütüphaneler ve müzik gibi birçok farklı konuda kaleme aldığı 20 makaleyle I. Mahmûd döneminin genel siyasi ortamıyla edebî ve kültürel faaliyetlerine ışık tutulmaktadır.
- 69 Ali Emre Özyıldırım “Bir Tanzimat Âlimi Neler Okurdu: Arif Hilmi Efendi'nin Kitaplarına Ait Matbu ve Meçhul Kütüb Defteri” başlıklı yazısında terekelerde veya mecmualarda yer alan kitap listelerinin muhtemelen sadece söz konusu kişinin merak ve eğilimlerini değil, yaşadığı dönemin ve ait olduğu sosyal ve mesleki sınıfın da bu konulardaki eğilim ve ufuklarını yansıttığına işaret etmektedir (2016, s. 46).
- 70 Haluk İpekten'in *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler* isimli çalışması (1996), edebiyat araştırmalarında bu konunun ele alınmasına vesile olması ve konuyla ilgili ilk derli toplu araştırma olması bakımından değerini korumaktadır.
- 71 Berat Açıl editörlüğünde hazırlanan *Osmanlı Kitap Kültürü: Carullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notaları* başlıklı kitapta 17-18. yüzyıl âlim ve kadısı Cârullah Efendi'nin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan 2.200 eserlik koleksiyonu üzerinden farklı ilim dalları açısından kaleme alınan 14 yazıda Osmanlı yazma kitap kültürü ele alınmaktadır. Kitabın “Kitap Kültürü Çalışmalarının Genel Seyri: Bir Medhal” başlıklı giriş bölümünde Berat Açıl, kitap kültürüyle ilgili çalışmaların Osmanlı'nın yazma kültürüne odaklanmaktan uzak olduğuna değinerek “hem genel olarak kitap kültürü çalışmaları hem Osmanlı kitap kültürü hem de Osmanlı yazma kitap kültürü çalışmalarının durum ve gerekliliğini ortaya koymaya (2015b, s. 1)” çalışmış, konuyla ilgili genel literatürü sunmuştur.

odaklarının (şehzadeler, sadrazamlar, hanım sultanlar, şeyhülislam, harem ağaları, ulema, musahipler, güçlü şairler ve zengin soylular) himayesindeki sanatçıların oluşturduğu edebî muhitler⁷² ve üretimlerine bağlı olarak ortaya konan yazılı kültürün ayrıntılarıyla ele alınmadığı görülmektedir. Bu yüzden, edebî himaye ve kitap kültürü meseleleri önümüzdeki yüzyılda üzerinde önemle durulması gereken konulardandır.

Himaye ve kitap kültürü konularında yapılacak çalışmalarda dikkate alınması gereken bazı önemli hususlar bulunmaktadır. Bu türden çalışmalar bazen bir devirde (Kanuni Dönemi, Köprülüler Dönemi, Lale Devri) bazen de bir sultan ya da başka bir şahsın (şehzade, şeyhülislam, sadrazam,⁷³ kazasker, harem ağası⁷⁴) himayesinde gelişen edebî muhitleri ve ilişkileri konu edinebilir. Bu bağlamda sanata katkı sunan ailelerin ya da toplumun belli sınıflarının (ilmiye, kalemiye, seyfiye) ele alındığı çalışmalar da yapılmalıdır.⁷⁵ Yapılacak olan çalışmalarda, muhakkak devrin siyasi ve kültürel ortamına işaret edilerek sanatçının yetiştiği ortamın şartlarına dikkat çekilmelidir. Ayrıca edebî muhitin sadece mekân müşterekliği olmadığını farkında olarak belli bir muhitte ortaya çıkan ilişki ve etkileşimlerin mahiyeti, yazılı kültüre tesiri ve şahsi temayüllerle ilişkisi de ele alınmalıdır.⁷⁶ Çalışmalarda sanatı himaye eden güç odakları belirtilerek söz konusu dönemde ya da haminin etrafında himaye kültürü içerisinde geliştirilen ilişkilere değinilmeli, bunun iki taraf için de sağladığı faydalar olabildiğince somutlaştırılarak sunulmalıdır.⁷⁷ Çalışmalarda sanatçının hamisinden, haminin sanatçıdan ne tür bir fayda gördüğü örnekleriyle gösterilmeli; bu yolla ilişkilerin nasıl şekillendiği açık hâle getirilmeye çalışılmalıdır. Bu çalışmalarda hamilere sunulan eserlerle devrin diğer önemli

-
- 72 Murat Karavelioğlu, Osmanlı'nın meşhur şahsiyetlerinden olup konağını ve bahçesini etrafına açan, şiir ve edebiyattan anlayan bir hâmi olan Müeyyedzade Abdurrahman Çelebi'nin etrafında gelişen edebî muhiti ele aldığı bir çalışmada (2020), Müeyyedzade'nin himaye edip desteklediği bilgin ve şairlere işaret eder. Çalışmada, Müeyyedzade'nin bu edebî muhitte yer alan Kemalpaşazade'ye *Tevarih-i Âl-i Osman* isimli tarihini yazmaya vesile olduğu, Necâti Bey'in divanını düzenleyerek Müeyyedzade'ye ithaf ettiği ve Zati'nin ömrünün bir kısmında rahat bir hayat geçirmesini sağlayanlardan birinin de Müeyyedzade Abdurrahman Çelebi olduğu belirtilerek bu edebî muhitin ilim ve sanat hayatımıza katkısı vurgulanmaktadır.
- 73 Müjgan Çakır ve Hanife Koncu bir çalışmada (2021), 18. yüzyılın önemli devlet adamlarından olup sanatı ve ilmi himaye etmesiyle de meşhur olan Damad/Şehid Ali Paşa'nın (ö. 1727) desteklediği kültür erbabını tespit ederek ona yazılmış şiirleri bir araya getirmiş, övgüsünü yapan şairlerin gözünden Ali Paşa'nın konumu hakkında değerlendirmelerde bulunmuşlardır.
- 74 Esmâ Şahin II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde kapıağalığı ve hasodabaşılık yapmış olan Gazanfer Ağa'nın hamilik faaliyetlerine dikkat çektiği bir çalışmada (2019) himaye ettiği şairlerin kendisine yazdığı şiirler üzerinden Gazanfer Ağa'yı bir hami olarak incelemiştir.
- 75 Tuba Işın Durmuş "Divanlarda kendilerine Sunulan Övgü Şiirleri Üzerinden Osmanlı Sanatına Katkı Sunan Aileler" başlıklı makalesinde (2021) Batı'da Strozzi, Corbinelli, Rossi, Medici, Davanzati, Rothschild ve Alessandri gibi aristokrat ve burjuva sınıftan ailelerin siyasi ve kültürel hayata katkılarını işaret ederek Osmanlı'da buna benzer şekilde sanatı himaye eden önemli aileleri Osmanlı kültür ve sanatına katkıları bağlamında değerlendirmektedir.
- 76 Sevdâ Önal Kılıç, sadrazamlık kimliği yanında hikemî üslupla söylediği şiirleriyle de tanınan Koca Ragıp Paşa'nın konağının bir edebî muhit olarak 18. yüzyılda şairlerin uğrak yeri olduğuna dikkat çektiği yazısında (2016) başta Haşmet ve Fitnat Hanım olmak üzere bu konağın müdavimleri olan şairlerle Paşa'nın ilişkilerini incelemektedir.
- 77 Tuba Işın Durmuş, Osmanlı edebî himaye faaliyetlerini II. Selim dönemi sonuna kadar ele aldığı ve klasik Türk şiirinin gelişip zenginleşmesinde hâmilik sisteminin rolünü ayrıntılarıyla incelediği çalışmada (2009), hâmilik sisteminin gerek himaye eden gerekse de himaye edilen için değerli imkânlar sağladığını ortaya koymuştur.

eserlerinin tam listelerinin ortaya konulmasına ve eserlerin belli başlıklar altında tasnif edilip incelenmesine önem verilmelidir.⁷⁸ Himaye ilişkileri çerçevesinde yahut müstakil olarak ele alınacak kitap kültürü konulu çalışmalarda Osmanlı'da halk arasında, medreselerde yahut aydınlar arasında yaygın olarak okunan kitapların belirlenmesi, bu kitapların kültürümüzün oluşmasındaki etkisi ve kitap okuma eyleminin gerçekleştiği mekânlar üzerinde durulmalıdır.⁷⁹

Edebî muhit ve himaye ilişkileri hakkında yapılacak çalışmalarda, metinleri neşredilmiş olsun veya olmasın bütün yazma eserlerin incelenmesi, dönemle ilgili arşiv belgeleri⁸⁰ ile diğer yazılı kaynaklardaki bilgilerin (tezkireler, tarihler, hatıratlar, seyahatnâmeler, şehir monografileri) tespit edilerek eleştirilmesi ve nihai olarak söz konusu devir ya da şahsın özelinde kurulan himaye ilişkilerini gösteren incelemeler yapılması gerekmektedir. Bu usulün takip edilmesi ve edebiyatımızın genel hatlarıyla değil de bütün ayrıntılarıyla incelenmesiyle, edebiyatımızın gelişim ve dönüşüm süreçlerinin ortaya konması sağlanabilir.

6.7. Etkilenme, Taklit ve Özgünlük Bağlamında Mukayeseli Çalışmalar

Klasik Türk edebiyatı araştırmalarının geleceğinde önemle ele alınması gereken konulardan birisi de bu edebiyatın etkilenme alanları ve şekilleridir. Özellikle klasik Türk şiirinin oluşma safhalarında Fars şiirinden etkilendiği ve bu edebiyatın ilk dönemlerde taklit yoluyla geliştiği şeklindeki hükümler sadece Cumhuriyet'in ilk yüzyılındaki çalışmalarda değil Osmanlı dönemi metinlerinde de sık sık dile getirilmektedir. Osmanlı döneminde kaleme alınan tezkire türü eleştirel kaynaklarda ve günümüze kadar yazılan edebiyat tarihi türünden çalışmalarda bazı incelemelerde Osmanlı şiirinin genellikle Fars şiiri etkisi altında gelişerek kendi hüviyetini ortaya çıkardığı söylenir. Tezkirelerde ve Tacizâde Cafer'in *Heves-nâme*'si gibi eserlerde Osmanlı şiirinin kurucu şairlerinden sayılan Şeyhî ve Ahmet Paşa gibi şairlerin Fars şiirini taklit ederek kendi eserlerini oluşturdukları belirtilse de bu iddialara dair kesin kanıtlar yahut başlangıçta nasıl bir etkileşimin gerçekleştiğine dair ayrıntılı çalışmalar mevcut değildir. Şu ana kadar konuyla ilgili yapılan çalışmalarda da mevcut iddialar tekrarlanmakta, bu hükümlerin doğruluğu kabul edilerek her defasında Türk şiirinin, Fars şiiri etkisi altında geliştiği vurgulanmaktadır.

Klasik Türk edebiyatıyla ilişkisi Fars edebiyatı kadar dillendirilmese de aslında Arap edebiyatının da farklı yönlerden Türk edebiyatını etkilediği bilinen bir gerçektir. Arap

78 Uğur Öztürk "III. Murad Dönemi Yazılı Kültürü" başlıklı tezinde (2022), Özge Özbay Kara ise "IV. Mehmet Devri Kültür ve Edebiyatı" başlıklı doktora tezinde (2023) söz konusu iki padişahın dönemindeki yazılı kültürün gelişiminde rol oynayan şahsiyetlerin etrafında teşekkül eden edebî muhitler ve himaye biçimlerini tespit etmişlerdir. Tezlerde sultanların hayatlarına, edebî yönlerine, dönemlerinin genel siyasi ve kültürel ortamına değindikten sonra söz konusu yıllardaki himaye kültürü, hâmilere sunulan eserler, yazılı kültür ve himaye ilişkileri ele alınmıştır.

79 Osmanlı'da okuma gelenekleri ve kültürünü ele alarak yaygın olarak okutulan kitaplar ile bunların okudukları mekânlar hakkında kaleme alınmış çalışmalara da işaret ederek konuyu ele alan bir çalışma için bk. (Muhacir, 2023).

80 Muhammed Duman, "Divan Edebiyatında Edebî Muhitler: III. Ahmed ve I. Mahmud Dönemi (1703-1754)" başlıklı doktora tezinde (2022) III. Ahmed ile I. Mahmud döneminde gelişen edebî muhitler üzerinde durmuş, bu dönemlerde hâmlerin şairlere yaklaşımı ve gözde mahmler hakkındaki tespitler için her şair hakkında bir arşiv taraması yaparak elde edilen sonuçlar sayesinde kimi muğlak noktaları açıklığa kavuşturmuştur.

şairinin özellikle de gazel ve kaside gibi edebî türler üzerinde hem şekil hem de muhteva açısından büyük bir etkisi bulunmaktadır.⁸¹ Sadece Bürde, Emali, Münferice, Tantaraniyye gibi kasidelerin tercüme ve şerh edebiyatımıza kaynaklık etmesi yanında şekil, söyleyiş ve muhteva bakımlarından gelişiminde önemli bir payı bulunmaktadır. Benzer şekilde Türkçe belâgat çalışmalarının da Arap belâgat geleneğinin etkisi altında gelişmesi, Arap ve Türk edebiyatlarının mukayeseli çalışmalara konu edilmesi gereğini göstermektedir.⁸²

Klasik edebiyat araştırmacılarının önümüzdeki dönemde bu meseleyi ayrıntılarıyla ele alması gereği de ortadadır. Ancak bu iş yapılırken, mevcut hükümlerin doğruluğu veya yanlışlığına taraftar olarak bunları ispatlamaya çalışmaktan ziyade tarafsız bir şekilde bu edebiyatların metinlerinin ve edebî geleneklerinin karşılaştırılması gerekmektedir. Bu çalışmaların yapılmasında yukarıda ayrı bir başlık olarak ele aldığımız Osmanlı tercüme geleneğiyle ilgili hususlara da dikkat edilerek bu edebiyatların genel özellikleri ve belki de tek tek şairlerin etkilenme biçimleri⁸³ üzerinden ayrıntılı bir şekilde karşılaştırılması ile Türk edebiyatının Arap ve Fars edebiyatından etkilenme şekilleri ayrıntılarıyla ortaya konulmaya çalışılmalıdır.⁸⁴

6.8. Edebî Türleri Tespit ve Tasnif Meselesi

Edebiyat geleneğimizde farklı dönemlerde farklı yazarlar tarafından defalarca işlenen konular, zamanla ayrı bir tür hâline gelmiştir. Klasik Türk edebiyatında türler üzerine kapsamlı bir çalışma hazırlayan Rıdvan Canım (2010), elliye yakın tür tespit ederek bunların genel özellikleri hakkında bilgi vermiştir. Klasik Türk edebiyatında tespit edilen bu farklı türlerin her birinin ortaya çıkışı, gelişimi, temsil özelliği gösteren önemli eserleri ve diğer tür özellikleri hakkında toparlayıcı çalışmaların yapılması gereği ortadadır. Örneğin padişahların ve diğer devlet adamlarının savaş, fetih ve zaferlerini ele alan türler olan gazavât-nâme, fetih-nâme ve zafer-nâme türlerinin birbirine karışan sınırları, benzerlik ve farklılıkları ile kendilerine has özellikleri bile tek başına ayrı ayrı inceleme konularıdır.⁸⁵

81 Örneğin Sadık Armutlu'nun Arap edebiyatında gazelin iki türü olan Hadarîlik ve Uzrîliği ele alarak bu konunun Fars ve Türk edebiyatına yansımalarını işlediği *Gazel Felsefesi* (2020) isimli kitabı, klasik şiirimizdeki aşk söyleminin kökenlerini Arap edebiyatına bağlamaktadır.

82 "17. Yüzyıl Anadolu Sahası Türkçe Belâgat Çalışmalarında Yapısal Dönüşüm ve Telhîsu'l-Miftâh Etkisi" başlıklı yazımızda (2023d) Arap belâgat geleneğinin ana hatlarını belirleyen Sekkâki-Kazvini-Taftazani çizgisinin Türkçe belâgat çalışmalarının da yönünü belirleyerek Arap belâgat geleneği çizgisine çektiği tespit edilmiştir.

83 Bu türden çalışmalara örnek olması açısından Sadık Armutlu'nun "Alî Şîr Nevâyî'nin Hâfız-ı Şîrâzi'nin Gazellerine Yazdığı "Tettebbu"lar Üzerine Düşünceler" başlıklı yazısı (2022) dikkate değerdir.

84 Sediqeh Jazebi, İÜ Türk Dili ve Edebiyatı doktora programında yakın zamanda tamamlayacağı "Divan Şiirinde İran Edebiyatı Etkisi (Ahmedî ve Şeyhî Divanları Örneği)" başlıklı tezinde, aslında Türk şiirinin Fars şiirinden değil de Türk-Fars ortak kültür havzasından Farsça olarak üretilen şiir geleneğinden beslendiğini ortaya koymaktadır. Çalışmasında ele aldığı Ahmedî ve Şeyhî'nin şiirlerini Fars şairlerin şiirleriyle karşılaştıran Jazebi, tezinin erken sonuçlarına göre Ahmedî ve Şeyhî'nin Farsça şiir geleneğindeki kalıplaşmış bazı hayal ve söyleyişleri nadiren tercüme, çoğu zaman da taklit yoluyla kendi şiirlerinde uyguladıklarını, bunu yaparken de etkilendikleri şairlerin hayal, cümle ve dil bağlamında kendi farklılıklarını ortaya koyarak Türk şiirinde taklit edilecek modeller geliştirdiklerini tespit etmiştir.

85 Örneğin, Muhammed Emir Tulum, "Osmanlı Edebiyatında Manzum Fetihnameler" başlıklı doktora tezinde (2022) Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği fetihlerin Osmanlı edebiyatı geleneğindeki yansımalarını ele alarak edebî bir tür olan müstakil kitap formundaki fetih-nâmelerin manzum olanlarını incelemiştir. Çalışmada fetih-nâme

Türk edebiyatında bütün türlerin tespit edildiğini söylemek de mümkün değildir. Mesela zafer-nâme denildiğinde “düşman ordusuna karşı elde edilen başarı neticesinde yazılan manzum veya mensur eserler”; hükümdarların ülke içinde ve dışında otoritelerini korumak adına kazandıkları zaferleri göstermek ve güçlerini hissettirmek adına süslü ifadelerle yazılan mektup ve fermanlar” (Aksoy, 1995, s. 470) akla gelse de İslami edebiyat geleneğinde Sâsânî hükümdarı Nuşîrevân’ın meşhur veziri Büzürmihr tarafından kendisine nasihat etmek amacıyla soru-cevap şeklinde tertip edilmiş *Zafer-nâme*’nin (Çakır, 2013, s. 167- 169)⁸⁶ şerh ve tercümelerine dayanan, nasihat-nâme türü içerisinde değerlendirilebilecek bir tür daha bulunmaktadır.⁸⁷

Türlerle ilgili başka bir husus da belli bir türle ilgili olarak tespit edilen yeni metinlerin o türün genel nitelikleri ve kapsamı hakkında başka olasılıkları da ortaya çıkarması neticesinde söz konusu türle ilgili genel değerlendirme ve tespitlerin güncellenmesi gereğidir. Böylece Türk edebiyatında bilinen mevcut edebî türlerin tek tek ele alınmasıyla kapsam ve özelliklerinin ayrıntılı olarak ortaya konması sağlanacaktır. Elbette bu iş, yazma eserlerimizin metinlerinin neşri yapılmaya devam ettikçe sürdürülmesi gereken bir ameliyedir.⁸⁸

Edebî türlerin sınırlarını belirleyerek her edebî tür üzerinde derinlemesine araştırmalar yapabilmek için türün örneklerinin tespit edilmesi büyük bir öneme sahiptir. Ancak herhangi bir türle ilgili tüm örneklerin tespit edilmesi çalışmalarında dikkat edilmesi gereken bir husus da farklı konularda kaleme alınmış metinlerin içinde yer alan ve farklı bir türe ait olan müstakil metinlerin varlığını tespit etme gereğidir. Çünkü bazı telif ve tercüme faaliyetlerinin müstakil eser olarak değil de başka bir eserin içinde bir bölüm olarak hazırlanması sebebiyle fark edilemeyip ilgili literatüre eklenememesi de bir problem teşkil etmektedir. Türk edebiyatında herhangi bir türle ilgili literatürün belirlenmesi için yapılacak çalışmalarda sadece konuyla doğrudan ilgili olan müstakil eserlerin değil, farklı tür ve konularda yazılmış eserlerin içinde yer alan metinlerin de araştırılması gerekmektedir. Aslında burada en büyük sorumluluk, metin neşreden araştırmacılara düşmektedir. Araştırmacıların neşrettikleri eserlerde bu tür

türünün ilişkili olduğu türlerin çerçevesi belirlendikten sonra tespit edilen müstakil kitap formundaki fetih-nâmelerin dökümü verilmiş, manzum fetih-nâmelerin tarihî kaynak değerleri hakkında da birtakım tespitlerle bulunulmuştur.

- 86 Eserin Türkçe tercüme hakkında hazırladığı *Öğütler Kitabı: Râhatü'l-İnsân ve Zafer-Nâme Metinleri* adlı kitabında bu metnin bir tercümesini de yayımlayan Müjgan Çakır, bu eserin toplam 13 Türkçe tercümesini tespit etmiştir (2015, s. 79). Eserin son zamanlarda iki de şerhi tespit edilmiştir. Bunlardan 16. yüzyıl şairi Tab’î’ye ait olanı yakın zamanda tarafımızca neşredilecektir. 1873 yılında Osman Râsîh tarafından kaleme alınan *Mükâlemât-ı Edebiyye* adlı Zafer-nâme şerhi ise Ermiş Dandan (2021) tarafından geniş özeti ve tam metniyle yayımlanmıştır.
- 87 Nagihan Gür, “Takriz Bir Tür müdür?” başlıklı yazısında (2019), metin neşirlerinde bazen görmezden gelinerek değinilmeye bile layık görülmeyen takrizlerin şekil, içerik ve üslup bakımından incelenerek genel özelliklerinin ortaya konulması ve takrizlerin edebiyat geleneğimizde bir tür olarak değerlendirilmesi gereğine işaret etmektedir.
- 88 Betül Sinan Nizam, sıhhat-nâme türüne yoğunlaştığı birkaç çalışmasında türün kapsamı ve genel özellikleri hakkında bazı yeni tespit ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Sıhhat-nâme literatürüne yeni örnekler de eklediği bu çalışmalarında sıhhat-nâme literatürüne dair bilgiler (tanımı, kapsamı, özellikleri) güncellenmiştir. Çalışmalarda, sağlık üzerine söylenmiş gazel, kıta vb. şiirlerin de bağlamına göre sıhhat konulu manzume ya da sıhhat-nâme olarak nitelendirilebileceği, şairlerin devlet görevlilerine veya yakın arkadaşlarına yazdıkları dışında kendi hastalık ve iyileşmelerinden bahsettikleri sıhhat-nâme metinlerinin de tür içinde değerlendirilebileceği belirtilmiştir. Betül Sinan Nizam’ın konuyla ilgili çalışmaları için bk. (2020a; 2020b; 2021).

farklı alanları ilgilendiren bölümler olması durumunda, bu metinlerin ilgili oldukları literatürle münasebetlerini belirten müstakil çalışmalar yayımlanarak bu saklı hazinelere dikkat çekmeleri gerekir. Böylece, bu saklı metinler alakalı oldukları konuyla ilgili literatürün doğru yazımına değerli katkılar sunarak hak ettikleri ilgiye mazhar olacaklardır.⁸⁹

6.9. Çağatay Edebiyatı Metinlerini Şerh ve Anlamaya Doğru

Klasik edebiyat araştırmacılarının metin neşri, diliçi çeviri ve şerh bağlamında üzerinde fazla durmadıkları bir çalışma alanı da Anadolu sahası dışındaki Türk edebiyatı olup bunlardan da öncelikle ele alınması gerekenler Çağatay Türkçesi metinleridir. Türkçenin bu tarihi dönemine ait olan eserlerin Cumhuriyet'in ilk döneminde klasik edebiyat araştırmacıları tarafından pek ilgi görmemesinin öncelikli sebebi eserlerin dil özellikleridir. Esasen, Çağatay Türkçesinin dil özellikleri dışında bu dönemde kaleme alınan eserlerin klasik edebiyat ürünleri ile muhteva bakımından farkı bulunmamaktadır. Çağatay Türkçesiyle kaleme alınmış eserlerle ilgili diliçi çeviri ve şerh çalışmalarının sınırlı kalmasında bu alanda çalışmak isteyen "edebiyat" araştırmacılarının azlığı da etkili olmuştur. Türk dili üzerinde çalışan araştırmacıların neredeyse bütün temel eserlerini dizinleriyle beraber neşrettikleri Çağatay Türkçesi metinlerine klasik edebiyat çalışmalarıyla elde edilen birikimle yaklaşılmaması gereği ortadadır. Zira bu dönemde yazılmış eserler üzerinde metinlerin nesre çevirileri yapılmışsa da metinlerin notlandırmalar ve şerhler yoluyla daha iyi anlaşılmasına yönelik çalışmalar geri planda kalmıştır. Cumhuriyet'in ikinci yüzyılında Çağatay Türkçesiyle kaleme alınan eserler ve yazarları hakkında çalışmalar yapılarak Türk edebiyatının farklı dönemlerinin birbirine eklenmesi, özellikle de Osmanlı sahası klasik Türk edebiyatının Çağatay sahası metinlerinden etkilenme şekillerini ortaya koyması açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu dönem üzerinde yapılacak çalışmalarda, sadece Çağatay edebiyatının değil, Türk edebiyatının da en büyük temsilcilerinden olan Nevâyî üzerinde özel olarak durmak gerekecektir. Bu büyük Türk şairinin Türk edebiyatı içindeki yerinin tespiti için eserlerinin klasik edebiyat yöntemleriyle incelenmesi öncelik arz etmektedir. Osmanlı şairlerinde "Nevâyî tarzı" denen bir üslup başlatan, Anadolu'da şiirlerine çağlar boyu çeşitli nazireler yazılan şairin eserlerinin incelenmesiyle Türk edebiyatının doğu ve batısı arasındaki ortak kültür unsurları ve etkileşimler

89 Konuyla ilgili olarak iki çalışmamız bulunmaktadır. Bunlardan birincisinde Abdullâh Salâhaddîn-i Uşşâkî'nin *Tercüme-i Hizânetü'l-Edeb ve Gâyetü'l-Ereb* isimli eserindeki bir muammâ metnine dikkat çekilmiştir. Salâhî, eserinin bir kısmında Mollâ Câmî'nin küçük bir manzum muammâ risâlesini şerh etmektedir. Ancak Salâhî'nin bu şerhi, kendisinin belâgatle ilgili bir eserinde olduğu için fark edilmemiştir. Bu şerhinde muammâ çözme teknikleri hakkında teorik bilgiler yanında uygulamalı çözümler de sunan Salâhî'nin, bu şerhin baş tarafına kaynak eserde yer almayan birkaç Arapça muammâyı ve çözümlerini koyması ve Câmî'nin eserinde isimlerine işaret edilerek geçilen bazı muammâ terimlerini ayrıntılı olarak açıklaması, bu şerhi bir telif eser hüviyetine de yaklaştırmakta ve edebiyat tarihimizde muammâyı ilgili literatürde özel bir dikkati hak edecek bir konumda bulunmaktadır (Kaçar, 2021a). Benzer şekilde, Bâkî, *Fezâil-i Cihâd* isimli tercümesinin giriş bölümüne Sigetvar seferini ele alan müstakil bir metin eklemiştir. Ancak müstakil bir eser olmadığı için ilgili literatür içinde değerlendirilmeyen bu metin, bilinen müstakil Sigetvar-nâmelerden önce yazılmış olma özelliğiyle birincil kaynak durumundadır (Kaçar, 2015a).

ortaya çıkacaktır.⁹⁰ Nevâyî'nin eserlerinin tamamının yayını yapılmış olsa da eserlerin tümünde yer alan söz varlığının tanıklı ortak bir sözlüğü yoktur.⁹¹ Ayrıca bu çalışmaların çevriyazılı yayınlarında pek çok kelimenin okunuşunda birlik sağlanamadığı görülür.⁹² Özellikle divan yayınlarında tekrarlı ve eksik şiirler bulunduğu⁹³ basılı yayınların da yeniden incelenmesi gerekmektedir. Nevâyî'nin eserleri üzerinde yapılacak çalışmalarda, eserlerinin dil özelliklerinin izahı da muhakkak yapılmalıdır. Böylece klasik edebiyat araştırmacıları ile Nevâyî ve Çağatay edebiyatının diğer temsilcileri arasındaki dil engeli kaldırılmış olacaktır. Önümüzdeki dönemde yapılacak Çağatay edebiyatı çalışmalarında klasik Türk edebiyatı uzmanları ile Çağatay Türkçesi üzerine uzmanlaşmış araştırmacıların birlikte çalışmaları, bahsettiğimiz amaca daha hızlı ulaşılmasını sağlayacaktır.⁹⁴

7. Bilgisayar Programları ve Çevrimiçi Uygulamalardan Yapay Zekâya: Dijital Çalışmalar Yüzyılı

2000'li yıllardan itibaren gelişim ve dönüşüm hızına şahit olduğumuz bilişim teknolojileri, hayatın bütün alanlarında olduğu gibi akademik çalışmaların da gidişatını değiştirmiştir. Klasik edebiyat araştırmacıları da teknolojinin sunduğu yeni imkânlarla uyum sağlayarak akademik çalışmalar için çok daha hızlı ve kapsamlı veri derlenmesini sağlayacak uygulamalar ve çevrimiçi siteler hazırlamışlardır. Basılı kaynakların hızla dijitalleştirilmesi ve yeni çalışmaların da buna uygun olarak çevrimiçinde paylaşılmasıyla araştırmacılar için yeni çalışmalarda kullanacakları muazzam bir çalışma ve araştırma ortamı oluşturulmuştur. Aşağıda ayrıca işaret edeceğimiz gibi yazma eserlerin dijitallerine kolayca ulaşma imkânı, alanımızda metinlerin tespiti ve neşri çalışmalarının takip edilemeyecek derecede artmasını sağlamıştır. M. Fatih Köksal'ın bu meseleye değindiği bir yazısında dediği gibi “Yazma eserlere bin bir zorlukla ulaşılabilen bir ortamdan yazmaların masa başından ayrılmadan ücretsiz ve sınırsız indirilebildiği bir ortama gelmesi, seleflerinin çektiği güçlükleri bilmeyen genç araştırmacıların tahayyül bile edemeyecekleri muazzam bir devrim kabilindedir”

90 Son dönemde Nevâyî'nin şairliği ve edebî yönüne odaklanarak divanlarını edebî açıdan inceleyen çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu türden çalışmalara örnek olarak Nevâyî'nin *Garâyibü's-Sigar* adlı divanı üzerinde Muhterem Saygın tarafından tahlil çalışması ve Sevgi Yavuz Oduncu'nun aynı eser üzerine hazırladığı tahlil ve ilk 100 gazelinin diliçi çevirisi çalışmaları örnek olarak gösterilebilir.

91 Mustafa Kaçalın'ın hazırladığı *Niyâzi-Nevâyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar: El-Lugâtu 'n-Nevâ'iyye ve'l-İstişhâdâtü'l-Cagatâ'iyye* şimdilik Nevâyî ile ilgili en kapsamlı sözlük çalışmasıdır.

92 Türkçe divanlardaki yanlış okuyuşlara örnek teşkil edebilecek bir durum Nevâyî'nin şiirlerinde kasırğa/hortum anlamındaki “kuyun” kelimesinde görülmektedir. Sevgi Yavuz Oduncu (2022), bu kelimenin yanlış olarak divanlarda besî hayvanı olan “koyun” olarak okunduğunu tespit edip düzeltmiştir.

93 Sevgi Yavuz Oduncu, “Ali Şir Nevâyî'nin Türkçe Divanlarında Tekrar Eden Şiirler” başlıklı yazısında (2020) *Garâyibü's-Sigar*'daki 12, 19, 25, 44, 200, 239, 378, 420, 452, 522, 525, 527, 531 numaralı şiirlerin *Fevâyidü'l-Kiber*'deki şiirlerle aynılığını ortaya koymuştur.

94 Zühal Ölmez'le birlikte yayınladığımız “Nevâyî Şiirlerini Anlamaya Giriş: Bir Yöntem Önerisi” başlıklı bir makalede, Nevâyî'nin şiirlerinin anlaşılabilmesi için yapılacak çalışmalarda kullanılabilecek bir yöntem önerisi sunulmuştur. Bu makalede Nevâyî'nin Türkçe divanlarından seçilmiş üç gazelin eski harfli metni verildikten sonra, her bir beyti oluşturan kelimelerin yapıları ve anlamları hakkında bilgi verilmiş, sonra da beytin günümüz Türkçesiyle nesre çevirisi, şerhi ve dil incelemesi sunulmuştur. Çalışmada gazellerin şerhi yapılırken Nevâyî ile divan şairlerinin şiirlerinin muhtevalarının benzerliğine dikkat çekmek amacıyla, bazı beyitlerin şerhlerinde divan şairlerinin benzer beyitlerine de yer verilmiştir (Ölmez ve Kaçar, 2022).

(Köksal, 2023, s. 130). Aşağıda konunun önemine binaen alanımızdaki teknoloji kullanımına dayalı öncü çalışmalara işaret edildikten sonra gelecekte teknoloji tabanlı ne tür çalışmalar yapılabileceğine dair görüşlerimiz sunulacaktır.

Alanımızda Ahmet A. Şentürk ve Muhammet N. Doğan hocalarımızın öncülük etmeleriyle filemaker programı kullanılarak eldeki metinlerden kelime taranmasına olanak sağlayan “metin bankası”, herhangi bir çevrimiçi ortamda paylaşılmasa da araştırmacıların şahsi kullarımlarına sunularak akademik araştırmalarını metinlerden elde ettikleri çok daha fazla veriyi kullanarak hazırlamalarını sağlayan, alanımız açısından sessiz devrimlerden biri olan ilk projelerdendir.⁹⁵ Teknolojinin klasik Türk edebiyatı alanında yapılmış çalışmaların takibi, mükerrer çalışmaların önüne geçme ve araştırma konusuyla ilgili kaynak tespiti gibi amaçlarla kullanılması da son yıllarda yaygınlaşmıştır. Hatice Aynur'un 1991-2005 yılları arasında on beş sayı halinde hazırlayıp yayınladığı “Üniversitelerde Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları: Tezler, Yayınlar ve Projeler” başlıklı çalışması söz konusu yıllarda temel başvuru kaynaklarından birisiydi. Ancak yine Aynur tarafından bu çalışma “Osmanlı Edebiyatı Çalışmaları Bibliyografyası Veritabanı” adıyla www.osmanliedebiyati.com adresinde çevrimiçi ortama aktarılarak geliştirilmeye ve araştırmacıların temel başvuru kaynakları arasında yer almaya devam etmektedir.⁹⁶ Teknolojinin sağladığı imkânlarla akademik çalışmalarda kullanılmak üzere özellikle edebiyat araştırmacılarının temel başvuru kaynaklarını ve süreli yayınların dijitalleştirilerek⁹⁷ paylaşımına açıldığı,⁹⁸ edebiyat tarihine yönelik ansiklopedik çalışmaların teknolojinin sağladığı kolaylıklarla

- 95 Gelişen teknolojiyle beraber farklı yüzyıllardan ve alanlardan metinlerin bir arada taranabildiği çevrimiçi imkânlar da ortaya çıkmaya başlamıştır. İsmail Hakkı Aksoyak önderliğinde başlayarak önce Tebdiz sonrasında da Lehcediz'e dönüşen, Türkçe yazılmış tüm metinleri kapsayacak şekilde veri girişi devam eden proje de bu bağlamda oldukça önemlidir (<https://lehcediz.com/>). Başlangıçta metinlerin bağlamsal sözlüklerini ortaya koymayı amaçlamışsa da şu anda kurumların abone olmasıyla kullanıcıların erişimine açılan projenin akademik çalışmalarda yüzlerce metnin hedef kelime açısından birkaç saniyede taranmasını sağlamasıyla muazzam bir veri kaynağı olduğu açıktır. Nitekim *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*'nin “Tebdiz Özel Sayısı” olarak yayımlanan 4. sayısı bu projeden üretilen yayımlara ayrılmıştır. Benzer başka bir proje de şiir mecmualarının muhtevalarının tespitiyle elde edilen verilerin çevrimiçi ortamda karşılaştırılmasını sağlamayı hedefleyen mecmuaların sistematik tasnifi projesidir (MESTAP). Yakın zamanda çevrimiçinde araştırmacıların kullanımına açılacak olan projenin araştırmacıların metin neşrinde yoğun olarak kullanacakları bir veri sağlayıcısı olacağı düşünülmektedir (<https://mestap.com/>).
- 96 Aynur'un şahsî gayretlerine dayanan öncü çalışmasının günümüzde Yükseköğretim Kurumu (YÖK) tarafından oluşturulan ulusal tez merkezinde tez taramaya ve tez metinlerini elde etmeye yardımcı olan <https://tez.yok.gov.tr/> UlusalTezMerkezi/ ve araştırmacıların yayın bilgilerine ulaşılabilen <https://akademik.yok.gov.tr/AkademikArama/> siteleri de araştırmacılara kolaylık sağlayan çevrimiçi kaynaklardır.
- 97 Muteferriqa (www.muteferriqa.com/) ve Wikilala projeleriyle (<https://www.wikilala.com/>) de Osmanlı Türkçesiyle basılmış Arap harfli kitap ve süreli yayınlarda tam metin ve görsel arama seçenekleri hizmete sunulmuştur.
- 98 Bu bağlamda araştırmacıların kendi yayınlarını gönüllü olarak paylaştıkları www.academia.edu/ sitesi ile basılı yayınları araştırmacılara pdf formatında ücretsiz olarak sunan Turizm ve Kültür Bakanlığı (<https://ekitap.ktb.gov.tr/>), Türkiye Bilimler Akademisi (<https://tuba.gov.tr/tr/yayinlar/suresiz-yayinlar>) ve Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı (<http://ekitap.yek.gov.tr/>) gibi resmî kurumlar zikredilebilir. Ayrıca TÜBİTAK ULAKBİM çatısı altında projelendirilen ve Türkiye'de yayımlanan akademik hakemli dergilerin büyük çoğunluğunu elektronik dergi olarak okuyucularla paylaşan <https://dergipark.org.tr/tr/> da ülkemizde bilgiye hızlı ve ücretsiz şekilde ulaşmanın önünü açması bakımından önemli bir hizmettir.

çevrimiçi kullanıma açıldığı,⁹⁹ sözlük kullanımının kolaylaştırılması amacıyla çevrimiçi sitelerin yaygınlaştığı görülmektedir.¹⁰⁰

Son yıllarda sosyal bilimler alanında Batı’da ve ülkemizde bir kavram olarak yaygınlaşan *dijital beşerî bilimlerin* “geleneksel beşerî bilimler alanında zaman içinde maruz kalınan teknolojik dönüşümün doğal bir sonucu olduğu”nu söyleyebileceğimizi belirten Fatma Aladağ (2020, s. 780) “geleneksel araştırma yöntemlerinin değerini indirgeyen bir iddiada bulunmanın aksine dijital beşerî bilimler[in], kaçınılmaz şekilde hayatımıza dâhil olan teknolojik araçlar sayesinde bilgiyi görsel ve tematik olarak işleme, veriler arasındaki gözle görülemeyen ilişki ağlarını ortaya çıkarma ve yeni sorular sorabilme imkânı sağlama hedefinde” olduğuna dikkat çeker.¹⁰¹ III. Uluslararası Osmanlı Araştırmaları Kongresi’nde (OSARK) sunulan bazı tebliğlerin basılı hali olan *Dijital Beşerî Bilimler ve Osmanlı Çalışmaları* kitabının editörlüğünü yapan Yunus Uğur, *dijital beşerî bilimler* alanında şimdiye kadar tecrübe ettiklerimizin çok ötesindeki yeni açılımları şöyle tarif etmektedir:

[G]eçmişteki beşerî ve sosyal bilimler ile teknoloji ve bilişim alanları ilişkisine göre bugün en büyük yenilik ve DBB [Dijital Beşerî Bilimler] alanının/adlandırmasının özgünlüğü beşerî ve sosyal bilimlerin artık “öğrenen” ve “üreten” bir bilgi işlem teknolojisi ile muhatap olmasıdır. Başka bir ifade ile karşı karşıya kalınan yenilik bilişim teknolojileri ve uygulamalarının, alet/araç olarak bilgi üretiminde kullanılması gibi bir durumdan bilim insanlarıyla ortaklaşa çalıştıkları (insan-makine) ve bilgi öğrenen ve üreten bir konuma ulaşmasıdır... Örneğin tarihçilerin çalışmalarında arşive ve kaynaklara ayıracakları vakit görece azalırken yorum ve değerlendirmelere ayıracakları vakit artabilir. (2023, s. 17)

99 Bu bağlamda son yıllarda Ahmet Yesevi Üniversitesi’nin desteği ve Mustafa İsen’in öncülüğünde edebiyat araştırmacılarının veri girişiyle kapsamlı bir şekilde hazırlanan *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (<https://teis.yesevi.edu.tr/>) ve *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü* (<https://tees.yesevi.edu.tr/>) projelerinin önemine değinmek gerekir. Bu iki projeye Türk edebiyatının başlangıçtan itibaren bilinen şair, yazar ve eserlerinin kapsamlı ansiklopedileri hazırlandığı gibi aslında söz konusu maddelerle ilgili akademik çalışmalarda kullanılacak temel başvuru kaynakları da sunulmuştur. Bu iki projenin güncellenmeye devam etmesi alandaki temel başvuru kaynaklarından biri olmayı sürdürmesini sağlayacaktır.

100 Sayıları her gün artan sözlük sitelerinin yaygın olarak kullanılan ve bu konuda farklılık oluşturan iki tanesine işaret etmek isteriz. LexiQamus (www.lexiqamus.com/tr) projesiyle 17 sözlükte bulunan kelimelerin detaylı bir şekilde dijitalleştirilmesiyle arama algoritması geliştirilmiştir. Türkiye Yazma Eser Kurumu Başkanlığı tarafından Mütercim Âsim Efendi’nin *el-Okyânûsü’l-Basîf fi Tercemeti’l-Kâmûsü’l-Muhîr*’i ile Vankulu Mehmed Efendi’nin *Vankulu Lügati*’nde çevrimiçi olarak kelime aramayı kolaylaştıran uygulaması (<https://kamus.yek.gov.tr/>) özellikle Arapça sözcüklerin anlamlarının tespitinde araştırmacılara kolaylık sağlamaktadır.

101 Fatma Aladağ, dijital beşerî bilimler ile dijital tarih çalışmalarının gelişim seyrini bu alandaki araştırmalardan örnekler vererek değerlendirdiği “Dijital Beşerî Bilimler ve Türkiye Araştırmaları: Bir Literatür Değerlendirmesi” başlıklı bu yazısında (2020), Osmanlı arşivlerinin sahip oldukları konu çeşitliliği, miktar ve yöntem açısından dijital beşerî bilimler için yüksek potansiyele sahip olduğuna işaret ederek bu devasa arşiv mirasının teknolojik imkânlar sayesinde adeta yeniden keşfedilmesiyle Osmanlı tarihçiliğinin ve Türkiye Araştırmalarının bu çağın dijital şartlarıyla uyumlu hale getirilerek erişilebilir ve sürdürülebilir evrensel bir araştırma ortamına taşınacağını vurgulamaktadır.

Son zamanlarda, teknoloji ve yapay zekâ kullanımına dayalı olarak klasik edebiyat araştırmalarına yönelik neler yapılabileceği üzerinde çalışmalar ve projeler üretilmeye başlanmışsa da bu alandaki öncü çalışmalardan ilki Mehmet Çavuşoğlu ile Walter Andrews'un 1986'da Ottoman Text Archive Project/Osmanlı Metin Arşivi Projesi'dir (OTAP). Klasik şiir metinlerinin bilgisayar teknolojisi kullanılarak en temel düzeyde transkripsiyonlu yazımı ve basımının tasarlandığı bu projenin başlangıcında Mehmet Çavuşoğlu, Revânî'nin şiirlerinin uygulanmasıyla metinlerin bilgisayar aracılığıyla yazılıp düzenlenmesini sağlayan bir sistem geliştirdi. 1987'de Mehmet Çavuşoğlu'nun ölümünden sonra projeye katılan Mehmet Kalpaklı, kelime işlem ve bilgisayar destekli metin analizi teknikleri konusunda eğitim alarak 1991 yılında doktora tezi olarak Fevrî'nin divanının elektronik metin baskısının hazırlanmasını tamamladı. Eylül 2002'de de Mehmet Kalpaklı ve Ali Tarlan, Mehmet Çavuşoğlu'nun hazırladığı *Revânî Dîvânı*'nı hazırladılar ve bu çalışma OTAP'ın ilk özgün yayını olarak literatürde yer aldı.¹⁰² Sonraki yıllarda bu çalışmalar hız kazanmış ve pek çok yeni projeye klasik Türk edebiyatı araştırmacıları için yepyeni bir çalışma sahası haline gelmiştir.¹⁰³

Bütün bu bilgiler ışığında, klasik edebiyat araştırmacılarının gelecekte çağa ve teknolojik gelişmelere ayak uydurmaya çalışmaları, bunun için de kendi araştırma sonuçlarını ve alanımızla ilgili birikimi henüz tam olarak gelişim sınırlarını bilemediğimiz yapay zekâ çalışmalarıyla da bütünleştirerek dijital dönüşüme hazır olmaları gerekmektedir. Cumhuriyet'in ilk yüzyılıının son çeyreğinde ilk adımlarına şahit olduğumuz teknolojik gelişmelerin ve yapay zekâ uygulamalarının gelecekte diğer bütün alanlar gibi klasik edebiyat çalışmalarının da şeklini ve gidişatını değiştireceğini kabul etmemiz ve bunun için zamanın getireceği yeni imkân ve ihtiyaçlara göre projeler geliştirmemiz gerekecektir.

Aslında bu yazı boyunca her başlıkta klasik edebiyat araştırmacılarına gelecekte hangi konular üzerinde çalışmaları gerektiği hususunda öneriler sunulduğu gibi bu başlıkta da birtakım öneriler getirilebilirdi. Bu başlığın ilk kısmında bahsettiğimiz çevrimiçi uygulamalar (metin bankası, lehediz, çevrimiçi ansiklopedi ve sözlükler) bile araştırmacılara bilgiye ulaşma ve paylaşmada muazzam bir kolaylık sağlayarak çalışma ve üretme alışkanlıklarını değiştirmişken yakın gelecekte teknolojinin bir araç olarak kullanımından ziyade yapay zekâyâ dayalı makine öğrenmesine bağlı olarak aynı zamanda bilgiyi üretmeye de başlaması karşısında klasik edebiyat araştırmacılarına verilecek öneri, bu yeni duruma da uyum sağlamaları olacaktır.

102 Projenin ayrıntıları için bkz: <http://otap.bilkent.edu.tr/>

103 Örneğin, Baki Projesi <https://www.thebakiproject.org/main/tr/>, <https://www.digitalottomanstudies.com/>, <https://digitalottomanprojects.org/> bu tarz çalışmalardandır. Eski Türk edebiyatı araştırmacılarının dijital teknolojiler alanında yaptıkları çalışmaların son örneklerinden sayılabilecek bir araştırma ise Ayşe Tarhan tarafından Bilişim Teknolojileri alanında yazılan "Exploring the Applicability of Digital Humanities Tools' Algorithms to Ottoman and Turkish Languages (Dijital Beşeri Bilimler Araçlarının Algoritmalarının Osmanlıca ve Türkçeye Uygulanabilirliğinin Araştırılması)" adlı yüksek lisans tezidir. 2024 yılının Ocak ayında bitirdiği bu teziyle Tarhan, Türkçeye ve Osmanlıca uygunluğu açısından metin madenciliği ve ağ analizine dayalı 12 araç incelemiş ve kendisinin hazırladığı Latifi Projesi kapsamında oluşturulan bir derlem örneklem olarak alınmıştır. Bu tezin önemi, gelecekte Türkçe ve/veya Osmanlıca üzere geliştirilecek bilgisayar araçları için birincil kaynak olarak hizmet vererek bilim camiasına gerekli bilgileri sunmayı hedeflemesidir. Ayrıca tez, bilgisayar araçlarının Türkoloji alanındaki araştırmacılar tarafından kullanılması amacıyla bir kullanım kılavuzu özelliği de taşımaktadır.

Nitekim dijital çalışmaların gelişimine bağlı olarak klasik edebiyat araştırmacılarının sahip olması gereken özellikler bile değişebilir. Örneğin şu anda klasik edebiyat araştırmacısının iyi bir yazma eser ve Osmanlı Türkçesi bilgisi ile temel seviyede Arapça ve Farsça bilgisine sahip olması gerektiğini ifade ettiğimiz yukarıdaki satırlar bile hükmünü ve geçerliğini yapay zekâ gelişmeleri karşısında yitirebilir. Dolayısıyla, teknolojik gelişmeler ışığında yapay zekânın neleri yapabileceğini öngöremezken duruma uyum sağlama gayret ve niyetine sahip olmaktan fazlasını önermek, geçen yüzyılın başında buna benzer bir makale yazıp 2000’li yıllardaki araştırmacılara fotokopiyle çoğaltılan bir metnin en hızlı nasıl dağıtılabileceğinin hayalini kurdurmaktan farklı olmayacaktır.

Sonuç ve Değerlendirme

Klasik Türk edebiyatı araştırmacılarının önümüzdeki yüzyılda yapacakları akademik çalışmalarında ele alabilecekleri araştırma ve inceleme konuları ile Türk edebiyatı tarihinin tam ve doğru bir şekilde ortaya konulması için yapılması gerekenlerin bir kısmına işaret ettiğimiz bu yazıda da görüldüğü üzere, henüz gidilecek çok yolumuz, tamamlanacak çok eksiklerimiz, tashih edilecek çok yanlışımız ve teknolojinin gelişimiyle birlikte elde edilen imkânlarla yepyeni ve farklı çalışma alanlarımız var. Elbette bu durum, bizi ümitsizliğe değil tam aksine daha çok çalışmaya ve üretmeye teşvik etmelidir.

Bu yazıda yeni yüzyılda klasik edebiyat araştırmacılarına önerdiğimiz çalışma konuları şöyle özetlenebilir: Klasik edebiyat araştırmacıları, öncelikli olarak edebiyat tarihimizin yazıldığı erken dönemlerde kayda geçmiş yanlış bilgileri tekrarlamadan doğruları tespit etmeye çalışmalı, tarihî kaynaklarımızda bahsi geçen ama nüshası elde olmayan eserlerimizi bularak neşirlerini yapmalıdır. Neşredilmiş metinlerin başka nüshalar üzerinden tam ve sağlam metinlerini diliçi çevirileriyle beraber yeniden yayınlamak; yayınlanmış metinlerimizin doğru okunup notlandırılması ve bu metinlerdeki farklı alanlarla ilgili verilerin tespit edilmesiyle bir alandaki literatürün kapsamını doğru bir şekilde belirlemek ve gerek kendi eserlerinden gerekse de farklı kaynaklardaki bilgilerden hareketle şair ve yazarlarımız ile yaşadıkları dönemler hakkında daha doğru tespit ve yorumlarda bulunmak edebiyat tarihimizin doğru bir şekilde ortaya konması açısından mühimdir. Araştırmacıların gelecek dönemde tematik konular üzerinde çalışmalar yapmaları da önem arz etmektedir. Bu bağlamda Türk edebiyatının poetik ve estetik temelleri ile tasavvufi edebiyatın kaynakları ve mecazları ortaya konmalıdır. Edebiyatımızda görülen edebî tarz, üslup ve edalar hakkında daha kesin ve ayrıntılı incelemeler yapılmalıdır. Osmanlı tercüme geleneği disiplinler arası çalışmalarla ele alınmalı, Türkçenin belâğatinin ortaya konması için metin odaklı incelemeler yapılmalıdır. Edebî muhit, himaye ve kitap kültürü konuları ayrıntılı çalışmalara konu edilmelidir. Türk edebiyatı ile Arap ve Fars edebiyatı arasında mukayeseli çalışmalar yapılarak edebiyatımızın taklit ve özgünlük bağlamında temelleri ve ortak İslami kültürle bağları ortaya konmalıdır. Edebî türlerin tespit ve tasnif edilerek her bir edebi türün özellik, kapsam ve örnekleri ortaya konmalıdır. Çağatay Türkçesi metinleri hakkında şerh çalışmaları yapılmalı, başta Nevâyî olmak üzere Çağatay şairleri üzerinde nitelikli incelemelerde bulunulmalıdır.

Ömürler kısa, yapılacak işler ise her zaman çoktur. Önemli olan, yaptığımız çalışmalarla edebiyat tarihimizin inşa edildiği saraya birkaç taş da bizim ekleyebilmemizdir. Bunu yapabilmek de Şeyh Gâlib'in deyişiyile “çiğnenmiş lokmayı çiğnemeye tenezzül etmeden”¹⁰⁴ zamanında halledilmiş meselelere, metinlere ve konulara takılıp kalmadan alanımızın gerçek problemlerine, yanlış ve eksik taraflarına yahut ele alınmamış yönlerine mesaimizi harcamakla mümkün olabilir. Bütün bunları yaptıktan sonra da zamanın hakkımızda vereceği hükme göre bizden sonrakiler tarafından hayırla yâd edilmeyi bekleme hakkımız olacaktır. Cumhuriyetin ilk yüzyılında yetiştirdikleri öğrenciler ve kaleme aldıkları çalışmalarla yolumuzu aydınlatan, alanımıza katkıda bulunan tüm hocalarımızı hayır, rahmet ve minnetle anıyoruz.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Açıkgöz, C. (2017). Hayâlî Bey Divânı'nın harfî-yâ bölümündeki 95 ve 96. gazeller kime ait? *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2(1), 1-8.
- Açıkgöz, C. (2021a). Hem Vecdî hem de Fuzûlî divanlarında bulunan iki rubai üzerine. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 11(22), 169-188.
- Açıkgöz, C. (2021). Figânî Divançesi'ndeki XXII. gazel kime ait? *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (54), 220-229:
- Açıl, B. (2014). Bir tür mü tarz mı? Klasik Türk edebiyatında alegori. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* (37), 145-67.
- Açıl, B. (2015a). Klasik Türk şiirinde estetik bir unsur olarak çiçekler. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (5), 1-28.
- Açıl, B. (2015b). Kitap kültürü çalışmalarının genel seyri: Bir medhal. B. Açıl (Ed.) *Osmanlı Kitap Kültürü: Carullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları* içinde (1-15). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Açıl, B. (2021). İ'câzın tezahürü olarak mu'cize: Klasik türk şiirinin estetik gayesi. H. Aynur vd. (ed.) *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları XV-Osmanlı Edebî Metinlerinde Teoriden Pratiğe: Belâgat* içinde (162-207). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Açıl, B. (2022). Klasik Türk edebiyatında aşk: Kökenleri, failleri ve öteki. A. Oktay (Ed.) *Klasik Türk Edebiyatında Öteki* içinde (87-115). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Açıl, B. (2023). Klasik Türk şiirinde estetik ve poetikann kaynağı olarak hadis. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 63(2), 1-18.

104 Hâyîde edâya sunma kim el / Bir kere dahi demişler evvel: (Ağızdan ağıza geçerek) çiğnenmiş edaya ve önceden defalarca söylenmiş söze tenezzül etme (Doğan, 2011, s 187).

- Açıl, B., Yazar, S., Turgut, K., Kavak, Ö. (2022). *Tenkitle Neşir Kılavuzu (Osmanlı Türkçesi Metinleri İçin)*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Akdağ, A. (2018). Telhîsü'l-miftâh'ın Türkçe tercüme ve mütercimi bilinmeyen Türkçe bir tercümesi (metin-inceleme). (Doktora Tezi). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Akdağ, A. (2023). Belâgat kitaplarında cinâs-ı nâkıs çeşitlerinin isimlendirilmesi konusundaki tutarsızlıklar. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 31(31), 1-20.
- Akdağ, A. (2023). Metin incelemelerinde müelliflerle ilgili hususların tespitinde karinelerin önemine dair. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (34), 330-348.
- Aksan, D. (1987). *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.
- Aksoy, H. (1995). Fetihnâme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (s. 470-472), 12, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aladağ F. (2020). Dijital beşerî bilim ve Türkiye araştırmaları: Bir literatür değerlendirmesi. *TALİD*. 18(36), 773-796.
- Armutlu, S. (2020), *Gazel Felsefesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Armutlu, S. (2022), "Alî Şîr Nevâyî'nin Hâfız-ı Şîrâzî'nin gazellerine yazdığı tebbular üzerine düşünceler. A. Kartal ve S. Eraslan (Ed.), *Türk Dilinin Başçısı Alî Şîr Nevâyî-1* içinde (s. 95-115), Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Arslan, Ö. (2021). Necâfî Bey'in XV. ve XVI. yüzyıl klasik Türk şiirine tesiri. (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, Ö. (2022). XVI. yüzyıl klasik Türk şiirinin eleştirel kaynaklarında üslup/tarz kavramının değerlendirilme biçimleri. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 29(29), 178-215.
- Aslan, Ü. (2018). Şâhî Divanı'nın iki yeni yazma nüshası. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (11), 99-126.
- Ayçiçeği, B. (2021). Divan şiirinde mecazî yapının inşası için Arapça gramer terimlerinin kullanımı. *İskender Pala Armağanı* içinde (s. 208-235.). İstanbul: Kapı Yayınları.
- Aynur, H. (2020). *Gölgelenen sultan unutulmuş yıllar: I. Mahmud ve dönemi (1730-1754)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Aynur ve ark. (2006). *Sözde ve Anlamda Farklılaşma: Sebki Hindî*. İstanbul: Turkuaz Yayınları.
- Ayvazoğlu, B. (1989). *İslam estetiği ve insan*. İstanbul: Çağ Yayınları.
- Ayvazoğlu, B. (2000). İlmü'l-cemâl. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (s. 146-148), 22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Babacan, İ. (2021). Sebki Hindî nedir ve klasik Türk edebiyatı metinlerinde nasıl tespit edilmelidir? M. E. Harmancı, M. Kuzubaş, M. Özdemir, G. Tanrıbuğurdu Ed. *Edebiyatta Üslup Meselesi* içinde (s. 125-137.). Ankara: İksad Global Yay.
- Bahadır, S. C. (2014). Nedim'in hikemi yönü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7(34), 19-29.
- Bahadır, S. C. (2018). "Sâye" kelimesi hakkında bazı mülahazalar. *Littera Turca: Journal of Turkish Language and Literature* 4(4), 914-926.
- Bardaççı, R. (2013). Cumhuriyet döneminde yayımlanmış mesneviler üzerine-I. *Turkish Studies* 8(1), 1001.
- Bekiroğlu, H. (2019). Yazma eserlerden kodikoloji'ye: Tahkike giriş. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 23(2), 855-889.
- Bilkan, Ali Fuat (2007). Sebki Hindî çalışmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5(9), 359-388.
- Canım, R. (2010). *Divan edebiyatında türler*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Coşkun, M. (2011). Klasik Türk şairinin poetikası üzerine. *Bilig* 56(56), 57-80.

- Çakır, M. (2013). Büzürce-mihr-i Hakîm'in Nüşirevân-ı Âdil adına yazdığı Zafer-nâme'nin Türkçe tercümeleri üzerine bir değerlendirme ve bir zafer-nâme tercümesi. A. Kartal ve M. M. Tulum (Ed.), *Ahmet Atilla Şentürk Armağanı* içinde (s. 167-186). İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Çakır, M. (2015). *Öğütler kitabı: Râhatü'l-insân ve zafer-nâme metinleri*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Çakır, M. ve Kaytaç, F. (2013). Behiştî Ahmed Çelebi'nin yazdığı Osmanlı tarihi'nin (vâridât-ı sübhânî ve fütühât-ı Osmânî) bilinmeyen eksik kısmına dair. *Journal of Turkish Studies* 8(11), 99-112.
- Çakır M. ve Koncu H. (2021). "Hıdvî-i mülksitânun vezîr-i mümtâzı" Şehîd Ali Paşa'nın hâmilîği. *Littera Turca: Journal of Turkish Language and Literature*. 7(4):1018-1064.
- Çakır M. ve Koncu H. (2022). Şeyyâd Hamza'nın yeni bir eseri üzerine: Dâsîtan-ı Nemrûd 'aleyhi'l-la'ne ve İbrâhîm 'aleyhi's-selâm. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 29(29), 478-515.
- Çalışır, M. F. (2021). Vişnezâde İzzetî Mehmed Efendî (ö. 1092/1681): Kazasker, şâir ve hâmi". *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi*. Yûnus Emre'den Mehmed Âkîf'e Şiir Özel Sayısı, 179-192.
- Çelik Vural, B. (2021). Hayâlî Bey Dîvânı (inceleme-tenkitli metin-dil içi çeviri) (Doktora Tezi). Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetin, E. (2023). Yahya Nazîm çelebi'nin hayatına dair yeni bilgiler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 31(31), 153-164.
- Dandan, E. (2021). Büzürce-mihr'in Zafername'sinin Türkçe bir şerhi: Osman Rasih'in Mükâlemât-ı Edebiyye'si". *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi* 15(15), 181-248.
- Demir, F. (2013). Aristoteles'in, Novalis'in ve Todorov'un metinleri bağlamında poetikanın tarihsel gelişimi. *The Journal of Academic Social Science Studies* 6(6), 433-453.
- Diriöz, M. (1994). *Eserlerine Göre Nâbî*. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları.
- Doğan, M. N. (2002). *Fuzûlî'nin Poetikası*. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Doğan, M. N. (2011). *Hüsn ü Aşk* (7. bs.). İstanbul: Yelkenli Yayınevi.
- Doğan, M. N. (2022). *Renkli Görseller Eşliğinde Hüsn ü Aşk notları*. İstanbul: Yelkenli Kitabevi.
- Duman, M. (2022), *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler: III. Ahmed ve I. Mahmud Dönemi (1703-1754)*. (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Durmuş, T. I. (2009). *Tutsan Elini Ben Fakirin: Osmanlı Edebiyatında Hamilik Geleneği*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Durmuş, T. I. (2021). Divanlarda kendilerine sunulan övgü şiirleri üzerinden Osmanlı sanatına katkı sunan aileler üzerine tespitler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 26(26), 143-220.
- Egüz, E. (2012). Dilek kelimesinin anlamları ve Divan şiirindeki kullanımı üzerine. *IV. Genç Bilim Adamları Sempozyumu Bildirileri Kitabı* içinde, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Erkal, A. (2010). Divan şiirinde Şebistân-ı Hayâl tarzı üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 16(41), 35-45.
- Ersoy, E. ve Ay, Ü. (2017). *Hoca Dehhânî Divanı*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Ertürkoğlu, E. (2023). Osmanlı dönemi tercüme geleneğinde satırlı tercüme tekniği. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 30(30), 131-181.
- Erünsal, İ. E. (2024). *Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp Metinler* (2. bs.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Fleischer, C. H. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aydın ve Bürokrat: Tarihi Mustafa Ali* (A. Ortaç, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gacek, A. (2017). *Arapça El Yazmaları İçin Rehber* (A. Benli ve C. Kaya, Çev.). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Güleç, İ. (2011). Klasik Türk edebiyatı metinleri nasıl şerh edilmeli?. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 42(42), 83-111.

- Güler, Ö. F. (2023). *Şerh-i Manzûme-i İshak Efendi (Şerhu Nazmi'l-Le'âli) (İnceleme-Metin)*. İstanbul: Son Çağ Yay.
- Gür, N. (2014). Klasik Türk edebiyatında takriz. (Doktora Tezi). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gür, N. (2017). Edebiyat tarihi yazımında bir kaynak olarak takrizler ve sıra dışı iki örnek. *Erdem*, (71-72), 91-116.
- Gür, N. (2019). Takriz bir tür müdür? *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 3(4), 390-408.
- Gürer, A. (2000). Şeyh Gâlib hakkında yeni bilgiler. *Türkoloji Dergisi* XIII(1), 203-225.
- Holbrook, V.R. (2005). *Aşkın Okunmaz Kıyıları* (E. Koroğlu ve E. Kılıç, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Holbrook, V.R. (2017). Hüsn ü Aşk'ın arkeolojisi. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* I(1), 41-50.
- İpekten, H. (1996). *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kaçalın, M. (2011). *Niyâzî-Nevâî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar: El-Lugâtu'n-Nevâ'îyye ve'l-İstîşâdâtu'l-Cagatâ'îyye: Giriş - Metin - Dizinler - Tıpkıbası*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kaçar, M. (2011). Şiire ve söz sanatlarına dair bir mesnevî: Hasan Yaver'in "Kitab-ı Fenniyye-i Eşâr" isimli eseri. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* (40), 96-140.
- Kaçar, M. (2012). *Hadîkatü'l-Fünûn: Türkçe Telif Edilmiş Bir Belâgat Kitabı*. İstanbul: Okur Akademi.
- Kaçar, M. (2015a). Bâkî'nin dilinden Kanuni'nin son seferi: Fezâil-i Cihad'da yer alan Sigetvar-nâme. *Littera Turca* 1(1), 27-46.
- Kaçar, M. (2015b). Bir anlatım tarzı olarak taliku'l-muhâl bi'l-muhâl. *Turkish Studies* 10(16), 739-750.
- Kaçar, M. (2018). Hayâlî Bey'in Müyessiretü'l-ulûm'da şerh edilen gazeli. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*. Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı. 172-186.
- Kaçar, M. (2019). Fuzûlî'nin Rûh-nâme'sinin bilinmeyen bir tercümesi: Sadrî-i Vâni'nin Behcettü'l-İrfân'ı. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (23), 503-542.
- Kaçar, M. (2021a). Molla Câmî'nin Manzûme-i Muammâsına Salâhaddîn-i Uşşâkî tarafından yapılan şerh. T. Karaayak ve U. Uzunkaya (Ed.), *Esengü Bitig: Doğumunun 60. Yılında Zühal Ölmez Armağanı* içinde (s. 473-484). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kaçar, M. (2021b). Şiir şerhlerinde tıp ve ecza metinlerinden yararlanma imkânı: Nizâmü'l-edviye örneği. S. Murad ve M. Kaçar (Ed.), *Sakızlı İsa Efendi ve Nizâmü'l-Edviye'si Üzerine İncelemeler* içinde (s. 411-433). İstanbul: DBY Yayınları.
- Kaçar, M. (2022b). Arşiv belgeleri ışığında Şeyh Galip ve şiiirleri hakkında yeni bilgiler. M. Kaçar, Ö. Arslan ve Y. Karakuş (Ed.), *Mevlevilik, Mevlana ve Şeyh Galip Üzerine İncelemeler* içinde (s. 245-260). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Kaçar, M. (2022c). Diliçi çeviride "notlandırma" üzerine. S. Yazar ve M. Kaçar (Ed.), *Teoriden Pratiğe Türk Edebiyatında Diliçi Çeviri* içinde (s. 121-151). İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Kaçar, M. (2022d). *17. yüzyıl Anadolu sahası Türkçe belâgat çalışmalarında yapısal dönüşüm ve telhîsu'l-miftâh etkisi*. H. Koncu ve N. Seçgin (Ed.), *17. Yüzyıl Işığında Osmanlı* içinde (419-427). İstanbul: DBY Yayınları.
- Kaçar, M. (2023a). Nükte'nin olumsuz anlamları üzerine bazı dikkatler. M. Kaçar ve ark. (Ed.), *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç Armağanı* içinde (s. 191-202). İstanbul: DBY Yayınları.
- Kaçar, M. (2023b). Mahmûd b. Edhem'in II. Bayezid'e sunduğu Gülşen-i İnşâ'nın farklı versiyonları üzerine. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 30(30), 271-283.

- Kaçar, M. ve Murad, S. (2017). Sözlükçülük tarihimize yeni bir halka veya Karahisari'nin yok sayılan eseri: Ahteri-yi Sagır. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (37), 123-136.
- Kaçar, M. ve Özden, S. (2020). Hubbî'nin kayıp Hurşîd u Cemşîd mesnevisinin minyatürlü bir nüshası. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 25(25), 491-514.
- Kaçar, M. ve Güneş, B. (2021). Belâgat terimleri yerine kullanılan terimlere dâir. H. Aynur ve ark. (Ed.), *Osmanlı Edebi Metinlerinde Teoriden Pratiğe Belagat* içinde (s. 228-268). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Karadeniz, M. U. (2018). *İslam Sanatları Estetiği Açısından Klasik Türk Şiiri*. (Doktora Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karadeniz, M. U. (2019). Klasik Türk şiirine İslam sanatları estetiğinin bir yansıması: "Eş'âr-ı Perişân". *TEKE Dergisi* (12), 201-219.
- Karadeniz, M. U. (2022a). *Bir Musavver Nur: Klasik Türk Şiirinde Işık Estetiği*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Karadeniz, M. U. (2022b). Klasik Türk Şiiri ve İshrâk Felsefesi. *Kültür Araştırmaları Dergisi* (12), 201-219.
- Karakuş, Y. (2021). Klasik Türk şiirinde "fitne" kelimesinin "köpek" anlamıyla kullanımına dair. *Littera Turca* 7(2), 389-400.
- Karavelioğlu, M. (2020). Kazasker Müeyyedzade Abdurrahman Çelebi'nin edebi muhiti. *Türk Kültürü İncelemeleri* 44(44), 273-306.
- Kayapınar, Z. (2023). Farsça emsâl sözlüklerindeki çok anlamlı kelimeler ve Muhammed Necib'in Lügat-i Tedkikât-i Fursiyye-i Necib'i (İnceleme-Metin). (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıç, H. (1989). Ahterî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (s. 184-185), 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kılıç, M. E. (2012). *Sufî ve Şiir: Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*. (10. bs.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kırbıyık, M. (2000). Ferrî Mehmed'in bir gazelinin şerhine dâir. *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (7), 343-360.
- Kırkkılıç, A. ve Sancak, Y. (2017). *Ahteri-yi Kebîr*. Ankara: TDK Yayınları.
- Koç, T. (2021). *İslam Estetiği*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Kolbaş, O. (2023). *Ahmed Fakih: Kitâbu Evsâfi'l-Mesâcidi 'ş-Şerîfe [İnceleme-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım]*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Kortantamer, T. (1993). Genç Edebiyat Araştırmacısının Yanlışları. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, (7), 337-368.
- Köksal, M. F. (2001). Bir okçuluk terimi: "kurban" ve divan şiirinde kullanımı üzerine. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (9), 191-210.
- Köksal, M. F. (2005) Yanılıtıcı mahlaslar yahut İbni Kemâl'in ettikleri. *Türk Edebiyatı*, (376), 21-24.
- Köksal, M. F. (2014). Yûnus Emre Divanı'nın yeni bir nüshası ve Yûnus'un yayımlanmamış şiirleri. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (30), 161-192.
- Köksal, M. F. (2020). Yaygın bir yanlıştan hareketle: leff ü neşr sanatı ve problemleri. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (24), 351-406.
- Köksal, M. F. ve Babaarslan, G. (2021). *Türkçe Divanlar Kataloğu*. İstanbul: DBY Yayınları.
- Köksal, M. F. (2022). *Süleyman Çelebi ve Vesiletü'n-Necât (İnceleme-Tenkitli Metin-Diliçi Çeviri-Açıklamalı Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köksal, M. F. (2023a). "Hengâme" hengâmesi veya şair aslında ne diyor?. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 31(31), 438-459.

- Köksal, M. F. (2023b). Bâkî Divânı'nın yeni bir nüshası ve Bâkî'nin divân neşirlerinde bulunmayan şiirleri. *Bilig*, (104), 27-53.
- Köksal, M. F. (2023c). Cumhuriyetin 100. Yılında klasik Türk edebiyatı çalışmaları. *Türk Yurdu*, 112(429), 131-132.
- Köksal, M. F. ve Küçük, R. (2022). Vesiletü'n-necât'ın en eski nüshası ve Süleyman Çelebi'nin bilinmeyen şiirleri. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 28(28), 393-430.
- Köprülü, M. F. (1996). Türk edebiyat tarihinde usul. *Edebiyat Araştırmaları I* içinde (s. 3-47). İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Macit, M. (1997). *Nedim Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Muhacır, E. (2023). Osmanlıda okuma gelenekleri ve kültürü üzerine bir değerlendirme. *Library Archive and Museum Research Journal* 4(2), 201-216.
- Okuyucu, C. (2015). *Divan Edebiyatı Estetiği*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Okuyucu, C. ve Yazar, S. (2020). *Tuhfetü'l-İhvan: XVI. Yüzyıldan Bir Kâtibin Sergüzeşti, Bosnalı İntizâmî*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Ölmez, Z. ve Kaçar, M. (2022). Nevâyî şiirlerini anlamaya giriş: bir yöntem önerisi. A. Kartal ve S. Eraslan (Ed.), *Türk Dilinin Başçısı: Ali Şir Nevâyî* içinde (s. 516-535), Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Önal Kılıç, S. (2016). XVIII. yüzyılda bir edebî muhit olarak Koca Ragıp Paşa konağı. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25(4), 147-158.
- Özbay Kara, Özge. (2023). *IV. Mehmet Devri Kültür ve Edebiyatı*. (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özden, S., Karakuş, Y. ve Arslan, Ö. (2023). *Ayşe Hubbî: Hurşid ü Cemşid*. İstanbul: DBY Yayınları.
- Özden, S. (2022). Şeyh Galip Divanı'nda musiki. M. Kaçar, Ö. Arslan, Y. Karakuş (Ed.) *Mevlevilik, Mevlana ve Şeyh Galip Üzerine İncelemeler* içinde (371-406), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi.
- Özgül, M. K. (2013). Edebiyat Tarihine Manifestik Bir Bakış. *Turkish Studies* 8(9), 2685-2700.
- Öztürk, U. (2022). III. Murad dönemi yazılı kültürü. (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özyıldırım, A. E. (2002). Nedim'in meşhur beytine Vakanüvis Esad Efendi'nin şerhi. *Türkojoloji Dergisi* XV(1), 139-143.
- Özyıldırım, A. E. (2016). Bir Tanzimat âlimi neler okurdu: Arif Hilmi Efendi'nin kitaplarına ait matbu ve meçhul kütüb defteri. *Müteferrika* (49), 39-82.
- Özyıldırım, A. E. (2017). Tarihi seyri içinde divan şiiri metinlerinin popüler yayınları: amaç neydi sonuç ne oldu. H. Aynur, H. Koncu, M. Çakır, A. E. Özyıldırım (Ed.) *Metin Neşri* içinde (65-87), İstanbul: Klasik Yayınları.
- Özyıldırım, A. E. (2020). Divan-ı Haşim Efendi 1252'de mi basıldı: Bir yaygın yanlışın tashihi ve yeni sorular. *Müteferrika*, (58), 41-54.
- Pire, Ş. (2022). Yazmalarda gizlenen hikâyeler: Bâkî Divanı yazmaları üzerinden Bâkî ve şiiri. (Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Saraç, M. A. Y. (1999). Divan tahlilleri üzerine. *İlmi Araştırmalar*, (8), 209-219.
- Saraç, M. A. Y. (2004). Osmanlı döneminde belâgat çalışmaları. *Journal of Turkish Studies*, (27), 330-334.
- Saraç, A. E. (2023). Modern metin tenkidi ve tesisi usulünün Türkiye'ye girişi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 63(2), 93-113.

- Saygın, M. (2022). Ali Şîr Nevâyî'nin Garâibü's-sıgar adlı divanının tahlili. (Doktora Tezi). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Seleşuk, B. (2015). Akademik çalışmaların tarihçesi ve klasik edebiyat araştırmalarının ufukları. Ö. Şenödeyici (Ed.), *Osmanlı Edebi Metinlerini Anlama Kılavuzu* içinde (s. 609-656). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Sinan Nizam, B. (2020a). Cümleliz sıhhat ile sağ olasız: Sıhhatname literatürüne zeyl. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 25(25), 729-807.
- Sinan Nizam, B. (2020b). Sıhhatname türüyle ilgili bazı problem, tespit ve düşünceler. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 7(2), 441-67.
- Sinan Nizam, B. (2021). Geçmiş olsun dileklerini ileten mensur ve manzum metinler: İyadetrnâme ve sıhhatnâmeler. *Osmanlı Araştırmaları* 57(57), 245-281.
- Süngü, Z. (2020). Şiir mecmuaları hakkında yapılan yeni çalışmalar bibliyografyası ve MESTAP. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 25(25), 917-1056.
- Şahin, E. (2019). Hamilik faaliyetleri çerçevesinde Gazanfer Ağa (ö. 1603)'ya yazılan manzumeler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12(63), 168-193.
- Şahin, E. (2020). Hassân'ın Mihr ü Müşteri'sinin yeni bir nüshası ve bilinen nüshaya katkıları. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 24(24), 605-636.
- Şahin, E. S. (2001). Leâfınin Kaside-i Bürde Şerhi ile ilgili bir intihal. *Türkoloji Dergisi* 14(1), 263-269.
- Şenödeyici, Ö. (2013). Makale mi risale mi? Ya da -kolay tasavvufi şerh makalelerine reddiye-. *Bercesta*, (131), s. 1-6.
- Tarlan, A. N. (1950). *Fuzuli Divanı: Gazel, Musammat, Mukatta ve Rubai Kısmı*. İstanbul: Üçler Basımevi.
- Tekin, G. A. (2003). Eski Türk edebiyatı metinlerinin bugünkü Türkçe'ye açıklamalarla çevrilmesinin gerekliliği üzerine. A. Ata ve M. Ölmez (Ed.), *Dil ve Edebiyat Sempozyumu-2003 Mustafa Canpolat Armağanı* içinde (s. 233-254). Ankara: Eren Kitabevi.
- Tulum, M. E. (2022). Osmanlı edebiyatında manzum fetihnameler. (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Uğur, Y. (2023). Giriş: Dijital beşerî bilimler, dijital tarih ve dijital Osmanlı çalışmaları. Y. Uğur (Ed.), *Dijital beşerî bilimler ve Osmanlı çalışmaları* içinde (s. 15-26). İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Yavuz, S. (2023). Rodosçuklu Fennî Divanı'nın Vatikan Kütüphanesi'ndeki bir nüshası üzerine. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 49(49), s. 343-62.
- Yavuz Oduncu, S. (2020). Ali Şîr Nevâyî'nin Türkçe divanlarında tekrar eden şiirler. M. Yılmaz, A. Aksu (Ed.) *Cemal Aksu Armağanı* içinde (1023-1041). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Yavuz Oduncu, S. (2023). Nevâyî'nin Türkçe divanlarındaki "kuyun" kelimesinin kullanım şekilleri ve şairin bu kelime ile oluşturduğu hayalleri. A. Kartal ve S. Eraslan (Ed.) *Türk Dilinin Başçısı Ali Şîr Nevayi - 2* içinde (633-648). Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Yavuz Oduncu, S. (2023). Garâyibü's-sıgar'ın tahlili ve ilk 100 gazelinin diliçi çevirisi. (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yazar, S. (2011a). Anadolu sahası klasik Türk edebiyatında tercüme ve şerh geleneği. (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yazar, S. (2012). *Üsküdarlı Aşki'nin İki Tasavvufi Mesnevisi: Tercüme-i Muhtarname, Menazilü's-Salikin*. İstanbul: Okur Kitaplığı.
- Yazar, S. (2017). Kara Fazlı'nın eserlerine dair yeni bilgiler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 18(18), 525-562.

- Yazar, S. (2018). Yeni bir nüshayla değişen fotoğraf: Yûsuf-ı Meddâh'ın (ö. xiv. yy) Kıssa-i Yûsuf'u ya da Erzurumlu Darîr Kıssa-i Yûsuf adlı bir mesnevi yazmış mıdır?. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 21(21), 681-719.
- Yazar, S. (2020a). Bakir bir araştırma sahası olarak Osmanlı tercüme geleneği. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 60(1), 153-178.
- Yazar, S. (2020b). Eylemişler Râsîh'e bühtân bühtân üstüne: Balıkesirli Râsîh'in eserlerine dair bilgilerin tashihi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 1(24), 637-673.
- Yazar, S. (2022). Belagatin Türkçeleştirilmesinde önemli bir adım: Celâlzâde Sâlih Çelebi'nin (ö. 973/1565) sanâyi'-i şî'riyye bahsindeki muhtasarı. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 29(29), 1367-1395.
- Yazar, S. ve Kaçar, M. (Ed.) (2022). *Teoriden Pratiğe Türk Edebiyatında Diliçi Çeviri*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Yazar, S., Kaçar M., Açıl B. (2020). Klasik Türk edebiyatı lisansüstü çalışmayı sonuç raporu. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 24(24), 674-730.
- Yetiş, K. (1996). *Namık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Yılmaz, O. (2011). Klasik Türk edebiyatında bir başka anlamıyla bahâr. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 18(1), 177-194.
- Yılmaz, O. (2019). *Ferheng-i şu'ûrî (lisânu'l-'acem)*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

